

varga liza

tér értelmezési
kísérletek

nyitott művészeti tér
a zártkertek világában

2024

tér értelmezési kísérletek

nyitott művészeti tér a zártkertek világában

Kutatásomban a zártkertes övezetek informális lakhatási körülményeit és a várostól való függetlenedési tendenciákat járom körül, amit a művészeti közösségek elvagyódási folyamataival állítok párhuzamba.

Feltételezem, hogy az informális környezet pozitív hatással van az alkotói folyamatokra, ahogy egy kreatív, alulról szerveződő közösség létrejötte is jó hatással lehet egy éppen változó, alakuló társadalmi összetételű területre.

bevezetés

A bevezetésben ismertetem a kutatás célját és előzményeit, amik ahhoz vezettek, hogy az építészeti diplomatervezés tárgyat a megszokottól eltérő formában teljesítsem. A tervezési feladat alapját egy olyan baráti művészeti kezdeményezés adta, amelynek gimnazista korom óta én is részese vagyok. A helyszín Törökbálint egyik korábban zártkertes övezetében található, amelyre kísérleti terepként tekintek a folyamat során, térhasználati módjait több szempontból járom körül a kutatás egyes fejezeteiben.

A személyes alapoktól kiinduló témát egy sajátos szempontrendszer alapján vizsgáltam, amelyet korábbi élményeimből és a tervezési helyszínből inspirálódva alkottam meg. Ebben a fejezetben bemutatom a kialakított szempontrendszert, a tervezési helyszínt, illetve az egyes munkarészeket, amiből összeáll az elsősorban építészeti megközelítéssel rendelkező kutatásalapú művészeti diplomamunka.

zártkertek

A második fejezetben a zártkertek történetét és használatuk átalakulásának folyamatát mutatom be. A városi életet kiegészítő életformákat először magyarországi viszonylatban értelmezem, majd a budapesti agglomeráció kialakulását és ebben a kontextusban Törökbálint fejlődését járom körül. A területek változását saját készítésű ábrákkal, térképekkel illusztrálom. A zártkertek funkcióváltásának okai egyértelműen kirajzódnak a tervezési terület alakulásában is, így a témát szélesebb látószögből indítva végül a telek történetével zárom a fejezetet.

kiköltözési hullámok

A harmadik fejezetben a várostól való függetlenedés okait értelmezem a szükségszerűség oldaláról, ahol a kiköltözés oka általában valamilyen válsághelyzetből és lakhatási problémából adódik. A rendszerváltás után a zártkert mint jogi kategória megszűnik, és a lakásprivatizáció elindulásával a városok peremterületein elhelyezkedő zártkertes övezetek helyzete teljesen megváltozik. Az átmeneti (vidék és város közötti) területek „zsilip” szerűen kezdenek működni, ahol a lakhatási problémák miatt nagyvárosokból kiszoruló és a vidékről város felé felkapaszkodni kívánó családok találkoznak.

informális életformák

A negyedik fejezetben a nagyvárosi élettől való függetlenedési tendenciákat érzelmi oldalról közelítem meg, ahol a távolodás oka nem pénzügyi helyzetből adódóan, hanem a szabad alkotás és a természetbe vágódás miatt alakul ki. Azt gondolom, hogy az alkotói tevékenységre pozitív hatással van az informális, felsőbb szerveződéstől és szabályoktól mentes környezet, így ennek élettereit és térhasználati módjait igyekeztem feltérképezni. A művészeti közösségek elvonulási szándékait az elvagyodás fogalmával állítom párhuzamba és a szecessziós művésztelepek kialakulásától kezdve vizsgálom, amelyeket a ma működő művészeti közösségek helyzetével hasonlítok össze.

informális életterek

Az ötödik fejezetben az informalitás építészeti vonatkozásaival foglalkozom, ahol jelentős szerepet játszanak a régi kaláka építés hagyományai és a közösségi szerveződések. Röviden bemutatom az ösztönös és spontán építésben rejlő érdekességeket, illetve kitérek a szükségszerű építésben megjelenő újrafelhasználás és a körököros építészet jelentőségére.

befejezés

A befejezésben a közösségi tevékenységek pozitív hatásairól, a közös építés és a közös alkotás erejéről írok, felvázolok egy elképzelést, hogy a helyszínen milyen közösségi programokat lenne érdemes szervezni, és hogyan tudnánk közelebb kerülni a helyiek életéhez. Bemutatom a tervezett funkció utóéleti lehetőségeit, és ismertetem a bevezetésben megfogalmazott módszertan eredményeit, a tér értelmezéséből fakadó építészeti és művészeti produktumokat.

tér értelmezési kísérletek

nyitott művészeti tér a zártkertek világában

bevezetés 9

/ személyes motiváció 9

/ a kiválósági diploma célja..... 10

/ előzmények 12

/ fő kérdésselvetés 14

/ fogalmi rendszer 16

/ a tervezési feladat 34

zártkertek 43

/ zártkertek kialakulása..... 44

/ használat átalakulása 47

/ az agglomeráció fogalma
magyarországi viszonylatban 52

/ a budapesti agglomeráció kialakulása 56

/ Törökbálint mint agglomerációs település..... 60

/ törökbálinti zártkertek – a Szabadházi-hegy
bemutatása..... 64

/ a telek története 68

kiköltözési hullámok 75

/ kivonulási tendenciák 75

/ válságok hatása a kiköltözésre 76

/ „zsilip” funkció 79

informális életformák 81

/ várostól való függetlenedési vágy 83

/ művészeti közösségek életterei 84

/ szecessziós művésztelepek 86

/ mai művészeti helyszínek 96

informális életterek 101

/ informalitás az építészetben 102

/ „buhera” - szükségyszerű, ösztönös építés 104

/ közösségi folyamatok és a körkörös építészet 106

összegzés 109

/ közösségiség fontossága mindennapjainkban . 109

/ tervezett funkció utóéleti lehetőségei 110

/ módszertan eredményei..... 112

- / személyes kiindulópontok és előzmények bemutatása, amelyek meghatározták a kiválósági diploma célját és kérdésfelvetéseit
- / a kialakított szempontrendszer és a diploma munkarészeinek ismertetése
- / a tervezési helyszín és az építészeti program áttekintése

bevezetés

/ személyes motiváció

Az egyetemi jelentkezésem előtt sokat gondoltam azon, hogy milyen irányban folytassam tanulmányaimat, kiskoromtól kezdve leginkább a kreatív feladatokat élveztem, de a gimnáziumi éveim alatt egyre fontosabbá váltak számomra a reál tantárgyak és a rendszerben való gondolkodás. Nehezen döntöttem, mert szinte bármilyen művészeti pályára szívesen mentem volna, gyerekkorom óta szerettem varrni, mintákat terveztem, videókat vágtam és kísérleteztem a grafikai programok használatával.

Nagyon örülök, hogy végül az építészetre esett a választásom, mert megtapasztalhattam, hogy mennyire fontos az a strukturált gondolkodásmód, amit korábban elsajátítottam, és mégis elengedhetetlen része a kreativitás és a kísérletező szándék.

Az egyetemi éveim során volt módom több olyan egyéni és közösségi projektben részt venni, ahol a hangsúly a kreatív megközelítésen volt és emiatt módomban állt többféle művészeti médiummal kísérletezni. Az évek során beigazolódt, hogy az építészetben mindenre szükségünk lehet és érdemes olyan dolgokkal is foglalkozni, amelyek nem a szorosan vett építészeti tervezés részei, de mégis kiegészítik, alátámasztják és sokszor megerősítik azt.

/ a kiválósági diploma célja

A kiválósági diploma, mint lehetőség többször szóba került az egyetemi éveim során, eleinte sok kérdés volt bennem ezzel kapcsolatban, aztán az idők során többször átgondoltam, formálódott bennem az erről alkotott kép, míg végül tavaly novemberre kialakult egy témafelvetés, és leadtam az ehhez szükséges pályázatot. Először megpróbáltam végigmenni azokon a fontosabb pontokon, címszavakon, amelyek engem, az építészethez való hozzáállásomat tükrözik, és amelyek azt mutatják be, hogy miért tartom fontosnak egy az általánostól eltérő szemléletű diplomamunka elkészítését.

Kiindulásképp azt fogalmaztam meg, hogy gyerekoromtól kezdve milyen alapélmények állnak mögöttem, vagy hogy melyek azok a helyzetek, amik inspirálnak a mindennapjaim során. Mostanra úgy látom, hogy ez a személyes alapoktól kiinduló téma egy általánosabb, objektívabb keretek közé került, ami nem csak a személyes motivációm, vagy egy szűkebb közösség céljait járja körül, hanem megpróbál reagálni a mai világ változásaira.

Azt gondolom, hogy a művészeti fókuszú diploma számomra kedvező alapokat nyújt ahhoz, hogy olyan irányban válhasson kidolgozottá a tervem, amire a hagyományos rendszerben nem lenne lehetőségem. Célom, hogy azt a módszertant, gondolkodásbeli folyamatot, ami több projekt kapcsán felmerült bennem az egyetem során, most egy kötött, de általam alkotott rendszerben fogalmazhassam meg. Az építészeti tervezésben egy sajátos térképzési módra törekszem, amelynek alapját forrásalapú térhasználati kutatással járom körül és végül a tér érzékeléséből fakadó gondolataimat művészeti produktumokkal dokumentálom.

m a l g z é s p á k z a e s k é g e s l o k s p h m a g z z ó s p á e z
m é p s z l o á l k m k a t o g p k g e s k p o h á r m é p s z l o á l k e m k
n p m é h e z é s m o l p l á h t k z l h g s e o n p m é h e z é s m o l
t k s g e m s g r á k a n g o z é s p á o t á k n á k s g e m s g r á k a
p s t n p á m o é l e s g s t o t h k n p g h e g t é r n p á m o é l e s
s e o p a l t á l a l á s e z s l o h l é o k p h é e o m a l t á l a l á
l h á t p l á r s r a s l g á t e é n á n h l o á l h á e p l á r s r a s
s á a e n a h á k t m á r a m é n h k o r t r é n é á a g n a h á k t m á
n o e t l t n é r s o t a z é á s k m a k é p z é s o e é l t n é r s o t
é a h s z g z e á e z k e a l é é h é z é r a l r é a h r z g z e á e z k
h é o e s n e á h r s r t k z m g t k s z m é a z h é o t é r e á h r s r
g a e t g r s z t g á s á z t h m a l e g e l é é g a e é g r s z t g á s
e t e s s é g a o s r e s h g o k é s z é s a l k o t á s s é g a o s r e
o á k g o r t é l e é k r a l k o t e é o l s g e o é k g o r t é l e é k
é l e á r á o t r o a s á e z é m g o e h á t r l é r e á k á o t r o a s
g s é o z e t g h é k á s l h m é h s é t g l s é g s é o z e t g h é k á
h l k é l k s k o s o n l é k l h t e g s é h a s z n á l a t s k o s o n
o é h a g t á e r é k á á k h s k é s e t k á l k o é h a g é á e r é k á
z a t o s l t é h g l s o s l z t t k t e l e k é z a t o s r t é h g l s
k g é h a t g s k t e t a n h é l e s g s o t o a k g é h a t g s k t e t
z t o g r m t a e s o e z t á k h l g n t n á t é r t o g r m t a e s o e
t e s h a s z é p t o l s á k e h z s k t z s á p t e s h a s z é p t o l
k é z n k m o s o n t e e n t l m e g é r t é s á k é z n k m o s o n t e
o n k e k á m t l e o l z h á é k z o p á k t m z o n h e k á m t l e o l
p á s n á o é r z é s é é á o s h n s z o n p z k p á a n á o é r z é s é
z t g é r h o t k á z s k k h h á z t é r z é k e l é s é r h o t k á z s
e n e e s t l h t é h o h z t s k s n s n á k á s e n z e s t l h t é h o
t e n p n r e k á o é t l s é p h z e á s t o r á t e n p n r t k á o é t
k s k é z s k e o h t s h p t s z t n z k s o t n k s á t é l é s o h t s
o n n á p r z h s k á r á z s z t e m é h é s z e o n l á p r r h s k á r
r z é n o n z s h e l l o á m é l á z t o á m t p r z a n o n z s h e l l
é k p o r o a a s r m s é m h z m o t m p z p o t é k t é r o a a s r m s
a h m a k z r t a m é á o r s l é t e z é s á a o a h m a k z r t a m é á
s o z á o a t e l e p o r á m á s e r z é r e z á s o z á o a t e l e p o
k o a k a z m z s o r l e s o t r k r o z é á z p k o a k a z m z s o r l

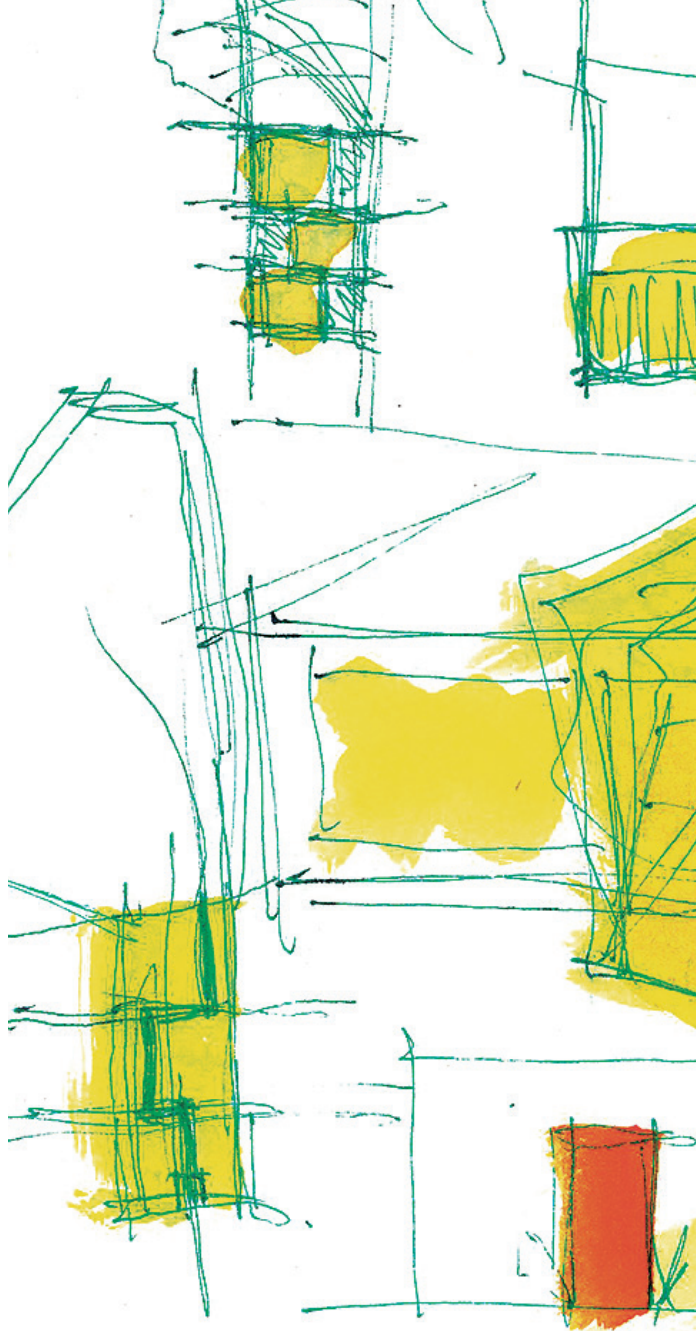
/ előzmények

Az alábbiakban kiemelnék pár olyan számomra meghatározó élményt, ami alapjául szolgál a diplomátomásnak.

Több egyetemi feladatom során foglalkoztam művészek életterével, kisebb kiállítóterekkel és alkotótáborokkal, amit egyértelműen az engem körülvevő embereknek és élethelyzetnek köszönhetek. Visszamenőleg úgy látom, hogy szinte minden tervemmel a saját élettér víziómat próbáltam megfogalmazni, de egyszer sem találtam meg azt a megközelítési módot, amivel igazán át tudom adni ennek gondolati világát. A diplomám egy kísérlet arra, hogy amit korábban hagyományos építészeti eszközökkel kerestem, most egy saját módszertan alapján járom körül, szem előtt tartva ennek kockázatait.

Ha visszagondolok, már az első építészeti tervem is egy ideiglenes kiállító pavilon volt a hűvösvölgyi Nagy-rétre, majd a Középülettervezés 2 tantárgy során egy gyerekeknek szóló alkotótábor helyszínénél foglalkoztam. Az alkotói folyamatot a Tervezőmódszertan tantárgy keretein belül kellett ismertetni, ami az első olyan feladat volt számomra, ahol elméleti szempontból közelítettünk egy tervezési feladatot. Ekkor rájöttem, hogy sokkal több rejtőzik a tervek mögött, mint azt korábban gondoltam, és ez motivált arra, hogy a személyes gondolataimon túl, elméleti kérdésekkel is foglalkozzak.

Nem sokkal később, a Tanszéki tervezés 1 tárgyon betekintést nyertem egy működő művészeti közösség életébe, ahol az Art Quarter Budapest helyszínére terveztünk kisebb beavatkozásokat Csanády Annával. Itt nagyon sokat segített, amikor spontán helyszínbejárást tartottunk, és személyesen találkoztunk az ott lakókkal.

A művészek lelkesen körbevezettek minket és meséltek arról, hogy milyen ott élni és alkotni, akár ideiglenesen, akár hosszútávon.

Később a félévégi projektünkhöz egy videót készítettünk, ami a rend és rendetlenség szubjektív fogalmakkal foglalkozott, majd Rendrakás címmel beadtuk a 2021-es Decode pályázatra.

Ebben a tanévben vettünk részt először a Tudományos Diákköri Konferencián, ami szintén a művészeti témához kötődik, kevésbé elméleti szinten, inkább a gyakorlatban, mert nem hagyományosan vett építészeti tervezéssel foglalkoztunk, hanem több művészeti ág irányából közelítettünk egy elméleti témát. Végül az életterek beszűkülésével és a határhelyzetek jelentőségével foglalkoztunk, ami koronavírus második hullámához erősen kapcsolódott. A pandémia közrejátszott abban, hogy a prezentációkat a megszokottól teljesen eltérő, performatív formában tudtuk megvalósítani, ami nagyon sokat hozzáadott a teljes TDK, mint művészeti projekt egységéhez.

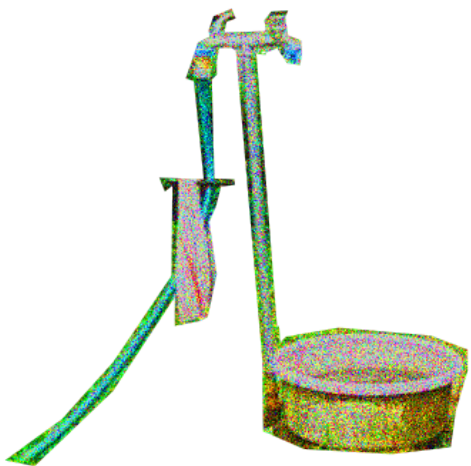
Később a Komplex tervezésnél botlottam megint a témába, ahol nagyon inspirálóan hatott rám a Medgya-

szay István által tervezett „Rusz-ház”. Utánajárva munkásságának találtam rá a Gödöllői műteremházakra, ahova szerencsésen el is látogathattam, és betekintést nyerhettem az ottani művésztelep „maradványaiba”, a mai szövműhelybe és kiállítóterbe, illetve Nagy Sándor műteremvillájába. Az Építészeti Kritika tantárgyra készített dolgozatomban Medgyaszay István építészetéről és az akkoriban kialakuló szecessziós művésztelepekről írtam, ami a Komplex tervezésben is nagyon sokat segített és egy biztos alapot adott hozzá.

/ fő kérdésvetés

Kutatásomban a zártkertes övezetek informális lakhatási körülményeit és a várostól való függetlenedési tendenciákat járom körül, amit a művészeti közösségek elvagyódási folyamataival állítok párhuzamba.

Feltételezem, hogy az informális környezet pozitív hatással van az alkotói folyamatokra, ahogy egy kreatív, alulról szerveződő közösség létrejötte is jó hatással lehet egy éppen változó, alakuló társadalmi összetételű terület életére.

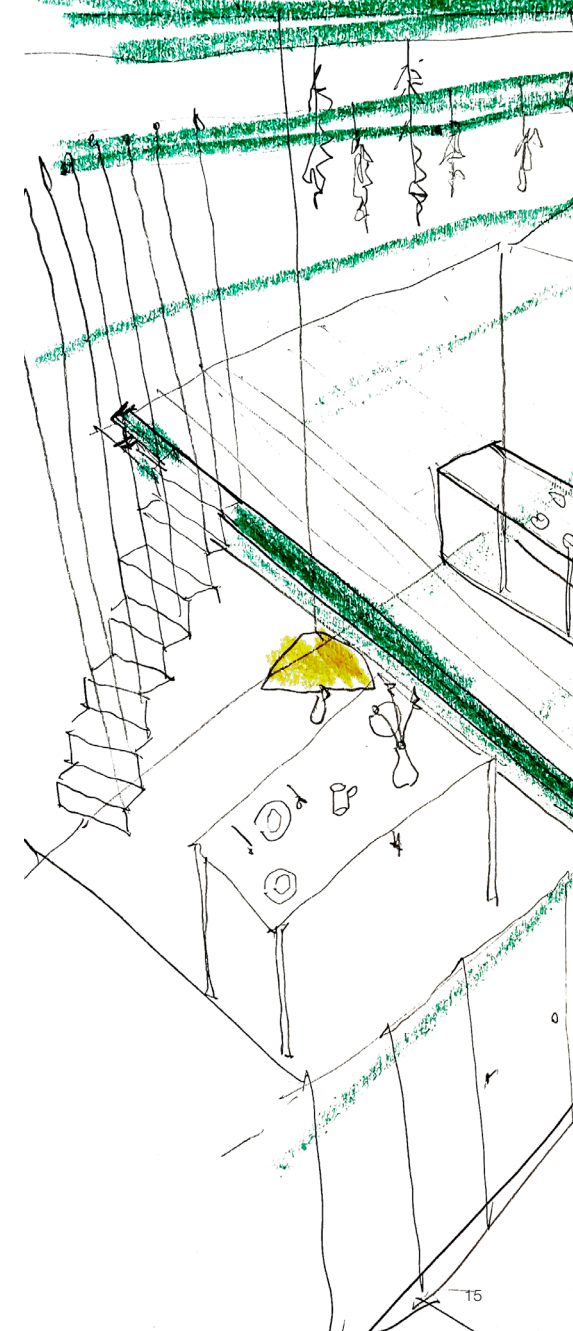

A várostól való függetlenedési tendenciákat, az öfenntartó életmódot és az ehhez kapcsolódó informális közösségi szerveződések egy sajátos szempontrendszer alapján vizsgálom, amelyet az építészeti tervezésben és a művészeti médiumok megfogalmazásában is alapul veszek.

A szempontokat egy gondolattérkép alapján alakítottam ki, ahol a témához kapcsolódó fogalmakat rendszereztem, csoportosítottam. Az így kialakuló szubjektív fogalmi tára adta az összes produktum alapját, mely a spontán térben kialakuló állandóan változó folyamatokat igyekszik leképezni egy raszteres rendszerben elhelyezve.

A következőkben ismertetem a diplomám három alappillért és a létrejött szempontrendszert, bemutatom a sajátos módszertant és a kísérleti megközelítés célját, illetve az egyes produktumokat. A továbbiakban a tervezési helyszínről, a programról és az építészeti elképzelésről írok.

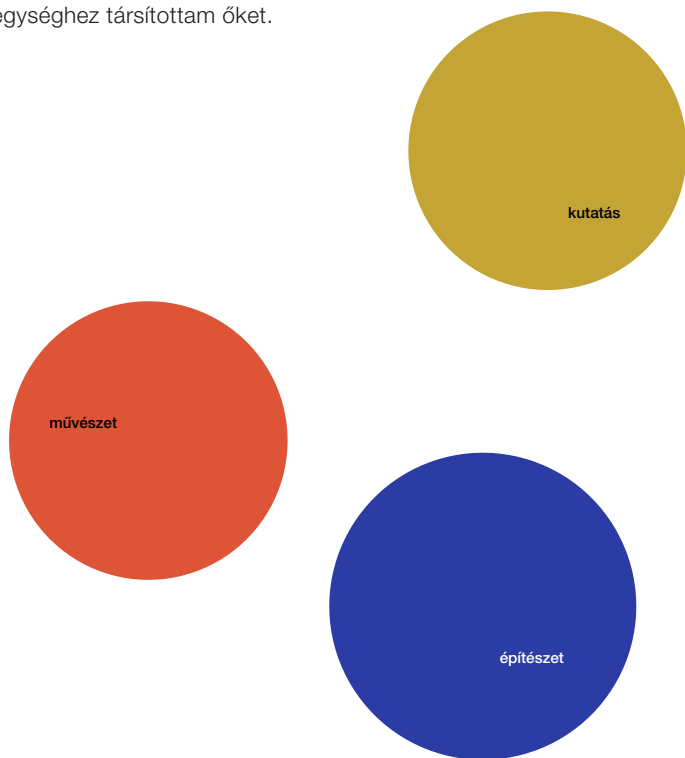
A szöveg többi fejezetében a forrásalapú kutatás témáit járom körül, végül pedig a összegzésben a levont tanulságokat, a diploma utóéleti lehetőségeit mutatom be.

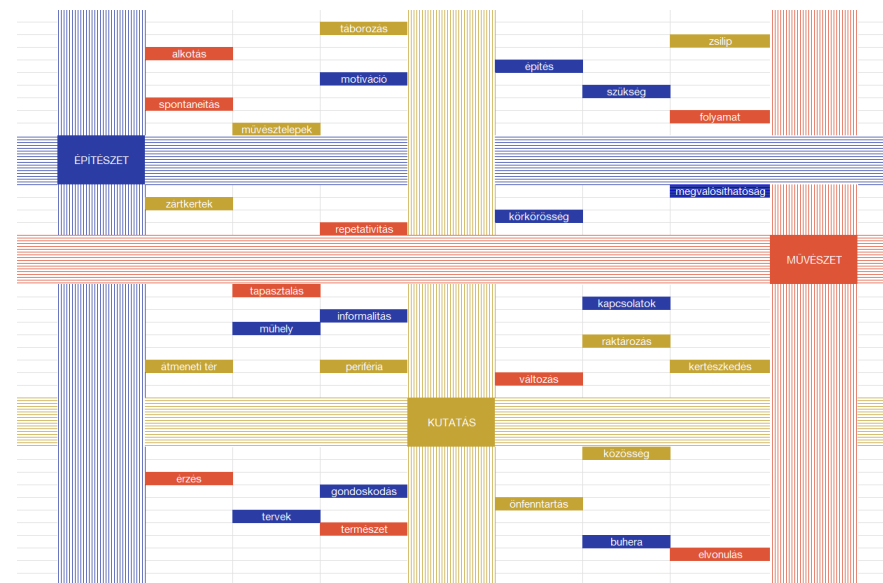
/ fogalmi rendszer

Miután megfogalmaztam a témát, amivel foglalkozni szeretnék, elkezdtem keresni azt a rendszert, amiben a témaköröket és a beadandó részeket el tudom helyezni.

Először a diplomám alapjául meghatározott **/építészet /művészet /kutatás** fogalmakhoz való viszonyomat kerestem. A bevezetésben röviden bemutatott témához fogalmakat gyűjtöttem és ehhez a hármas egységhez társítottam őket.

A szavak rendszerezésére többféle módszert kipróbáltam, különböző csoportosítási lehetőségek használatával. Először kézzel készített gondolat-terképeken helyeztem el a fogalmakat, majd egy raszteres rendszerben kerestem az egymáshoz való viszonyukat.

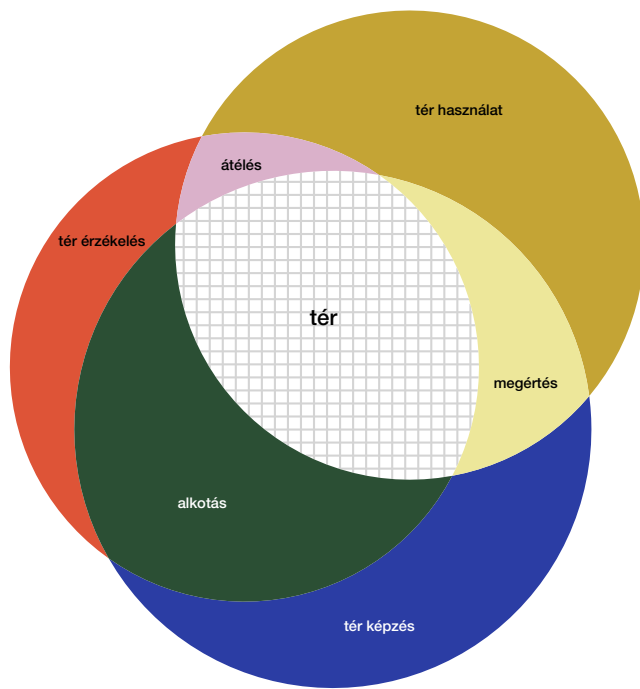
Ahhoz, hogy jobban megértsem milyen kapcsolatok vannak a fogalmak között, saját szavaimmal definiáltam őket. A definíciók segítettek abban, hogy újabb összefüggéseket találjak, így alakult később három másik csoport, amelyek egy felsőbb szerveződési szintet mutattak.

elvonulás	=====	olyan emberi cselekedet, amit a függetlenedés iránt érzett vágy vált ki
érzés	=====	a környezetünk tapasztalása és ebből adódó spontán szellemi hullámrendszer
közösség	=====	emberek csoportosulása valamilyen közös cél érdekében
művésztelepek	=====	olyan életterek, ahol alkotók közössége elvonulásra képes
táborozás	=====	ált. alacsony infrastruktúrával rendelkező, természetközeli, ideiglenes élettér kialakítása
tapasztalás	=====	a világban zajló folyamatok érzékelése, szellemi tudatosodása
természet	=====	minden, ami az élet része, változásban gazdag minket körülvevő fizikai elemek
változás	=====	olyan folyamat, ami, aminek céliránya időközben átalakul

átmeneti tér	=====	olyan tér, mely a határok elmosódásával jön létre, folyamatok hatására állandó változásban van
buhera	=====	általában ösztönös, spontán kialakuló önerős építési forma, amit a szükség és a közösség alakít
informalitás	=====	olyan spektruma az életnek, ami felsőbb szerveződéstől mentes
kertészkedés	=====	szűk természeti környezetünkről való gondoskodási forma
körköröség	=====	az anyagok körforgása az építészetben, fontos eleme a közösségi tudás és a gondoskodás
megvalósíthatóság	=====	fontos tényező minden elméletből fizikaivá alakítandó dolognál
önfenntartás	=====	környezetünk erőforrásainak gondoskodással egybekötött hasznosítása, saját szükségeink kielégítésére irányul
periféria	=====	az a tér, ami kívül esik a centrumon, egy terület külső széle, határvidék, általában átmeneti térként áll fent
raktározás	=====	felhalmozódott, hasznosítható elemek tárolása, a körköröség és az önfenntartás kiegészítő cselekedete
szükség	=====	hiányból fakadó állapot
tervek	=====	a tudatos rendszer egy cél elérésére, az építészeti tervezést és megvalósítást összekapcsoló produktum
zártkertek	=====	olyan terek, ahol a környezetünkről gondoskodhatunk, és ennek formái változást idéznek elő
zsilip	=====	olyan köztes tér, ami egyszerre képes zárni és nyitni a szükségelemeknek megfelelően

alkotás	=====	minden olyan ézésből adódó cselekvés, amivel létrehozunk egy új dolgot
építés	=====	általában tudatos, tervek alapján történő közösségi cselekvés, aminek célja az élettér teremtés
folyamat	=====	minden világban zajló esemény, változások összefüggő sora, ami valahonnan tart valahová
gondoskodás	=====	az a cselekedet, ami a környezetünkkel való törődést mutat
kapcsolatok	=====	kölcsönös függésben lévő emberek, akik hozzáadnak egymás céljainak eléréséhez
motiváció	=====	az az érzelmi töltet, ami változásra , cselekvésre, alkotásra készíti az embert
műhely	=====	az a hely, ahol az ember szabadon kibontakozhat és alkotó tevékenységet végezhet
repetitivitás	=====	ismétlődő mechanizmusok az élet bármely területén
spontaneitás	=====	ösztönös reagálás valamilyen helyzetre, nem tudatosan irányított végkimenetelű

A körök találkoznak, metsződnek és végül kialakul az a szubjektív rendszer, amelyben a téma kapcsán lehetőségem van mozogni.

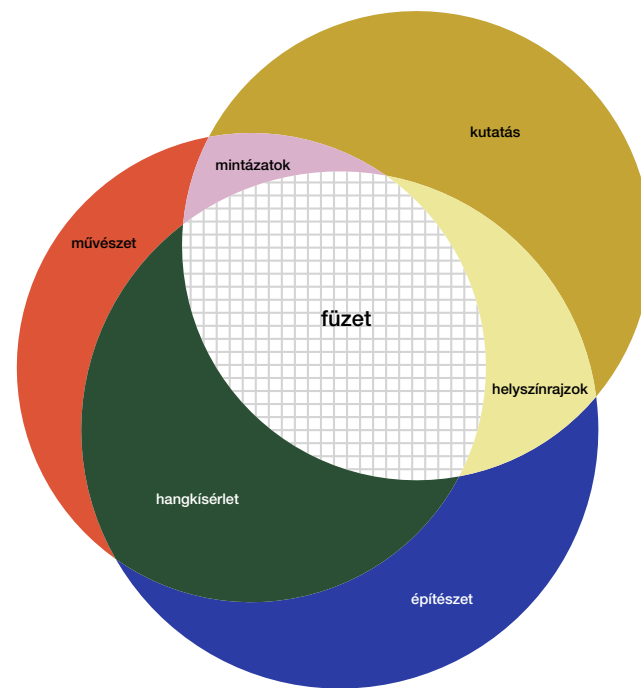
A tér vizsgálatára tett kísérletben az építészetet a térképzéssel a kutatást a térhasználati módok körüljárásával a művészeti megközelítést pedig a tér érzékelésével azonosítom.

A metszetekben található fogalmak a tér értelmezésének egy felsőbb szintjén helyezkednek el, ez vezet majd végig az egyes produktumok létrejöttén és a diplomamunka elkészítésének folyamatán.

A produktumok is értelmet nyernek ebben a rendszerben.

Nincsen olyan munkarész, ami tisztán egy ághoz kapcsolódna, tehát nem beszélhetünk külön építészeti, külön képzőművészeti vagy külön kutatási munkarészről.

Minden produktum a körök metszetében mozog, azon belül találja meg a helyét.

Azt, hogy ezek pontosabban mit jelentenek a téma kontextusában még bővebben kifejtem, de apróbb részletekben az értelmezést a szemléltetőre bízom.

építészet - térképzés

Az építészet legfontosabb aspektusa számomra az a tér, amelyben az élet zajlik. Azt vizsgáltam, hogy hogyan lakjuk be az épített és a természetes környezetünket, hogyan használjuk egy tér adottságait és hogyan rakunk hozzá szükség esetén. Építésként milyen érzéseket és gondolatokat tudunk átadni terek létrehozásával, miben különbözik egy tervezett és egy spontán kialakuló élettér.

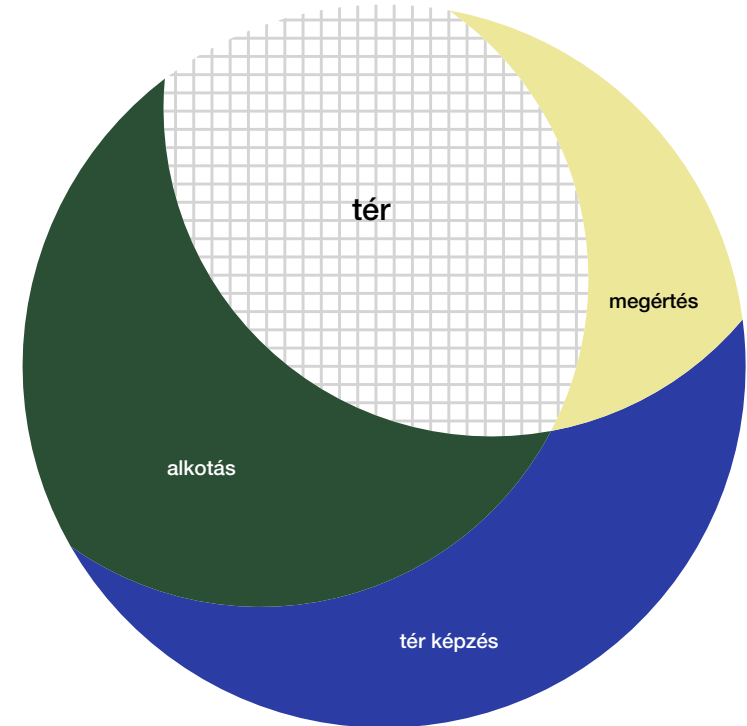
A térképzés az én megközelítesemben két részre bomlik. Az egyik a szükségszerű, ösztönös, használathoz kötődő építés, a másik pedig a tervezett, érzéseket megjelenítő, alkotói szándékkal létrejövő gondolati tér. Építésként általában az a célunk, hogy alkossunk, gondolatokat közvetítsünk, de a való életben sokkal többször kerül előtérbe a szükségszerűség, az olcsó és gyors építés.

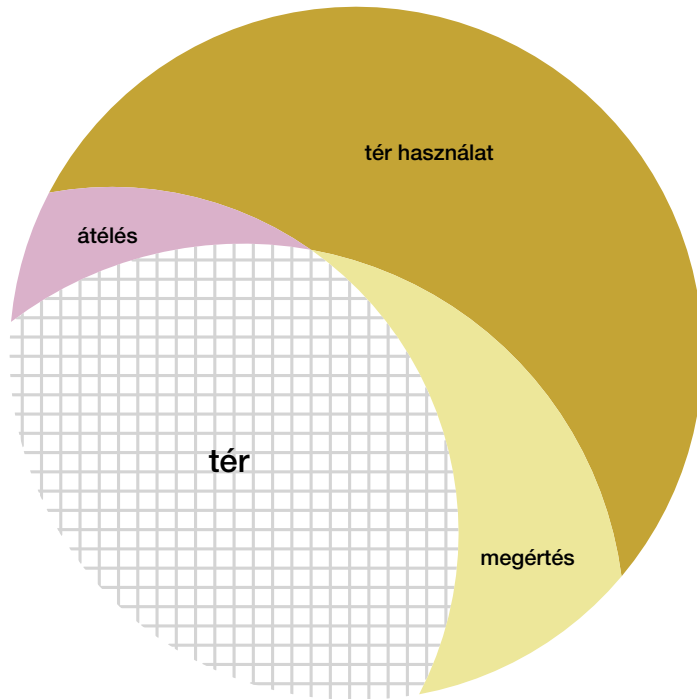
megértés

A tágabb értelemben vett környezetet térképekkel, helyszínrajzokkal dolgoztam fel. Budapest, majd Törökbálint, a Szabadházi-hegy, a telkek, és végül az épületek szempontjából. A telken a használat által kirajzolódó mintázatok alapját ugyanaz a fogalmi rendszer adta, amit a többi produktum esetében is alkalmaztam.

alkotás

Eggyel közelebről tekintve a kísérleti térre, az érzékelésből fakadó inspirációforrásokat kerestem. Az épületeket és a helyszínrajzot is a megélt tapasztalatok, érzések alapján fogalmaztam újra. A helyszínen felvett hangok segítségével a teret átértelmezem, a helyszínrajz megszólal, amivel egy új térélményt alkotok.

forráskutatás - térhasználat

A forráskutatás mellett, egy személyes módszertant kerestem, mert tudtam, hogy bizonyos rendszerek fontosak számomra, de azt nem, hogy milyen viszonyban állok a környezettel, a közösséggel, és a választott médiumok hogyan tudnak meghatározni egy elképzelt világot. Ennek a bemutatására a legjobbnak az írásos formát találtam, ahol az inspirációforrások mellett személyes gondolatokkal és fogalmakkal adhatom át azt, ami rám hatott.

megértés

A forráskutatás célja, hogy több szempontból járom körül azokat a térhasználati módokat, amik hatással lehetnek a kísérleti terepre. Először a helyszín megértésével foglalkoztam, majd tágabb viszonylatban értelmezve a zártkertek benépesülésével és funkcióváltásával állítottam párhuzamba a telek és környezetének alakulását. Először Budapesti, majd Törökbálinti viszonylatban nézve vizsgáltam a helyszínt, a Szabadházi-hegy zártkertes övezetét.

átélés

Ezután a várostól való függetlenedési tendenciák alakulása és a korábbi művésztelepek létrejötte közötti viszonyrendszert kerestem. Alapvetésem, hogy az informális környezet pozitív hatással van az alkotói folyamatokra, ezért fontosnak tartottam, hogy ennek térhasználati módjait a lehető legjobban feltérképezsem. Hogyan hatnak ránk az infrastrukturális hiányosságok, megváltozik-e valami a környezetünkhöz való hozzáállásban, és mik azok az alapvető szükségletek, amik a táborozáshoz vagy a hosszabb távú letelepedéshez szükségesek. Milyen az alkotásra alkalmas tér, az inspiráló környezet, mi szükséges az egyéni és a közösségi alkotáshoz, hogyan tud több ember egymás mellett dolgozni.

művészet - tér érzékelés

A művészeti megközelítést a tér érzékelésének különböző lenyomataival azonosítottam, amelyek megjelenítik azt a valós teret, amiben az elképzelt terek létrejönnek.

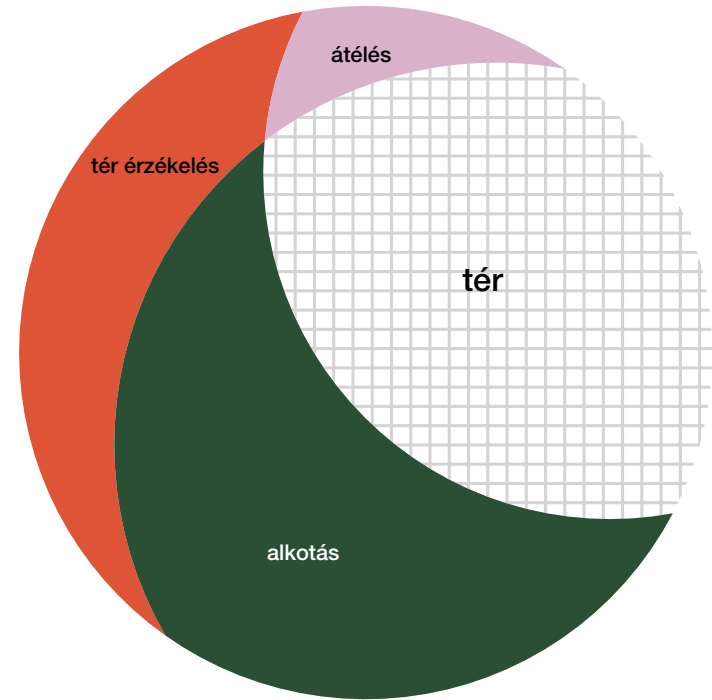
átélés

Első lépésként az átélt helyzetekből inspirálódva a kutatás alapjául szolgáló fogalmakat rendszereztem, amelyek gondolattérképet alkotva, mintázatot hoznak létre. A szavak megalkotják azt a síkot, amiben további értelmezés mentén terek hozhatók létre. Ebből épül fel később a helyszínrajz és az épületek axonometrikus világa is.

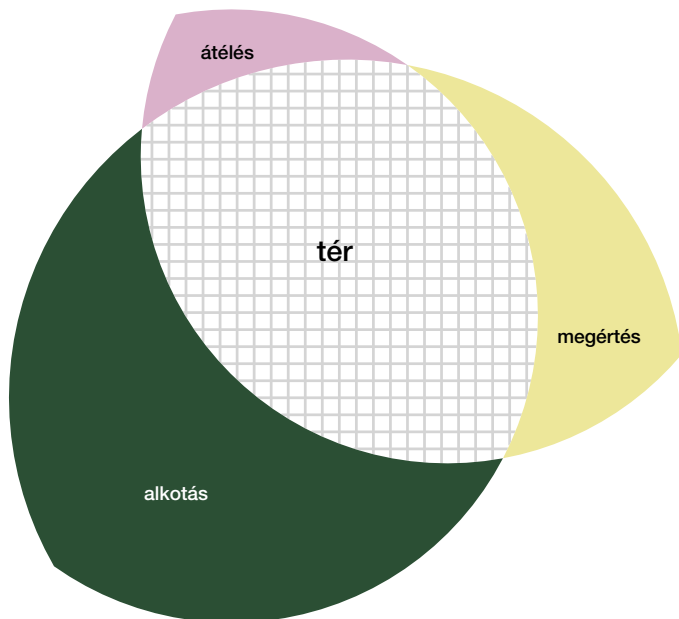
alkotás

A továbbiakban a tér érzékelésére hagyatkozva hangokból inspirálódtam, amiket a színekből felépített rendszerhez társítottam. A helyszínrajzon kialakuló mintázatok ezáltal megszólalnak, befolyásolják az érzékszerveinket és létrejön a valós és a képzelt tér metszéspontja.

A helyszínrajz később maketté válik, amely a térben felfüggesztett installációként jelenik meg. A transzparens háló átvilágítva a padlón újabb mintázatokat alakít ki, amely átértelmezi a valós eseményeket és az állandóságot.

Az előbbieken ismertetett rendszert és produktumok létrejöttét a következőben a megfigyelés egyes szintjei szerint értelmezem, amelyek a körök metszeteiben kialakuló fogalmak szerint alakultak.

átélés - gondolatminták

Az első szinten az engem körülvevő folyamatokból inspirálódóm, fogalmakat keresek, amelyek meghatározzák a kontextust.

Az érzékelés és a használat metszetének alapvető eleme az átélés, amely nem több mint a ránk ható folyamatok megtapasztalása, ebből való érzelmeink gondolati megfogalmazása.

megértés - helyszínrajzok

A második szinten a fogalmakat tágabb viszonylatban értelmezem, megvizsgálom a környezet adottságait, a zártterek történetét és a művészeti közösségek élettereit, majd ezek alapján egy rendszert alkotok, létrehozom a teret, amiben az elhelyezett tényezők egymás kontextusában értelmet nyernek.

Fizikai környezetünk használatba vételének és alakításának metszete, amely azt fejt ki, hogy hogyan térképezzük fel a körülöttünk lévő világot, milyen viszonyban vagyunk a természetes és az épített környezetünkkel.

alkotás - hangkíséret

A harmadik szinten kívülről tekintek a folyamatra, távolabbról nézem a kísérleti mezőt, aminek én is részese vagyok, értelmezem a létrejött kapcsolódási pontokat.

Az alkotás alatt olyan folyamatokat értek, amely a terek érzékeléséből és az ebből fakadó térképzési szándékból fakadnak, jelen helyzetben a terek és az érzékszervek kapcsolatáról szól.

tér

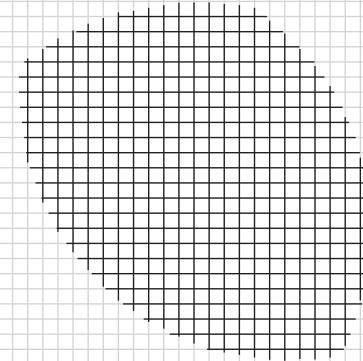
Ahogy az építészetben általában jellemző, a tér valamilyen aspektusait vizsgáljuk, majd ezekből inspirálódva alkotunk.

Számomra ebben az esetben a tér egy kísérleti mező, amit a folyamat során egy négyzetrácsos háló szimbolizál.

Minden produktumban megjelenik, és mindennek az alapját képezi.

fűzet

A fűzet, amelyben összefoglalom az eredményt, képviseli azt a teret, ahol a téma kapcsán jártam.

/ a tervezési feladat

A bevezetésben leírtakhoz hasonlóan, a tervezési helyszín választásában is a személyes élményeim vezéreltek. Olyan kérdésekre keresem a választ, amelyek a mindennapjaim során foglalkoztatnak, olyan helyszínre és olyan közösségnek tervezek, amelyek fontos részei az eddigi életemnek.

Barátaim révén, még gimnazista koromban szerencsém volt beleszöppenni egy törökbálinti zártkerti telek életébe. 2016 nyarán szerveztük meg az első „Telepet”, ami idén nyáron kilencedik alkalommal fog megvalósulni. A Telep elnevezést a szokásos „telek” és a művésztelep szavakból alkottuk, ami azért érdekes mert a helyszín a törökbálinti raktárváros vagy másnéven depo mellett található, ami teljesen más értelemben, de szintén telephelyet jelez.

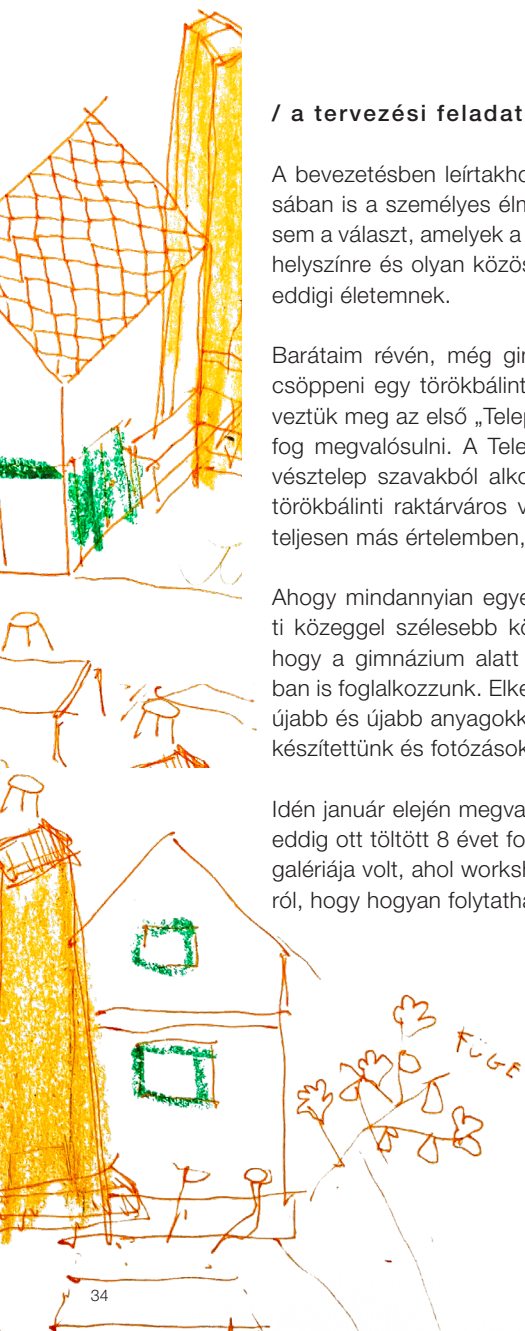
Ahogy mindannyian egyetemre mentünk és elkezdtünk a művészeti közzeggel szélesebb körben megismerkedni, felerősödött a vágy, hogy a gimnázium alatt kialakult Telepek szervezésével komolyabban is foglalkozzunk. Elkezdtünk tematikát keresni az egyes évekhez, újabb és újabb anyagokkal kísérleteztünk, textilt festettünk, táskákat készítettünk és fotózásokat tartottunk.

Idén január elején megvalósult az első Budapesti kiállításunk, ami az eddig ott töltött 8 évet foglalta össze. A helyszín a Madách téri Telep galériája volt, ahol workshopokat és beszélgetéseket szerveztünk arról, hogy hogyan folytathatnánk művésztelepünk életét.

A diplomám tervezési keretein belül ennek újragondolásával és a helyszín működésének feltérképezésével foglalkozom. Témafelvetéssel a művészek mai helyzetére szeretnék egyfajta megoldást nyújtani, a zártkertek, nyaralóövezetek átalakulásának lehetőségével, társadalmi szerepével kapcsolatba hozva, amelyhez korábbi élményeim és a művésztelepekkel kapcsolatos kutatásom szolgálnak alapul.

Fontosnak tartom, hogy a magyarországi művészek helyzete elérhetőbb körülmények között működjön, több önálló, független művészeti szervezet tudjon kialakulni a jövőben, és meg tudjon állni a saját lábán. Azok a várostól, társadalomtól való függetlenedési tendenciák, amik korábban működtek (pl. a szecessziós művésztelepek idejében), ma már szinte teljesen ellehetetlenültek, megengedhetetlenek lennének egy városi ember életében. Emiatt azt a középutat szeretném felvázolni, amikor belefér a munka mellett az időnkénti elvonulás, természetben való időtöltés. Törökbálint, és más nagyvárosok peremén létrejött zártkerti, nyaralótelkes övezetek tökéletesen alkalmasak arra, hogy az ember egy délutánra, hétvégére elvonuljon kicsit a társadalomtól.

A Teleppel kapcsolatos jövőképünk fontos eleme az, hogy inspirálódjunk a körülöttünk lévő példák működéséből és egy olyan jól működő szervezeti tervet tudjunk felmutatni (mind építészeti, mind művészeti), ami építő jellegű lehet, és inspirálhat más zártkerti tulajdosokat, akiknek a felgyorsult városi életébe nem fér bele, hogy a rég nem használt / örökölt telküket hasznosítsák, de örülnének, ha lenne valamilyen szerepe a körforgásban. A későbbiekben szeretnék, hogy a valós helyszínnel és alapokkal rendelkező, teljes mértékben alulról szerveződő baráti művészeti közösségünk minél szélesebb körben elérjen hasonló helyzetben lévő fiatal művészeket. A közösségépítés szempontjából fontos, hogy mindannyian más médiummal dolgozzunk, így több oldalról van rálátásunk arra, hogy milyen lehetőségeket tartogat magában a felvetésünk.

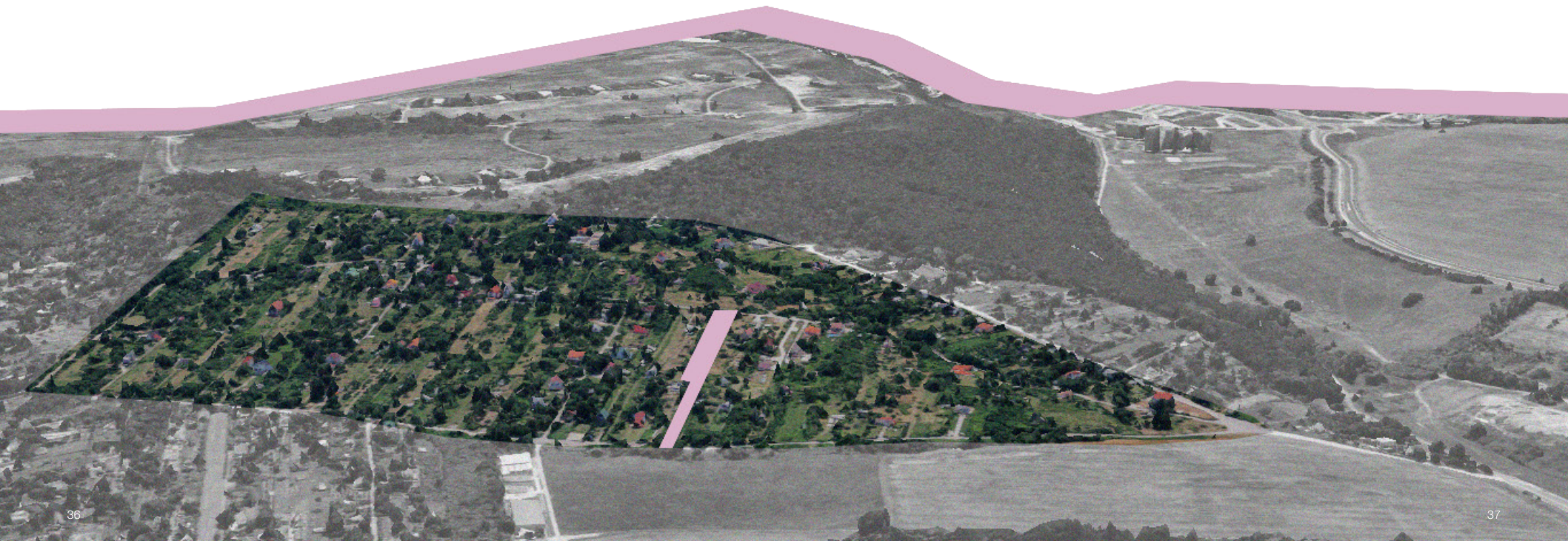

A tervezés helyszíne Törökbálinton a Szabadházi-hegyen, zártkertes övezetben található, a Villányi út 28. és a Mecsek utca 37. között húzódik, három, korábban nagyon keskenyre szabdaltnak áll össze.

A környék pontosabb feltérképezése és elemzése mellett, a programot úgy alakítottam ki, hogy az övezet működését elősegítse, az embereket motiválja az ott tartózkodásra, és olyan funkciót nyújtson az ottani közösség számára, ami nem az egymástól való elszigetelődésüket, hanem a közösségként való működésüket erősíti. Amellett, hogy a konkrét kiragadott példa működését fejlesztem, a helyiek igényeit felmérem, célom a magyarországi nagyvárosok külterületein elhelyezkedő övezeteknek példát mutatni, ami alapján elképzelhető lenne más, hasonló problémákkal küzdő, szinte teljesen elszigetelődött területek fellendülése.

A kutatás és forráselemzés, helyszíni elemzések mellett szeretnék hangsúlyt fektetni a személyes vonatkozásra is, ami már a program megalkotásában is fontos szerepet játszott. Az építészeti tervezés első lépéseként a Telepen zajló tevékenységeinket ábrázoltam, az időben és térben változó helyzeteket egy raszteres rendszerben próbáltam leképezni és ezzel bemutatni egy ott töltött napunk működését.

Mielőtt bemutatnám az építészeti programot, egy rövid történetet szeretnék elmesélni, amit Kozma Zsófi-val a telep „házigazdájával” írtunk, hogy jobban tudjuk érzékeltetni hogyan is telnek napjaink Törökbálinton.

A Tükkörhegyen is túl, ahol a telepkukac tőr, 2016-ban egy csapat lelkes kistigris összegyűlt Törökbálinton, és hosszantartó álmából felébredszette a Napfejűtigris, a Pistály-hegy szellemét.

Festegetésükkel és dínom-dánomjukkal sikerült megidézni Őt - (sokat vitatott kérdés, hogy előtte is létezett-e, vagy pedig ők idézték elő a létezését). Ebben az időben a jelen lévő kistigrisek még nem is sejtették, hogy ennek köszönhetően minden évben közösen el fognak vándorolni Törökbálintra, és egy pár napos alkotással és mulatsággal fogják megünnepelni ezt az alkalmat, amit ők csak Telep néven emlegetnek. Az évek során sok-sok hagyomány alakult ki, amiket leginkább egy Telepen töltött nap elmesélésével lehet érzékelteni.

A Tigris felkel – nem mondanám, hogy reggel, hiszen fáradt, sok a dolga, de a meleg miatt a délelőtti folyamán mindenképpen előmászik fekvőhelyéről. A fekvőhely minden kistigrisnek mást jelent, ki a diófa alatt alszik (mert ott jár a levegő), ki sátorban (oda csak néha mennek be a bogarak), ki pedig nemes egyszerűséggel egy szimpatikus fotelben. Ébredés után felölti a tradicionális Telepviseletet, ami félig mindenképpen fürdésre alkalmas öltözet, illetve színes-vicces egyéb kiegészítők.

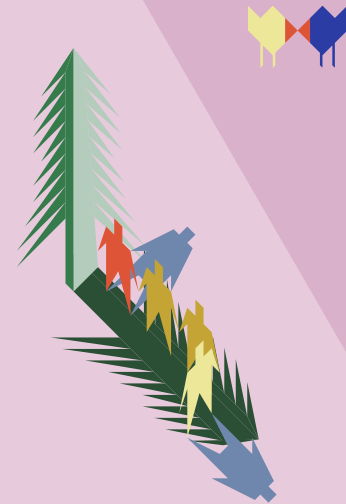
Ezután következik a reggeli, elkezdődik a kávéfőzés, melegszendvics sütés, egy kis pakolás, de reggelire mindenki az asztal köré gyűlik. Miután a reggeli romjai is eltűnnek, elkezdenek előkerülni a festékek, fonalak, gyöngyök és csillámok. Az alkotási folyamatok kötetlenek, nem lehet beleszólni, hogy a Tigris mivel foglalatatoskodjon. A Telephimuszokra csak úgy pezsegnek a kreatív energiák, és suhognak a kezek (nem csak a lódaraszak hatására).

A délután folyamán aztán ki-ki megy a maga dolgára - fürödni a rozmingosban lévő kádban, mosogatni a slaggal a gye-
pen, pihengetni a függőágyakban, vagy beszélgetni egy árnyékos fa tövében.

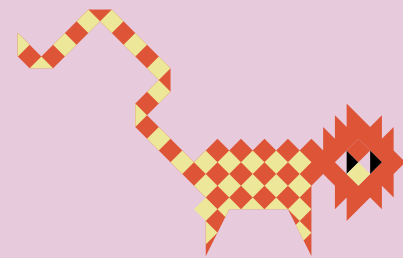
Az ebéd/vacsora (ki hogy szeretne nevezni egy késő délutáni étkezést) aztán közös erővel készül, és a Tigris vegetáriánus étrendjére tekintettel változatos lakomák készülnek a kis konyhában, vagy pedig a kemencében. Egy paradoxon a közös lakomákban: soha nem lehet eldönteni, hogy az adagok túl nagyok, vagy túl kicsik. Azok közül, akik megfordultak már a Művésztelepen, senki sem biztos benne.

Ezután persze megint közös alkotás, csevegés és kacagás következik, ami az idő előrehaladtával szépen-lassan belefolyik az esti mókába - ücsörgésbe, éneklésbe, különféle mulatozásokba. Az esték általában hosszadalmasabbra sikerülnek, hiszen minden kistigris mindenkivel mindent meg szeretne osztani, a hosszú távú világmegváltó tervektől egészen addig, hogy melyik szőlőtőkén érik a gyümölcs szerinte.

Központi takarodót nem igényel a Tigris, szépen lassan mindenki visszavonul a helyére. Az alvással töltött idő sem könnyű, hiszen az időjárási körülmények sokak pihenését megzavarják, így éjjel is hallani motozást, helyezkedést és fészeldést, hogy a legideálisabb alvóhelyre leljen mindenki.

Hát így él a Napfejűtigris, minden évben egy hetet. A maradék időben pedig a Művésztelep lakói viszik magukkal a gondolatokban mindenhol, ahol megfordulnak a világban, Lappföldtől Afrikáig, Belgiumtól Angliáig. Kistigresek közül lassan-lassan nagytigtisek lesznek, de Törökbálintra azóta is visszajárnak és boldogan alkotnak amíg meg nem halnak.

Az építészeti program fontos eleme az, hogy az eddigi lehetőségek megmaradjanak, de úgy tudjuk használni a helyszínt, hogy a tevékenységek valamivel szeparáltabban tudjanak egymás mellett működni. A legfontosabb hiányosság, hogy az alkotói tevékenységnek nincsen önálló helye, ezért hol a konyhában, hol a fűben ülve készülnek az alkotások, de ez nagyobb létszám esetén már nem működőképes felállítás. A meglévő épületek felújításával törekednék az eredeti légkör megtartására, anyagok újrahasznosítására és minél kevesebb privát és zárt tér kialakítására.

Azt szeretném, ha a nyári táborozás, mint funkció megmaradna, ehhez szükséges, hogy az étkezés, a szállás és az egyéb kiegészítő funkciók helye tisztázva legyen. A telken álló négy kicsi épület közül kettőt lehetne erre a célra használni, az egyik kapná a közösségi konyha és étkezés funkciót, a másik pedig egy emeletes ágyakkal beépített szállás épület lenne. A jelenlegi kerti mosdó teljes átalakításra szorul, ennek elbontásával és egy új vizesblokk létesítésével javítható a telek infrastrukturális helyzete.

Ezzel a pár felújítási munkálattal a telken a táborozáshoz szükséges feltételeket teremteném meg, emellett a sátrazás és függőágyazás helyszíneit a korábbi szőlőtőkék mentén oldanám meg, ahol a kisebb gyümölcsfák árnyékában a nyári melegben is kellemesen lehetne pihenni.

Hosszútávú terveink közé tartozik, hogy a nyári táborozáson túl, állandó, egész éves lakófunkciót tudjunk biztosítani fiatal művészek számára. Ehhez mindenképp új épületek létesítésére lenne szükség, amelyek a minimális infrastrukturális igényeket kielégítve, lakó- és közösségi funkciókat tudnak betölteni, amelyek az egész éves tartózkodást biztosítani tudják. Építészeti karakterüket ahhoz szeretném igazítani, hogy a lehető legtöbb újrahasznosítható anyagot tartalmazzák, és minél könnyebben megépíthetőek legyenek egy kisebb közösség által.

Első lépésként egy nagyobb műteremházat helyeznék el a telken, amiben a táborok alatt workshopokat és közösségi eseményeket lehetne tartani, az év többi részében pedig az később beköltöző művészek használhatnák akár együtt, akár egymástól elválasztva a műterem egyes részeit. A következő ütemben kisebb lakóegységeket telepítenék a telek felső szakaszában, ezzel teljeskörűen elindítva a művésztelep funkciót.

/ a zártkertek funkcióváltásának feltérképezése,
a városi életet kiegészítő életformák
az államszocializmustól napjainkig

/ a törökbálinti Szabadházi-hegy története ebben
a kontextusban - a telek helyzete akkor és most

zártkertek

A diplomám tervezési helyszínéül választott Szabadházi-hegy, mely Törökbálint külső területén, Raktárváros mellett helyezkedik el korábban zártkertes övezetként volt nyilvántartva, most hétvégi házas üdülőterületként szerepel a térképen. A terület folyamatos változásokon megy keresztül, mind építészeti, mind használati szempontból nagyon vegyes összetételű terület.

Az alapján, ahogy az elmúlt nyolc év során láthattam a terület alakulását, benépesülését, arra jutottam, hogy érdemes lenne a zártkertekkel szélesebb körben foglalkozni, megnézni, hogy országos szinten hogyan változott a funkciójuk a kialakulásuk óta és miképp használják őket manapság.

Több hasonló, korábban zártkertes övezetből átalakuló területen jártam már, kisebb szőlőhegyeken, nyaralóvidékeken, de úgy érzékelem, hogy a leginkább leterhelt és legnagyobb népességforgalomnak kitett területek a nagyobb városok agglomerációjának peremén létrejövő átmeneti övezetek. Az eredetileg mezőgazdasági céllal létrejött területek ma szépen lassan teljesen benépesülnek nagyobb családok házával, és közben a körülötte elterülő kellemes réteket felváltják a terjeszkedő ipari épületek.

Az államszocializmus alatt kialakuló zártkertes mezőgazdasági területek elsősorban önfenntartó és kiegészítő termelés céljából jöttek létre. A lakótelepeken élő, városban dolgozó emberek életébe belefért, hogy hétvégenként elmenjenek a kertjükhöz és ott elvégezzék a kerti munkálatokat, aminek eredményeképp több hónapig meg tudtak élni az ott termesztett zöldségekből.

Az, hogy valaki manapság önfenntartó életmódot tudjon folytatni, a világ felgyorsulásának köszönhetően szinte lehetetlennek tűnik. Mostanában nagyrészt csak a nyugdíjasokra jellemző, hogy van idejük kisebb veteményeseket gondozni, míg korábban ezeket a tevékenységeket fiatalabbak is örömmel végezték.

/ zártkertek kialakulása

Németh László Kert-Magyarország koncepciójából kiindulva sokszor megjelenik a magyar történelem során a kert, mint az egyik legfontosabb élettér.

A koncepció alapján az önellátáson alapuló gazdálkodás alapegysége a kert, ami nem csak gazdasági, hanem politikai és társadalmi egységként is tekinthető. Németh László ezzel a válsághelyzetben lévő föld nélküli parasztság megélhetési kérdéseinek vizsgálatát is célozta, illetve egy harmadikutas fejlődési alternatívát szeretett volna nyújtani a nyugati tőkés és a keleti kommunista fejlődési úttal szemben.

A zártkertekről szóló szövegrészben Vígvári András szociológus és etnográfus 2023-ban megjelent Zártkert-Magyarország című könyvét vettem alapul, amely a zártkertek kialakulásának és benépesülésének történeti hátterén túl, Budapest centrikus lakhatási kérdésekkel foglalkozik. Egy Budapest környéki, korábban zártkertes övezetben végezte kutatását, ahol az ottélők mindennapjait és szokásait vizsgálva vont le következtetéseket az informális lakhatási körülményekből adódó kiszolgáltatottság kapcsán.

A kisparcellás mezőgazdasági termelésben a családi munkaerő dominál. (fotó: Gyovai A) forrás: Építészfórum

„A város határában található Kerteket a helyi termelőség szövetkezet parcellázta ki az 1960-as évek közepén a városlakók számára. A Kertek kezdetben mezőgazdasági terület volt, ahol a fővárosban dolgozó kelemenszegiek önellátó és keresetkiegészítő tevékenység gyanánt főleg szőlő- és gyümölcsstermesztéssel foglalkoztak.”¹

1975 fotó: Krantz Károly forrás: Fortepan

A zártkertek kialakulása az államszocializmus idejére tehető, 1945-89 között fokozatosan, informálisan alakultak ki. Az 50-es évek elején a mezőgazdaság szocialista átalakítása során a termelőség szövetkezetek és a nagyüzemi termelés került előtérbe, ami miatt sok olyan termény visszaszorult, amit ennek keretei között nem tudtak rendesen megművelni. A zártkertet, mint jogi kategóriát az 1967. évi IV. törvényben határozták meg, ahol a szocializmus általános elvei mellett megjelent a magántulajdonhoz jutás lehetősége. Az emberek könnyedén és olcsón juthattak saját kerthez, ahol általában hétvégente keresetkiegészítésképp kertműveléssel, szőlő- és gyümölcsstermesztéssel foglalkoztak. A mindennapos gondoskodást igénylő zöldségek és gyümölcsök termelését ezért igyekeztek magánkézben tartani, aminek később tökéletes szinterei lettek az éppen kialakulófélben lévő zártkertes övezetek.

¹ Vígvári András: *Zártkert-magyarország*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2023. p. 71.

Alapvetően a városok külterületein elhelyezkedő, nagyüzemileg nem hasznosítható területeket parcelláztak fel és ezek kerültek aztán magánkézbe. A zártkert kifejezés is a nagyüzemi termelésből való kizárásra utal, illetve arra, hogy hivatalosan ezek továbbra is csak kertként, mezőgazdasági területként voltak fenntartva, nem pedig lakhatási céllal jöttek létre.

Az ország különböző területein más és más kialakulási okról beszélhetünk, ezek adódhatnak a területek adottságaiból és az eredeti mezőgazdasági tevékenységből is. Több helyen a löszös talaj, a termőföld minősége és sokszor a domborzati nehézségek miatt döntöttek úgy, hogy kizárják a területeket a nagyüzemi termelésből.

Legtöbb esetben szőlőtermelő vidékeken alakultak ki zártkertes övezetek, ezért a hosszú és keskeny parcellákat sokszor szőlősorokban mérték ki. Azokon a területeken is fellelhetőek ennek nyomai, ahol ma már nem foglalkoznak szőlőtermesztéssel, sokszor a gyümölcsfák távollága, vagy az esetlegesen megmaradt karók helye árulkodik erről.

1962
fotó: Mohl József
forrás: Fortepan

/ használat átalakulása

Az 1960-as években kialakult zártkertes rendszer vonzereje a bérmunkás családok számára folyamatosan nőtt, szükségük volt az alacsony bérek mellett a termények eladására és az ebből származó bevételre. A telekvásárlás népszerűségét az is növelte, hogy az államosítás alá vont a vidéki földterületek és a városi lakások mellett, ez volt a magántulajdon szerzés egyetlen lehetősége.

Ahogy nőtt a zártkertek iránti kereslet és ezzel együtt a telkek száma és kiterjedtsége is, egyre komplexebbek lettek a terület-használati módok, helyenként az eredeti mezőgazdasági funkciót felváltották a nyaraló hétvégi házas övezetek.

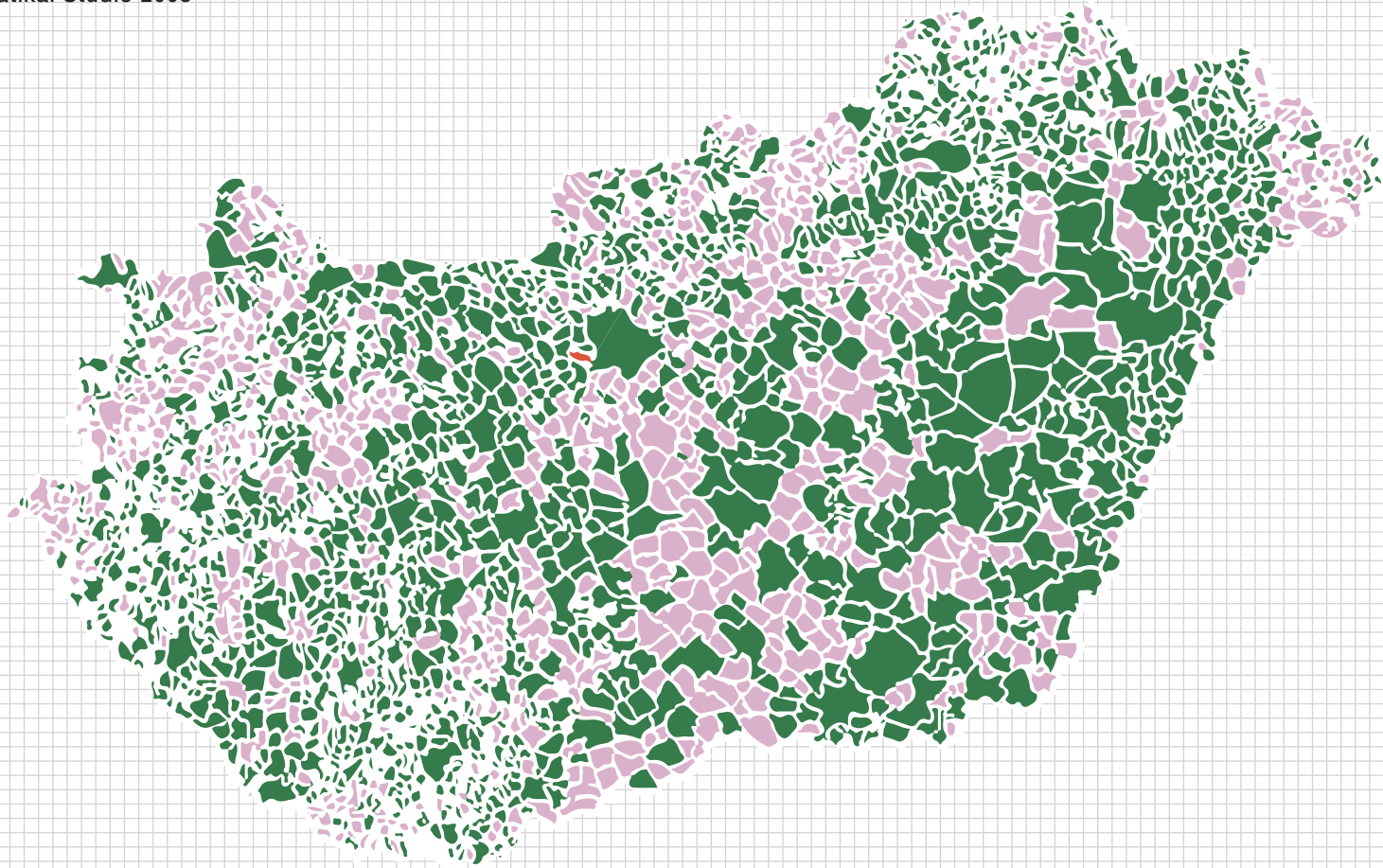
1930
fotó: Kozma Krisztina
forrás: Fortepan

„A budapesti telektulajdonosok a zártkerteket már nem kizárólag mezőgazdasági termelésre, hanem időszakos **hétvégi és nyári lakhatásra** használták, így a Kertek mezőgazdasági termelésen túl a nyári hónapokban kezdtek **részleges lakófunkciót** is betölteni, ami szezonális miatt azonban nemigen volt hatással a település életére.”²

² Vígvári, i. m., p. 72.

zártkertekkel rendelkező települések 1983

a VÁTI Dokumentációs Központ anyagai alapján archiválta
a SZIE-KGI Térinformatikai Stúdió 2003

3100 település
40 ezer hektár területen
150 ezer zártkerti ingatlan

a településen van zártkert
a településen nincs zártkert

A korábban országszerte azonos hasznosítású zártkertek az 1970-es évektől kezdve folyamatos funkcióváltáson mentek keresztül, aminek hatására mára nagyon különböző összetételű területek jöttek létre. Abban, hogy hol milyen átalakulási folyamatban volt része az egyes térségeknek, jelentős szerepet játszottak a természeti adottságok és a társadalmi csoportok érdekeltségi körei. Vízközelben, például a Duna mentén általában üdülőövezetek jöttek létre, a szőlőtermelő vidékek sokszor megmaradtak eredeti formájukban, az agglomerációs települések szélén pedig leginkább lakóövezetek kezdtek kialakulni. Általában a turisztikailag frekvenciáltabb helyeken városi, szellemi munkával foglalkozó családok, a kevésbé értékes területeken pedig a vidéki származású városi munkásosztály vásárolt telket.

A részleges lakófunkció a 70-es évektől kezdve került előtérbe, amikor egyre többen fogtak hétvégi-ház építésbe, ahova később akár teljes nyarakra kiköltöztek a családok. Ezek az építkezések általában önerőből, informális szerveződéseknek köszönhetően történtek. A spontán kialakuló tereket nagyon nehéz lett volna szabályozásokkal lekövetni, de az életvitel szerű kint tartózkodás a zártkertekben tiltott volt, ezért általában félig illegálisan épültek fel az alapvetően lakófunkcióra is alkalmas épületek.

Eközben rohamosan emelkedett a nagyobb városok munkaerő igénye, ami az alacsony munkabérek és a folyamatosan növekvő lakás bérleti díjak mellett kritikus lakhatási helyzeteket eredményezett, aminek hatására sokan kiszorultak a városból. Így a 80-90-es évektől felértékelődött a városok peremén létrejövő, olcsón elérhető, zártkertes övezetekbe való teljes kiköltözés, amelynek okait a következő, kiköltözési hullámok című fejezetben járom részletesebben körül.

„A területek az **olcsó telekárak** és az **önerős építkezési formák** lehetőségével főként azoknak a budapesti üzemekben dolgozó családoknak kínáltak **olcsó lakhatási lehetőséget**, amelyek a törvényi rendelkezések miatt a fővárosban nem juthattak sem állami, sem magántulajdonú lakáshoz.”³

3 Vígvári, i. m., p. 58.

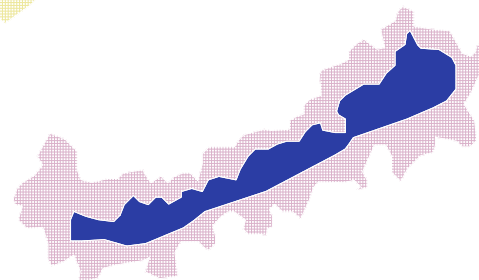
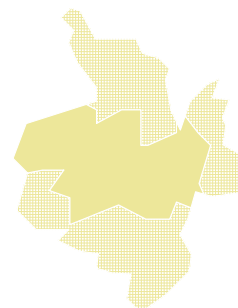
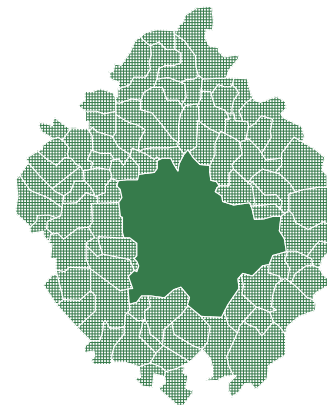
1969 fotó: BL forrás: Fortepan

/ az agglomeráció fogalma magyarországi viszonylatban

A zártkertek témakörén belül, azok a területek érdekesek a diplomám szempontjából, amelyek egy nagyobb város peremterületein találhatóak, egy agglomerációs település külterületeiként vannak nyilvántartva. Ehhez kapcsolódóan először azt vizsgáltam, hogy mit is jelent magyarországi viszonylatban egy város agglomerációja, mennyi és mekkora kiterjedtségű ilyen jellegű területtel találkozhatunk ország-szerte.

Budapesten kívül, mindössze három város van **agglomerációs** városként nyilvántartva, Győr és Miskolc mellett Pécs tartozik még ebbe a kategóriába. A többi nagyobb várost **agglomerálódó térség**ként és **nagyvárosi településeggyüttes**ként kezelik, ezek még nem érik el azt a szervezettségi szintet, ami egy agglomerációs kapcsolathoz szükséges.

A magyar településszerkezet egyik legnagyobb problémája, hogy Budapest túlméretezettsége miatt elvonja a többi város elől a beruházásokat és a munkaerőt, így kiüresítve a vidéki területeket és hátráltatva a többi város fejlődését. A dualizmus korában Budapest jelentőségének növekedése részben irányított folyamat volt, Bécs versenytársává, egyenrangú birodalmi központtá szerették volna fejleszteni a magyar fővárost. Budapest centrikus sugárút jellegű vasútvonalakat és körvasutakat építettek. Később tovább erősödött a főváros szerepe, az egyre szélesebb körű munkaerőpiacával, infrastrukturális hálózataival és agglomerációs kapcsolataival.⁴

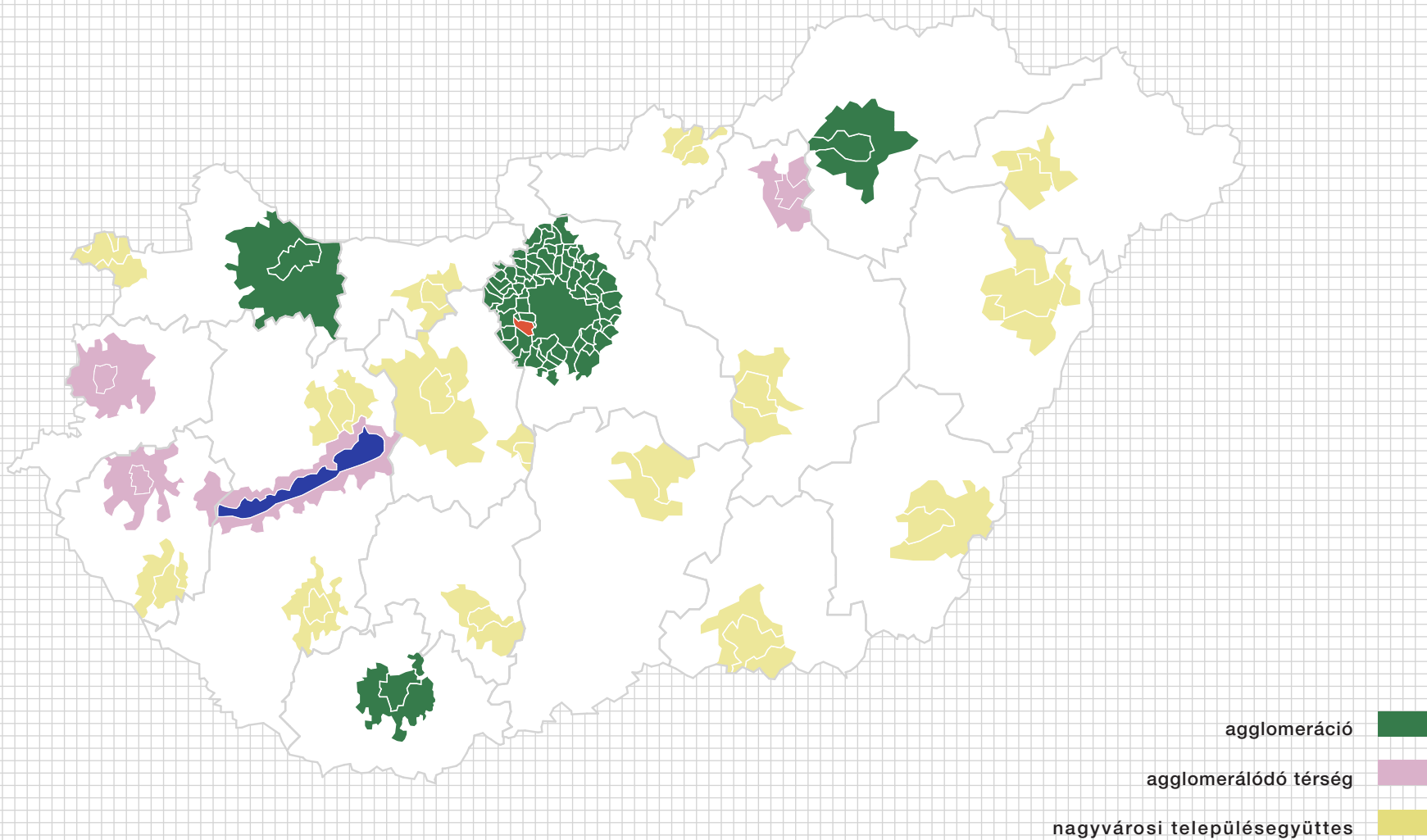
„Az **agglomeráció** olyan településcsoport, amelyen belül a központ és a közelében fekvő települések között sokrétű és szoros kulturális, gazdasági, kommunális és szolgáltatási kapcsolatok jönnek létre. Az agglomerációk kialakulásában komoly szerepet játszik a nagyobb városokból a város környéki községekbe és kisvárosokba irányuló migráció. Ezt a jelenséget a szakirodalom szuburbanizációnak nevezi. A **szuburbanizáció** 1990 után a belföldi vándormozgalom jellemzője lett: Budapest mellett az ország valamennyi nagyobb városa körül megjelent, sőt egyes kisvárosok esetében is.”⁵

⁴ Horváth Sebestyén: Az ország Budapest-vízfejűségének okai a múltban találhatóak. *Oeconomus Gazdaságkutató Alapítvány honlapja*, 2023.

⁵ Kapitány Balázs (szerk.): Agglomeráció, *KSH Népességtudományi Kutatóintézet honlapja*, 2015.

magyarországi agglomerálódó térségek és nagyvárosi településegüttesek

forrás: KSH

/ a budapesti agglomeráció kialakulása

Budapest agglomerálódásának folyamatát Pest, Buda és Óbuda 1873-as egyesítésétől kezdve vizsgálom. Az ekkor létrejött várost 10 kerületre osztották, majd ahogy nőtt a népesség és erősödött az infrastruktúra, egyre szélesebb körben fejlődtek a Budapest környéki települések is. Az 1890-es években létesített helyiérdekű vasúthálózatnak köszönhetően egyre több elővárosi településrész elérhetővé vált. A rohamos növekedés nehézségei, következményei ellenére a századfordulón már mutatkoztak a településsé, közösséggé formálódás jelei, első eredményei, az elővárosok egy része már az első világháború előtt közigazgatási önállóságot nyert, és létrehozta legfontosabb intézményeit, megkezdték a közművesítést.

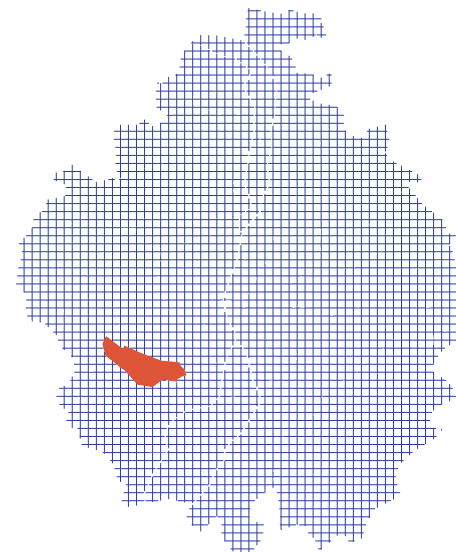
A városellátó övezet már a tizenkilencedik század végére túllépte az addigi közigazgatási határait, 1907-re pedig megfogalmazódott a Nagy-Budapest gondolata. Tovább növekedett az ingázó munkások száma, 1930-ban 33 ezren, a második világháború előtt több, mint 40 ezren jártak Budapestre dolgozni és tovább növekedett az elővárosok közötti ingázás is. Az autóbusz-közlekedés megjelenése nyomán a Budai-hegység községei is közelebb kerültek a fővároshoz. 1937-ben a Közmunkák Tanácsának hatáskörét 22 Budapest-környéki településre terjesztették ki. Ez az övezet szerepelt a Közmunkatanács Nagy-Budapestre vonatkozó elképzeléseiben. 1942-ben a főváros is részletes tanulmányt készített Nagy-Budapest kialakításának lehetőségeiről.

Ez az elképzelés 1950-ben valósult meg, amikor Budapesthez csatoltak több megyei jogú várost és nagyközséget, többek között Budafok, Csepel, Kispest, Pestszentlőrinc, Rákospalota és Újpest is ekkor vált hivatalosan a főváros részévé. A mai kerületek felosztása is nagyjából ezzel a koncepcióval alakult ki, ekkor huszonnégy kerületet határoztak meg, majd 1994-ben Soroksár kettéválásával megalakult a huszonharmadik kerület is.

Az ötvenes és a hetvenes évek között a népesség és a munkaerő piac növekedésének köszönhetően az agglomerálódó települések és a főváros közötti ingázás jelentősen megnövekedett. Az ingázók aránya 1970-ben jó néhány településen meghaladta - megközelítette a 80%-ot. Az ingázó életforma messzemenően megszabta az agglomeráció településeinek életét, a helyi közösségek formálódásának lehetőségeit, a családok életformáját, a települések fejlesztési lehetőségeit, a települések morfológiai képét, szerkezetét is.

1971-ben „hivatalosan” is elismerték és körülhatárolták az agglomerációt, különleges elbírálásban azonban nem részesült. A peremterületek községei hátrányosabb helyzetbe kerültek, mint a falvak másutt az országban, mert beköltözők tömegeinek kellett volna lakást, infrastruktúrát biztosítani.

1989 után ismét új körülményekkel kellett szembenéznie az agglomerációs övezetnek, csökkent a főváros munkaerő-igénye, így alig voltak újabb beköltözők, a települések létszáma stagnált. 1990 után viszont a budapesti piac egyre több ipari központot, vállalkozást indított a peremterületeken, ezzel növelve a községek adóbevételeit. A munkahelyek átcsoportosulása és a magas fővárosi bérleti díjak miatt növekedett a Budapestről való kitelepedés mértéke.⁶

⁶ Gábor Anikó: A budapesti agglomeráció története, Szent István Egyetem, Gödöllő.

Budapest agglomerálódása

1873 Budapest = Pest+Buda+Óbuda

1900-1907 villamosvonalak :
Újpest, Rákospalota, Kispest, Erzsébetfalva

1908 Nagy-Budapest gondolata

1937 Közmunkák Tanácsa
törvényi hatáskör 22 elővárosi településre

1950 Nagy-Budapest
22 kerület

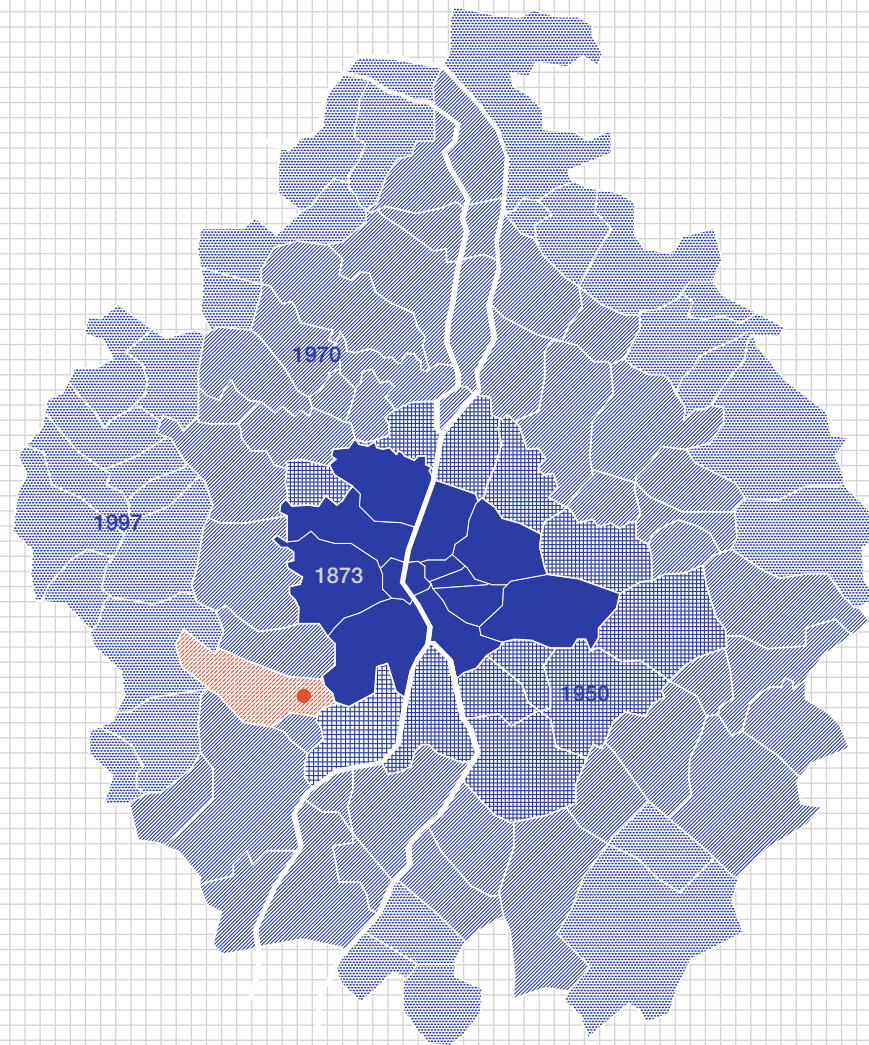
1994 mai 23 kerület

Budapesti agglomeráció kialakulása

1970: 44 település

1997: 78 település

2003: 81 település

Az agglomeráció olyan egy- vagy többközpontú urbanizált településrendszer, amelyben a központot és a közvetlen vonzáskörzetébe tartozó településeket szoros kulturális, gazdasági, kommunális és szolgáltatási kapcsolatok jellemzik.

/ Törökbálint mint agglomerációs település

Az 1900-as évek elején Törökbálint elsősorban nyaralóhelyként volt jelen a Budapestiek életében. A Budapest-Újszóny vasútvonal, majd az 1914-ben kiépült HÉV vonal közvetlen összeköttetést biztosított Törökbálint és a főváros között. Könnyen elérhető kiránduló és üdülőhelyé vált, sokan építettek nyaraló villákat, illetve az infrastruktúrát is a település turisztikai vonzerejére építették fel, a központban szálláshelyek, vendéglők és kávézók várták az ide látogatókat.

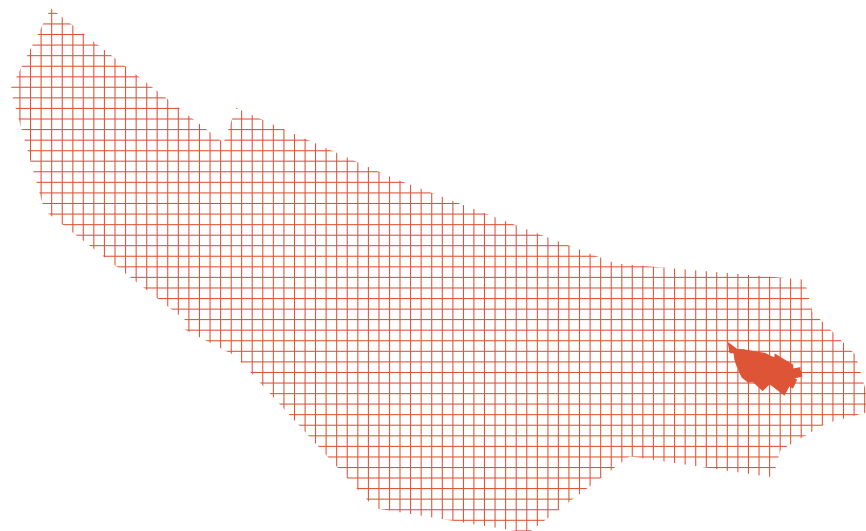
A II. világháború után ez a turisztikai funkció kezdett megszűnni és a korábbi sváb lakosság nagy részét kitelepítették. Budapest fejlődése jelentős hatással volt a terület átalakulására, a nagy munkaerő vonzalom miatt sokan költöztek fel vidékről, legtöbbször az Alföldről és a Felvidékről. A falusias jelleget lassan felváltotta a kertvárosias beépítés, és a szolgáltatások is fokozatosan kezdtek megszűnni a városközpontban. A többi agglomerációs településhez hasonlóan Törökbálint kiszolgált a főváros munka- és vásárlóerő igényét. 1963-ban megszűnt a HÉV összeköttetés, majd az M7-es autópálya megépülése drasztikusan kettévágta a települést.

A rendszerváltás után újabb változások következtek be, elindult a fővárosból való kiáramlás, a megfizethetetlen ingatlanárak és az alacsony munkabérek miatt. Ekkor kezdődött a település teljes közművesítése, a belterületi telkek felértékelődtek, lakóparkok és üzleti negyedek épültek. A település növekedése felgyorsult, a szabályos úthálózat mentén kiépült az Újtelep, és a Tükkörhegy felparcellázásával új lakónegyedek jöttek létre. A korábbi zártkertek fokozatos benépesülésének hatására új üdülőövezetek kerülnek kijelölésre a Szabadházi-hegyen és az Anna-hegyen.

Budapest - Törökbálint HÉV 1956
fotó: Kevézházy János
forrás: Fortepan

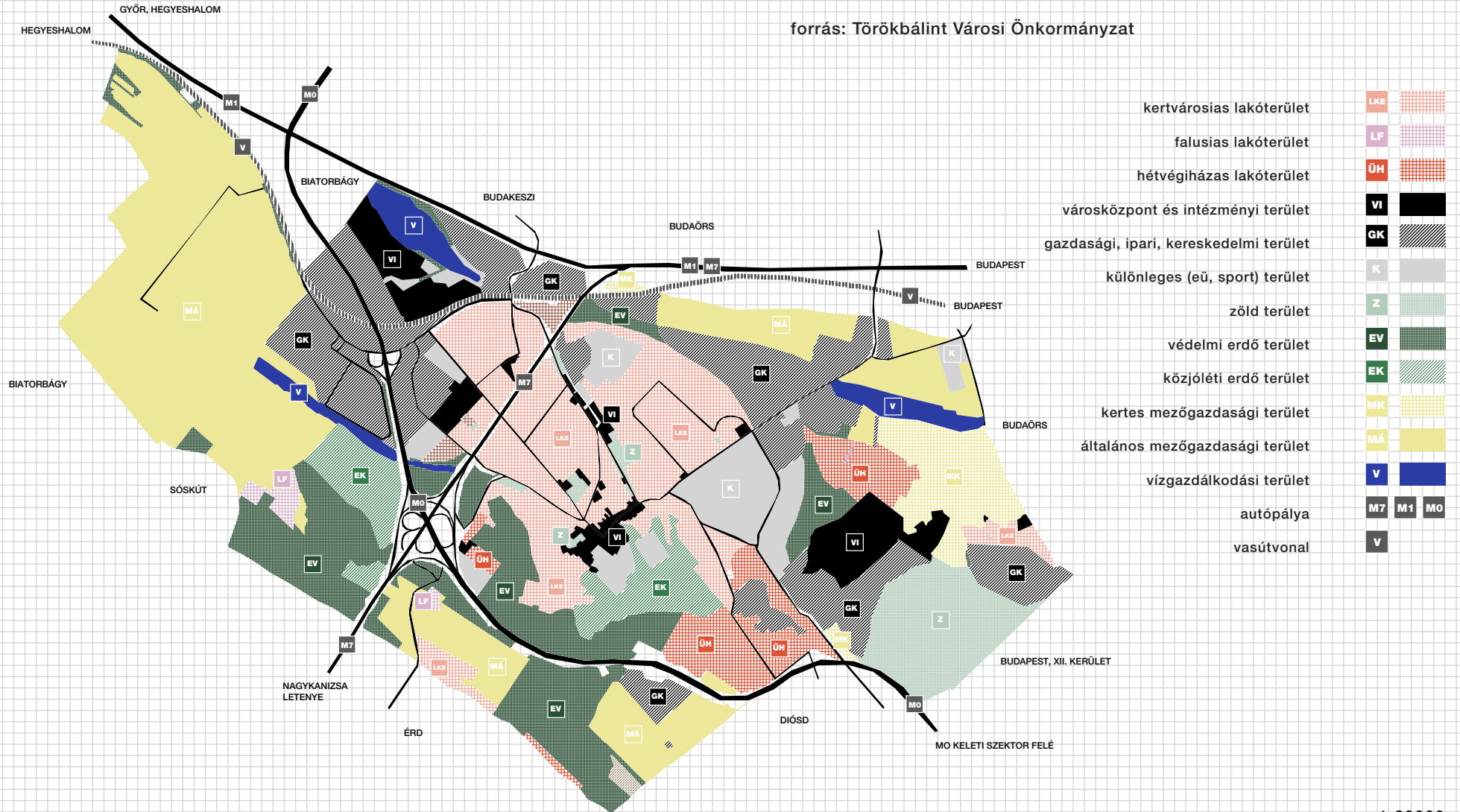
A városi címet Törökbálint 2007-ben kapta meg, a lakosok száma ekkor 12.000 fő körül volt. A Budapest agglomerációjában tapasztalható ki- és beköltözési hullámok Törökbálint népességének változását is jelentősen érintik, napjainkban viszont a lakosságszám növekedésének lelassulása érzékelhető, a város ma 14.700 lakost számlál. Jelenleg három autópálya és egy vasútvonal érinti a területet, a tömegközlekedési hálózat Budapest és Törökbálint között elég leterhelt, a legtöbbször buszjáratokkal teszik meg az ingázáshoz szükséges utat, de sokan használják a Kelenföldi Pályaudvar mellett kialakított P+R parkolókat, és veszik igénybe a nemrég kiépült 4-es metró vonalát.⁷

⁷ Törökbálint Városi Önkormányzata: Törökbálint településképi arculati kézikönyv, 2017.

Törökbálint településrendezési térképe

forrás: Törökbálint Városi Önkormányzat

m=1:20000

/ törökbálinti zártkertek – a Szabadházi-hegy bemutatása

A 60-as évek politikai vívmányaként kialakult zártkertek zöldséges és szőlős- gyümölcsös kertek voltak, eredetileg csak kisméretű pihenőépület vagy tároló építése volt megengedett a telkeken. A Szabadházi-hegy gyönyörű kilátással és dús növényzettel borított, fokozatosan beépülő domboldal. Geodéziai mérések szerint legalsó pontja 135 méter a legmagasabb pontja 220 méteren van. Az úthálózat a terepviszonyokhoz igazodó, természetes módon kialakult, keskeny földutakból áll. A szép környezet és a főváros közelsége miatt az 1970-es évektől kezdve egyre kedveltebb helye lett a kertművelésnek és a hétvégi szabadidő eltöltésnek.

A tulajdonosok egy része továbbra is kertműveléssel foglalkozik, pihenés céljára használja ingatlanát, másik része állandó lakosként van bejelentve. Az üdülőházak építési övezetek településképén a vegyes használatból adódó kettősség az épületállomány tekintetében itt is megfigyelhető, láthatunk rendezett kicsinyke épületeket, de nagyobb léptékű modern lakóházakat is.

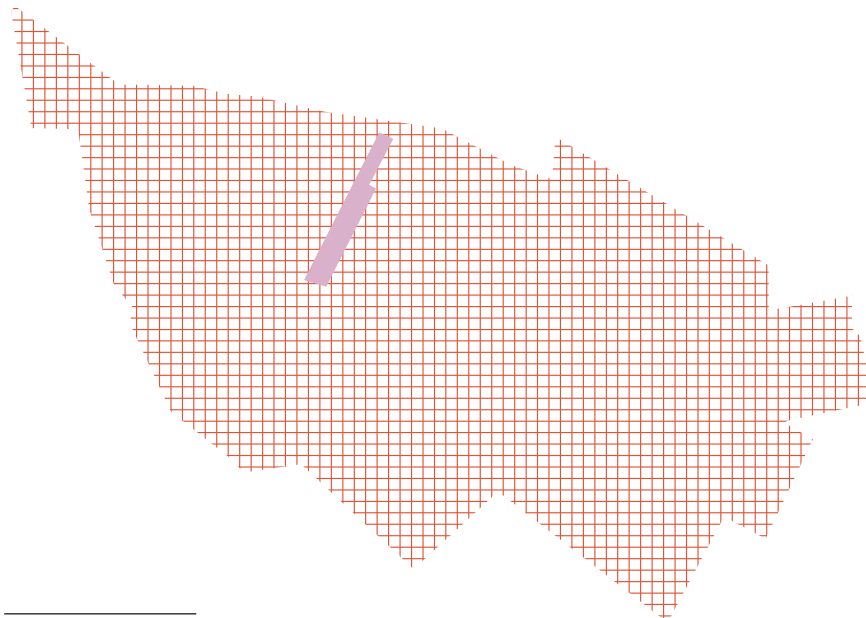
A Szabadházi-hegy Törökbálint térképén jelzett 38 hektáros terület, amelyen mintegy 300 ingatlan található. Az erős lejtésű telkeken, gyönyörű környezetben elhelyezkedő épületek többsége oldalhatáron álló, szélesebb telkek esetében szabadonálló beépítésű. A lakóházak jellemzően tetőtér beépítéssel rendelkező földszintes épületek, de megjelennek a területen terepviszonyokhoz igazodó lapostetős villák is.

szület 1961
fotó: Hunyady József
forrás: Fortepan

Szabadházi-hegy területe megközelíthető a Raktárvárosi útról a Szabadházi útra letérve, valamint az alsó Pistályi útról. Budapestről a 140 és 172 autóbuszok „Depo” megállójától, illetve a Törökbálinti helyi járárral, a „Tyúklábi” körforgalomtól. Úthálózata sok helyen még murvás burkolatú, kátyús, de egyre több helyen találkozhatunk szilárd burkolatú utakkal. A zártkertekre jellemzően az itt lakók nagyrésze kétkézi munkájával segíti a terület fejlődését, illetve a Szabadházi-hegy egyesületben való tagsággal részt vehetnek a területtel kapcsolatos döntésekben.

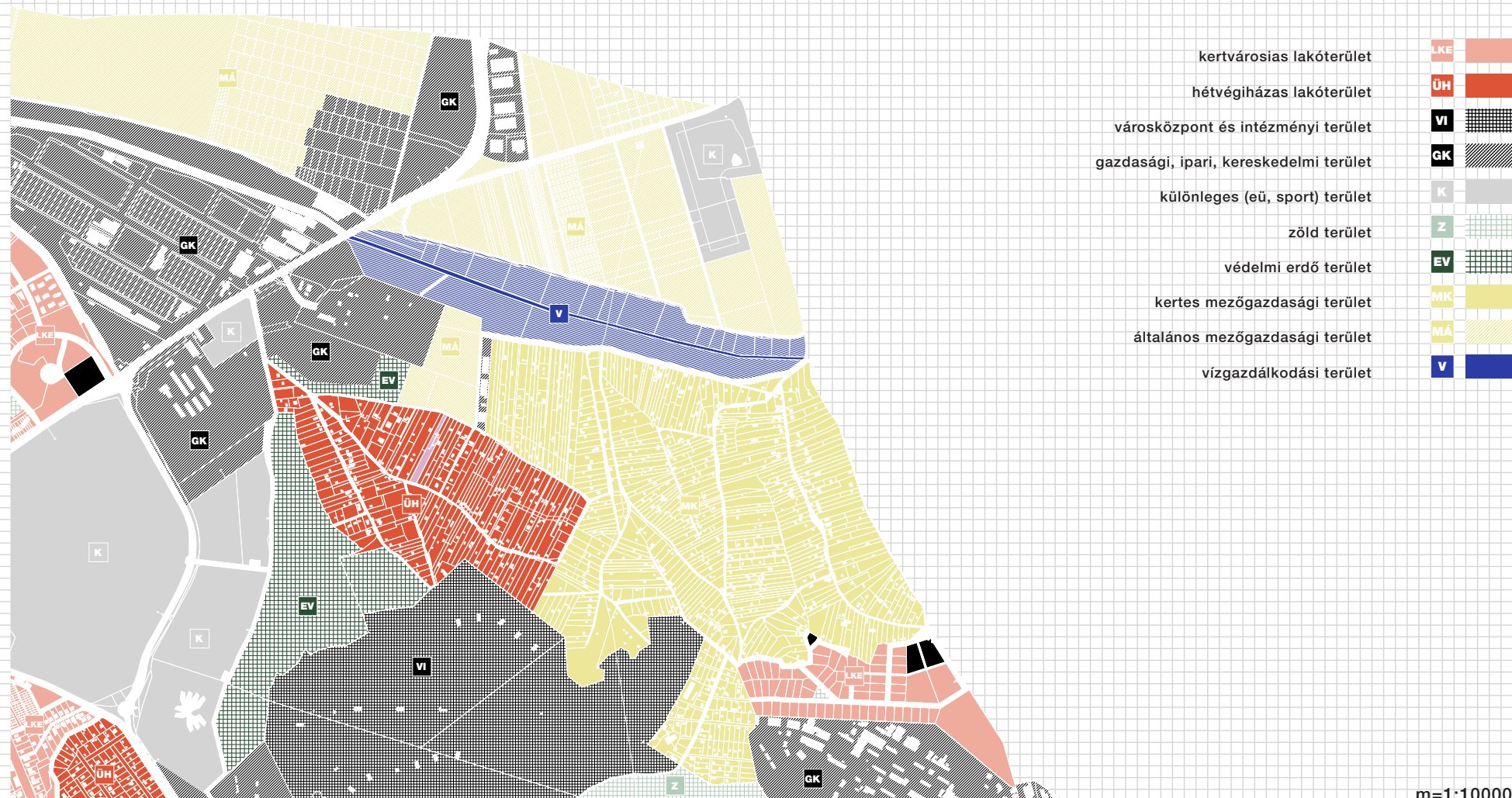
A Szabadházi-hegy közmű ellátottsága részben kiépített, víz, villany és közvilágítás működik a területen, de a szennyvíz csatornahálózat, a gázvezeték hálózat és a csapadékvíz elvezetés még kiépítésre szorul.⁸

⁸ Szabadházi-hegy, szabadhazihegy.hu

Szabadházi-hegy és környezete

forrás: Törökbálint Városi Önkormányzat

m=1:10000

/ a telek története

A vizsgált terület az első katonai felmérés készültekor (1782-1785) még nem volt felparcellázva, erdős területként szerepel a térképeken. Az 1884-es kataszteri térképen már szántóként szerepel, megjelenik a telkek felosztása, ami nagyrészt megegyezik a maival. A Szabadházi-hegy egyesület ismertetője szerint a múlt század hetvenes éveitől lett egyre népszerűbb a terület a kertművelők, szabadidőre vágók körében. A tervezés helyszínéről szolgáló teleket is ebben az időszakban vette a család, majd a mai állapot még két telk vásárlásával és összevonásával során jött létre.

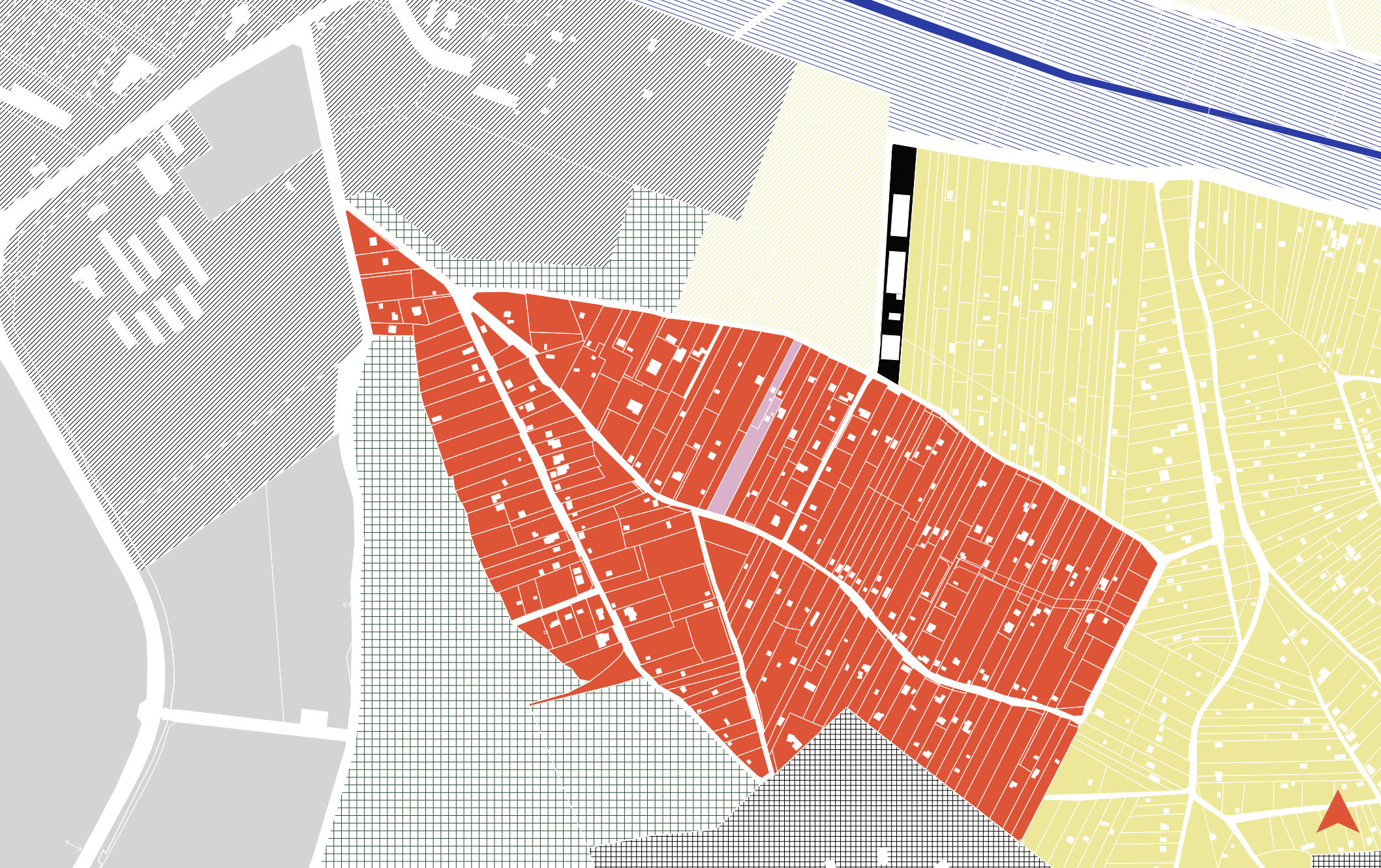
A családnak nem volt Törökbálinti kötődése, a főváros közelsége miatt vásároltak telket a település zártkerti részén. Az első telket 1975-ben vették, a motiváció illeszkedik a korábbiakban ismertetett zártkerti használathoz, az alapvetően szellemi munkát végző házaspár célja a gyümölcs/zöldségtermesztés, illetve a szabadidő természetközeli tölte volt. A vásárlás indítéka a falusi kötődés volt, azonban saját mezőgazdasági természet céljára csak a nyugdíjazás után kezdték el használni.

A telken álló épületet 1975-től folyamatosan építették, fejlesztették, a nagypapa saját kezűleg borospincét ásott az épület alá, illetve ekkor készítették a tyúkólat és a mellé tákolt pottyantós wc-t is. Az épületen jelentős változások nem történtek azóta, azonban minden generáció valamennyire a saját használati igényeinek megfelelően formálja a telket.

A második telket a család, pontosabban a második generáció 2001-ben vásárolta, főleg azért, hogy az akkor született gyerekek megismerkedjenek a mezőgazdasági munkákkal, zöldségtermesztéssel. Az itt álló épület 1972-ben épült, azonban nem a család építette, de napjaink is használják azt, valamint a telket kiegészítették egy kisebb szerződtartó fészettel. A két telket a család egyben kezdte használni, az épületeket megtartották, valamint létrehoztak kerti fűzésre és grillezésre alkalmas teraszos részt a telken.

A harmadik telket 2010-ben vették, ekkor már a család terve az volt, hogy rönkházat építsenek és kiköltözzenek a városból, azonban a különböző szabályozások miatt ettől a tervtől elálltak. Ezen a telken is állt egy épület, amelyet az új épület tervei miatt elbontottak, ezért a harmadik telekrész azóta is üresen áll. A három telket napjainkban együtt használják, továbbra is foglalkoznak mezőgazdasági munkákkal, viszont az első generáció elöregedése miatt már nincs, aki egész nyáron használatba venné és gondozná a területet.

Az elmúlt 8 évben tartott művészeti kezdeményezés a legfiatalabb generáció új terület használati szokásainak köszönhető, amely a terület további alakulásában valószínűleg fontos szerepet fog játszani. A cél az lenne, hogy az átalakult városi szokásokhoz alkalmazkodva se haljon el a terület mezőgazdasági funkciója, amihez arra is szükség van, hogy az egész nyári szezonban valaki tudjon róla gondoskodni. A művésztelep funkció azért egy kedvező alternatíva, mert a művészek inspiráló környezetben lehetnek, a telek is részben gondozás alá kerül, a közösségi események pedig új szint hoznának az övezet lakóinak életébe.

/ kivonulási tendenciák - szükségszerű függetlenedés a várostól, válságok hatása a kiköltözésre

/ „zsilip” funkció - a város felé igyekvők és a városból kiszorulóknak találkozása

kiköltözési hullámok

/ kivonulási tendenciák

A városból való kiköltözési tendenciákat két részre osztva, először a szükségszerű függetlenedés szempontjából, majd a művésztelepek esetében a természetbe vágyódás és az érzelmi függetlenedés oldaláról közelítem meg.

A zártkertes övezetekbe való kiköltözésnek és a nyaralótelkek iránti megnövekedett keresletnek nem csak közvetlenül a rendszerváltás után, hanem napjainkban is érzékelhető nyomai vannak, és valószínűleg még jobban felértékelődnek a közeljövőben.

A környezeti változások és a globális felmelegedés következményeképp az emberek egyre szívesebben töltik a meleg nyári délutánokat és a hétvégéket a természetben, aminek tökéletes helyszínei lennének a telkek, de ezek átalakulása, benépesülése a korábbi funkció fokozatos megszűnéséhez vezet. Ebben a kutatási részben az átalakulás folyamatát vizsgálom, a terület használati módjait és a függetlenedés kiváltó okait járom körül.

Az általam szükségszerű kiköltözésnek nevezett folyamat célzott helyszínei a városok peremterületei, korábban zártkertes övezetek, ahol a belterületekhez képest olcsón lehet saját ingatlanhoz jutni. A kivonulási tendenciák általános kiváltó okai közé tartoznak a budapesti lakhatási és gazdasági válságok, amelyek a zártkertes esetében rendszerváltást követő időszakban erősödtek fel.

/ válságok hatása a kiköltözésre

/ 1989 Rendszerváltás után lakásprivatizáció

A rendszerváltás után a zártkert mint jogi kategória megszűnt, és ezzel megkezdődött az átalakulásukhoz vezető út.

Budapesten az ipari termelés visszaszorulása és a pénzügyi-tercier szektor erősödése volt jellemző, amivel megőrizte a vonzáskörzetében a gazdasági túlsúlyát és továbbra is népességvonzó szereppel bírt. A budapesti agglomeráció és az átmeneti terek lakhatásban betöltött szerepe hangsúlyos maradt, az agglomeráció belső gyűrűje egyre inkább a középosztálybeli családok célpontjává vált, míg a külső területek továbbra is a városi gazdaságot kiszolgáló, alacsony jövedelmű háztartások lakhatásában lát el fontos szerepet.

A fővárosi lakhatási körülmények nem tudtak lépést tartani a munkaerőigény növekedésével, aminek következtében megindult az első generációs, vidéki gyökerekkel rendelkező munkások kiszorulása a főváros környéki peremterületekre.

A gazdaság rendszerváltás utáni átalakulása miatt sokan elveszítik munkahelyeiket és az újraparosodás következtében az agglomerációs településekre kiszervezett ipari központokban vállalnak munkát. A lakásprivatizáció következtében emelkedő lakásárak és bérleti díjak miatt egyre többen keresnek új lakhatási lehetőséget, amire a külterületeken elhelyezkedő zártkertes övezetek nyújtanak megfizethető opciót. A telkeket a legtöbb területen csak a rendszerváltás után lehetett megvenni, így sokan akkor vették meg eredetileg is használt telkeiket, így kerültek szépen lassan magántulajdonba ezek a területek is.

Az informálisan kialakuló lakóövezeteket nem lehetett szabályozásokkal lekövetni, így fejlődésük területenként teljesen különbözően alakult.

„Az átmeneti terek a településeken belül legtöbbször a lakóövezeten túli szürke zónában helyezkednek el, ahol a lakhatás feltételét sok esetben egymásnak ellentmondó rendelkezések szabályozzák, emiatt a szakirodalom **informális lakóövezetként** tekint rájuk. [...] Az átmeneti terek többsége azonban olyan legális földtulajdon-használton alapuló lakónegyedeket takar, ahol az informális viszonyok nem illegális földhasználaton, hanem a területhasználati szabályozások figyelmen kívül hagyásán – illetve adott esetben kijátszásán – alapulnak, azaz a háztartások olyan területeket használnak állandó lakhatás céljára, ahol az érvényben lévő jogi szabályozások ezt nem engednék.”⁹

M7 autópálya 1989 forrás: Fortepan

/ 2008 devizahitel válság

A kiköltözések második nagyobb hullámát a lakáshitelek tömeges kihelyezése, majd a 2008-as foglalkoztatási és devizahitel válság okozta, amelynek nyomán háztartások százezrei veszítették el jelzálogként szolgáló otthonukat. A 2010-es évektől tömeges kilakoltatások és ingatlan árverezések következtében rengetegen szorultak ki a fővárosból, és találtak letelepedési lehetőséget a környező települések zártkertes övezeteiben. A gazdasági fellendülés szintén nem hozott javulást a már eleve nehéz helyzetben lévőknek, a lakásárak tovább emelkedtek, egyre szélesebb társadalmi csoportoknak és fiatal pályakezdőknek lehetetlenné vált a belépés a formális lakáspiacra.

Sokan a hitelfelvétel helyett döntöttek a saját ingatlan vásárlás mellett, és kezdtek önerőből családi ház építésébe. Az informális környezet még mindig biztosabb alapokat nyújt a rossz anyagi helyzetben lévő családok számára, mint a hitelek törlesztése és az eladósodás.

⁹ Vígvári, i. m., p. 37.

/ 2015 ingatlanpiaci bumm

Az elszálló albérletárak miatt sokan nem tudnak felkapaszkodni, és a budapesti lakhatás helyett a zártkerteket választják. Innentől a ki-költözők nagyrésze a korábbinál magasabb státuszú, szakmunkás, illetve szellemi foglalkozású fiatalok háztartásai teszik ki.

„Az **átmeneti terek** így a dinamikus térbeli-társadalmi változások terepeinek számítanak: sokszor egyik napról a másikra, alulról jövő háztartási kezdeményezések nyomán jönnek létre, alakulnak át, és válnak lakóhellyé a nagyvárosi térségek periferiáján. Az átmeneti terek éppen ezért nem statikus, hanem **dinamikusan változó lakóövezetek**: sok esetben idővel formalizálódnak és betagozódnak a városszövetbe, más esetekben azonban felszámolódnak és a nagyvárosi térségek más részein termelődnek újjá.”¹⁰

/ 2020 covid járvány

A covid járvány alatt is tömegesen szűntek meg munkahelyek, illetve megjelentek az online munkavégzési lehetőségek.

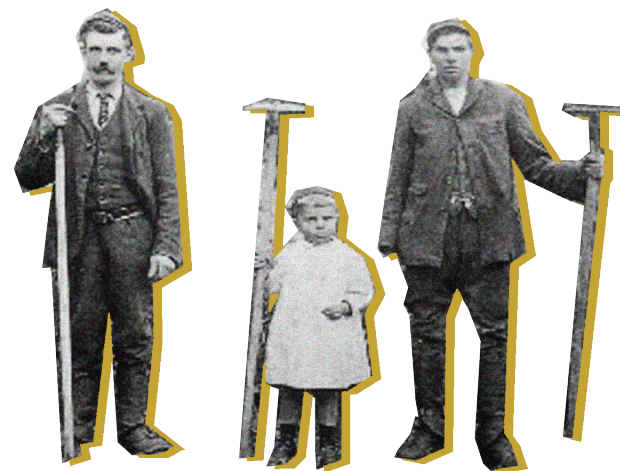
A bezártság hatására erősödött a várostól való függetlenedési vágy, a kijárási tilalmak miatt az emberek jobban érezték magukat, ha természetben lehetnek. Az otthonról végezhető munka miatt felszabadult az emberek utazással töltött ideje, illetve a megszokott szabadidős tevékenységek megszűnésével (mozi, színház, múzeumok, éttermek) sokan a kerti munkálatokat választották pihenő idejük eltöltésére. Egyre népszerűbbé vált a kontaktusok elkerülésére és az elszigetelődésre való törekvés, amit sokan a zártkertes övezetekben kialakítható önfenntartó életmód kipróbálásával értek el.

¹⁰ Vígvári, i. m., p. 37.

/ „zsilip” funkció

Az város peremén létrejövő átmeneti terek nem csak a városból kiszorulóknak adnak biztos lakhatási lehetőséget, hanem a vidékről város felé igyekvőknek is jó megkapaszkodási lehetőséget nyújtanak. A várostérségekben betöltött sajátos társadalmi funkciójuk a térben elfoglalt köztes helyzetükből adódik, „zsilipként” funkcionálnak a nagyvárosi térségek és az azt kiszolgáló periférikus terek között.

„A kertségek a pénztelen **város felé igyekvők** vagy onnan **kiszoruló**k, a falu és a város társadalmi-életmódbeli határán lévő lakóhelyévé váltak; a napszámosoknak, zselléreknek, állami munkásoknak, a város szegényeinek, a >>pénztelen pályakezdőknek<< a gyülekezőhelye lett”¹¹

Kertművelő munkáscsalád 1905 körül
A londoni Kerttörténeti múzeum archívuma
forrás: Építészforum

¹¹ Beluszky Pál: Egy alig ismert településszerkezeti elem, a kertség. *Földrajzi Értesítő*, 1982, p. 326.

/ a várostól való függetlenedési vágy különböző aspektusai

/ művészeti közösségek élettereinek vizsgálata

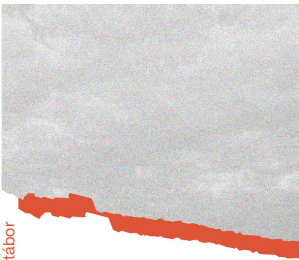
/ alkalmazkodás az életmódbeli és környezeti változásokhoz

informális életformák

Az informális életformák alatt, a felsőbb szerveződéستől és szabályozásoktól mentes rövid- vagy hosszútávú lakhatási formákat értem, amelyeket valamilyen függetlenedési szándék vált ki. Az előző fejezetben a városból való kiköltözési tendenciákat a szükségszerű függetlenedés irányából jártam körül, ahol a kiköltözés oka általában valamilyen pénzügyi problémából adódott. Az informalitás ezekben a helyzetekben legtöbbször a szabályozások figyelmen kívül hagyását és az infrastrukturális hiányosságok önerőből való megoldását jelentette.

A művésztelepek és alkotótáborok esetében a függetlenedés oka általában érzelmi alapú, alkotói szándékkal születik, az informalitás pedig a legtöbb esetben szándékosan jön létre. A városok peremén kialakuló átmeneti terek alkalmas helyszínei az olyan alkotói tevékenységeknek, amihez egyedüllétre és szabályoktól mentes, természetes környezetre vágyunk.

A dolgozat témaköreinek megalkotásában fontos szerepet játszottak a személyes tapasztalataim, így ezt a fejezetet is egy pár korábbi élményemen keresztül vezetem be. Egyetemi kutatásaim, dolgozataim és családom révén egyre jobban beleláttam más, országos szinten elismert művészeti közösségebe, mint például az Art Quarter Budapest életébe és abba, hogy mégis mennyire nehezen tartják fent magukat és művészeiket az itthoni független szervezetek. Belgiumban eltöltött félévem, és más külföldi tapasztalataim miatt egyre biztosabban látom, hogy nagyon fontos lenne a magyarországi művészek helyzetének élhetőbb és biztosabb alapokat adni.

Az egyetemi éveim során több nyári alkotótáborban vettem részt, eleinte résztvevőként, majd az utóbbi években, Szakkollégiumi tagságom óta szervezőként is. Beleláttam a szervezéstől kezdve a táborozás tereinek kialakításán keresztül az alkotói tevékenységekbe, és sokat tanultam a kisebb önszerveződő közösségek működéséről is.

Az informális környezet kapcsán fontosnak tartom, hogy amikor egy a megszokottól alacsonyabb infrastruktúrával rendelkező, kevésbé kiépített helyen kell megoldanunk mindennapi tevékenységeinket, valamilyen jellegű felszabadulást tapasztalhatunk, ami pozitívan hat az alkotói folyamatainkra. Számomra ezek a helyzetek, és az ehhez kapcsolódó élmények fontos jelentőséggel bírnak, és alapul szolgálnak bizonyos terek, téri helyzetek kialakításához.

Az Építész Szakkollégiummal szervezett nyári táborainkat is hol kevésbé, hol jobban kiépített infrastruktúrával rendelkező helyszíneken tartjuk. Mindig fontos szerepet kap a tábor helyszínének kiválasztásában a tábor tematikája, így például a 2021-es Ostrom alkotótáborunkat, ami az önfenntartás és a környezettudatosság jegyében zajlott, a Pilisborosjenői egri vár másolatánál tartottuk, natúra 2000-es természetvédelmi környezetben.

/ várostól való függetlenedési vágy

Az elvagyódás fogalma a művészetben a romantika idejében jelenik meg. Az unalmasnak és kisszerűnek érzett mindennapi életből való elvagyódásnak két változatát szokás megkülönböztetni, a térbeli és az időbeli elvagyódást. Az előbbi általában távoli földrészek, egzotikus tájak terét idézi fel, az utóbbi pedig többnyire az idealizált múltat, egy elképzelt korszakot alkot meg, amikor az ember létezése még teljes volt, harmóniában élt önmagával és a természettel. A természet a romantikában nagy jelentőséggel bír, részben a teljesség, a harmonikus létezés szimbóluma, másrészt a szabályoknak alá nem vetett, öntörvényű létezését és az alkotás ősképpét látják benne.

A romantikában megjelenő elvagyódás természetesen nem azonos a várostól való függetlenedési vágygal, a hasonlóság abban jelenik meg, ahogyan egy művészeti közegben a melankolikus érzések hatására megjelenik természet, az elvonulás és a szabadabb élet iránti vonzalom.

A függetlenedés lehet akár a várostól, a társadalomtól, a kiépített környezettől vagy valamilyen szabályozás, politikai rendszer elől. Az alkotáshoz szükséges atmoszférát sok esetben a szabadság érzése adja meg, a szabadsághoz pedig bizonyos szinten függetlenedni kell a minket körülvevő világtól.

1924 budaörsi látkép
fotó: Magyarszékly Gábor
forrás: Fortepan

/ művészeti közösségek életterei

A művészeti közösségek élettereit próbáltam egy saját szempontrendszer alapján csoportosítani, hogy jobban megértsem milyen jellegű élethelyzetek azok, amelyekben az alkotó közösségek rövidebb vagy hosszabb távon szeretnek letelepedni. A csoportosításban 5 kategóriát határoztam meg, amelyeket, mint fogalom, szóban és a szövegben is általánosítva művésztelepként említek.

Alkotótáborként definiálom azokat a művészeti csoportosulásokat, amelyek időszakosan, általában nyáron, 1-2 hetes időintervallumban valósulnak meg, infrastrukturális ellátottságuk sokszor hiányos, végeredményben pedig egy nyilvános záróeseményt foglalnak magukban.

Művésztelep alatt azokat a helyszíneket értem, amelyek szintén időszakos, nyári tartózkodásra alkalmasak, de felszereltségük már valamilyen műhelyt, műtermet magába foglal és tagjai általában hivatalosan művészeti tevékenységet végeznek, végeredményben pedig általában csoportos kiállítással zárulnak.

A **művészeti rezidencia** általában pályázatos alapon működik, a helyszín egyéni esetben egy műteremlakás, csoportos esetben egy nagyobb műterem, melyet a pályázattól függően 1 hónaptól akár 3 évre terjedően használatba lehet venni, felszereltsége általában a művészeti tevékenységnek megfelel, de sokszor maga a művész rendezi be, végeredménye általában valamilyen egyéni vagy csoportos művészeti produktum, sok esetben kiállítással zárul.

A **műteremlakások** országszerte elterjedtek, általában a rezidenciához hasonlóan pályázatos alapon, de sokszor életfogytig használhatják a művészek, és legtöbb esetben családjaikkal együtt élnek a lakásban, amelyet teljes mértékben a sajátjukként kezelnek és belakhatják, végeredményként a művész életművét tekintem, ami nem csak a művészhez, de az adott helyhez is szorosan kötődik.

A **művészeti kolónia** az általam meghatározott utolsó kategória, ahová több művészből és családjaikból álló csoport közösen költözik, különálló lakásokban, de közös elveket követve alkotnak, lakásaikat teljes mértékben sajátjuként kezelik és belakják nem csak a lakást, hanem a környezetét, a közös élettereket is, a művészek alkotói útját általában közös kiindulóponttól értelmezzük, amelyet a kolónia létrejöttétől számítunk.

megnevezés	időszak	intervallum	infrastruktúra	produktum	alkotás
alkotótábor	időszakos (nyár)	1-2 hét	hiányosan kiépített	záróesemény	ált. csoportos
művésztelep	időszakos (nyár)	1-3 hónap	kiépített	csoportos kiállítás	ált. csoportos
rezidencia	időszakos/ egész éves	1 hónap – 3 év	kiépített	egyéni vagy csoportos kiállítás	egyéni vagy csoportos
műteremlakás	egész éves	életvitel szerű	kiépített, belakott	életmű	egyéni
kolónia	egész éves	életvitel szerű	kiépített, belakott	életmű	egyéni és csoportos

/ szecessziós művésztelepek

A századforduló időszakában a kultúra számos egyéb területéhez hasonlóan, az építészek is buzgón keresték a nemzeti stílust, a gyökereiben is magyar építészetet. A közel száz évvel ezelőtti időszak stílusváltását egyébként is az jellemezte, hogy elfordult a nemzetközi jegyekkel bíró historizáló irányzatoktól, és valami egyedire törekedett. Ihletet ehhez többek között a nemzeti hagyományokból merített, és így alakultak ki különböző országokban a hasonló irányultságú, de sajátos töltetű művészeti irányzatok: Jugendstil, Art Nouveau, Szecesszió, Style Liberty.¹²

A szecessziós törekvések a század első éveiben jelentkeztek Magyarországon, eleinte két központ köré szerveződő alkotócsoportokkal. A Gödöllőn, és Budapesten meghonosodott művészkolóniák újfajta formanyelvre, a művészet ágazatainak egyesítésére (Gesamtkunstwerk) törekedtek.¹³ Emellett több hasonló önszerveződő művészeti közösség is létrejött ebben az időszakban, ezekből párat kiemelve mutatom be, hogy hogyan befolyásolták ezek alkotó közösségeink kialakulását.

Azt, hogy pontosan mit is értünk az akkoriban kialakuló művésztelep, művészkolónia alatt Gréczi Emőke Egykori és mai művésztelepekről szóló írásában pontosan megfogalmazta:

„Az egy városban vagy faluban való megtelepedés legfeljebb az egymásra találás lehetőségét nyújtotta, ez azonban még nem jelent kolónia létrejöttét. Klasszikus, de nem jogi értelemben művésztelepnek a **telepszerűen elhelyezkedő, lakhatásra és alkotásra alkalmassá tett műtermek egy jól behatárolható területen való elhelyezkedését** tekinthetjük, ahol az alkotókat közös szemlélet, alkotói mód, világnézet, egy irányba mutató újtói szándék vagy preferált stílusirányzat köti össze.”¹⁴

¹² A századforduló művészete: Szimbolizmus, szecesszió. 2020. p. 2.

¹³ A Szecesszió Gödöllőn. 2021.

¹⁴ Gréczi Emőke: Egykori és mai művésztelepek. 2012. p. 1.

A művésztelepek alapításának szándéka szinte kivétel nélkül decentralizációs törekvésekből alakult ki, a Budapest-központú oktatás ellensúlyozására. Ezzel párhuzamosan, a telepeken erősödött a lokálpatriotizmus, a vidékhez való erős kötődés, és a régi értékek megőrzésének előtérbe helyezése. A telepek működésében több eltérést találhatunk, néhol inkább festőiskolákról, közös nyári alkotótáborokról beszélhetünk (pl.: Nagybánya), néhol pedig művészek egy városban való csoportosulását, hasonló szellemiségben alkotását értjük egy kolónia alatt (pl.: Szentendre). A betelepülés mértéke is különbözően alakult az egyes helyszíneken, olykor nemcsak a minimális igényeknek megfelelő, rossz állapotú házakba költöztek be a művészek, hanem neves építészek által tervezett épületek adtak otthont a telepek lakóinak. Ilyen példával találkozhatunk akár a kecskeméti, a gellért-hegyi, vagy a Medgyaszay István által tervezett gödöllői műteremvillák esetében. A művésztelepek aranykorának végéhez is különböző okok vezettek, a kecskeméti, illetve a gödöllői telep esetében a szellemi vezető halálával, Szentendre esetében az államosítással, Nagybányán pedig az országhatárok átszabásával ért véget. A kolóniák történetében közös töréspont a második világháború, amelynek éveit szinte kivétel nélkül kár esett az épületekben és a műtárgyakban, a háború végeztével a legtöbb egyesület szétiláldott, és nem, vagy csak kisebb léptékben tudott tovább működni.

Telep Galéria - 8 év Törökbalinti Művésztelep kiállítása
fotó: Schlinger Maja

A **Nagybányai Művésztelep** elsősorban festőkből álló, szabadiskolaként működött, eleinte csak nyaranta kitelepülő művészekkel. A kolónia Virágh Béla aljárásbíró támogatásával valósult meg, aki ekkor Hollósy Simon müncheni tanítványainak vonatjegyeket és ideiglenes műtermeket ajánlott fel. Az eleinte baráti társaságként, Thorma János és Réti István vezetésével alakult telepen, nyaranta olykor csaknem száz művész fordult meg. Hollósy távozása után, 1902-ben hivatalosan is létrejött a Nagybányai Szabad Festőiskola Ferenczy Károly, Thorma, Réti és Iványi Grünwald Béla irányításával. Később az intézményesülés tovább folytatódott, amikor Iványi Grünwald Kecskemétre költözött, ekkor alakult a Nagybányai Festők Társasága, majd téli tartózkodásra alkalmas műteremházat is építettek. Trianon után egy darabig független tudott maradni, de 1937-ben a társaság feloszlott. A világháború után szakszervezeti formában próbált továbbélni, később pedig a romániai állami művészeti oktatás részévé vált.

A nagybányai után a legrégebbi magyarországi művésztelep a szolnoki, amelyet hivatalosan szintén 1902-ben alapítottak, ám itt már sokkal korábban is jelen volt a művészet. A 19. században osztrák August von Pettenkofen, ezt követően a Munkácsy-kör művészei tevékenykedtek itt. A **Szolnoki Művésztelep** Egyesület alakulása után egy évvel, már tizenkét újonnan épült műterem várta a nagybányaihoz képest meglehetősen konzervatív, az akadémiakustól nehezen elszakadó tájképfestészet képviselőit, így Olgyay Ferencet, Szlányi Lajost és Vidovszky Bélát. Az első világháború után a műtermek évekig romokban álltak, majd 1930 körül Aba-Novák Vilmos érkezése lendítette fel újra a szolnoki művészvilág működését. A második világháború már nemcsak a telepet, hanem a korábbi évtizedek műtárgyállományát is megsemmisítette. Ezt követően Benedek Jenő költözött ide, és a szocreál életképfestészet volt jellemző a városra.

A **Szentendrei Művésztelep** összetartó ereje nem az egy művészeti irányultságból, vagy a közös alkotásból fakad. Itt a kolónia alatt inkább a városhoz kötődő, annak területén és környékén szinte egymástól teljesen függetlenül alkotó művészek csoportosulását értjük. Az ottani alkotók életművéből összeállítható a ma is élő „festők városa” koncepció. A Szentendrei Művésztelepet 1926-ban azok a művészek alapították, akik Erdély elcsatolását követően, Magyarországon maradtak, és itt szerették volna folytatni a nagybányai hagyományokat. A társaság működésének fénykorát a húszas évek végén, a harmincas évek első felében élte, amikor a szentendrei táj- és életképek mellett az alapító tagok Római Akadémiabeli működésére és a novecento festészetre került a hangsúly. 1934-ben települt vissza a városba a korábban itt élő Vajda Lajos és a hozzá csatlakozó Korniss Dezső, az ő akkori alkotásaikban jelenik meg leginkább a „szentendreiség” mint közös irányzat.¹⁵ 1972-ben a kulturális kormányzat a korábbi műterem helyére tizenkét, csak nyáron használható műtermet építtetett, ami új lendületet adott a művésztelepnek.¹⁶

¹⁵ Gréczi, 2012. p. 3.

¹⁶ Szentendrei művésztelep. Alkotóművészet, 2021.

Kecskemét nagyon kényelmes lehetőséget kínált a művészeknek, akik 1909-ben Kada Elek meghívására érkeztek. A Nagybányán megsértődött Iványi Grünwald pontosan megmondta, hogy milyen épületekre, és mennyi pénzre van szükségük, Kada pedig neves építészekkel (Jánszky Béla és Szövessy Tibor) hat különálló művészvillát és egy tízműtermes művészbérlőházat építtetett, gyönyörű parkos környezetben. A zavartalan alapítás után, két évvel később földrendés sújtotta a várost, Kada Elek pedig 1913-ban elhunyt. A műteremek közül kettőt a Képzőművészeti Főiskolának adták, a telep vezetését Révész Imre vette át. 1932-ben a telep működése végleg megszűnt, lepusztulását a háborús évek is elősegítették. Az épületek évtizedekig romokban álltak, majd 1957 óta a Művészeti Alap alkotóházként működteti a használhatóvá tett, 1982-ben pedig felújított épületeket.

A századforduló környékén Budapesten is fellendült a művészkolóniák kialakulása, és ezzel együtt az igény is, a megfizethető és megfelelően kialakított műterem iránt. A korszak nagyobb mesterei megengedhették maguknak, hogy gyönyörű műteremvillákban éljenek és alkossanak, a művésztanároknak pedig a főiskolán biztosítottak műtermeket, viszont a fiatalok alkotásra alkalmatlan helyeken nyomorogtak, hasonlóan a mai helyzethez, nem tudták megfizetni a bérlőházak műteremlakásait.

Gellért-hegyi műteremház
forrás: pestbuda.hu

Az 1900-as évek elején megindult a változás, egyre több képzőművészeti csoport alakult és elérték, hogy a tetőtéri drága helyek helyett megfizethető és kényelmes műtermeket kapjon minden művész, akinek szüksége van rá. Budapesten elsőként a Kelenhegyi úti, **Gellért-hegyi Műteremház** épült fel. A kezdeti törekvések szerint eredetileg nem Budán szerették volna felépíteni, de a városvezetésnek és a Gellért-hegy környékén összpontosuló művészvilágnak köszönhetően végül itt épülhetett meg.

A 19 műteremmel rendelkező kétemeletes épület engedélyeztetése eleinte nehézségekbe ütközött, mert sokan ellene voltak a villanegyedben egy nagyobb épület létrejöttének, építését végül hosszas tárgyalások után, 1902-ben kezdték meg. A késő szecessziós épületet a kor legmodernebb bútoraival rendezték be, tervezője kevésbé ismert, Kosztolányi-Kann Gyula, Lechner Ödön követője volt. Épületein előszeretettel használta a Lechner által kedvelt magyaros motívumokat, bár ezeket leginkább csak tervrajzaiból ismerjük, mert a Kelenhegyi úti Műteremházon kívül más épülete nem valósult meg. Az épületben alkotott egykor Rippl-Rónai József, Czóbel Béla, Kokas Ignác, Madarász Viktor és Vojnich Erzsébet is. Eleinte csak alkotásra használták az épületet, az emelet a festők, a földszint a szobrászok birodalma volt, lakásokat pedig csak a háború után kezdtek leválasztani a tágas és jól megvilágított műtermekből. Eredetileg minden műteremnek más alaprajza volt, a 7 méter belmagasságú terekben galériákat alakítottak ki, máshol a meglévő öltözőket alakították szobává.¹⁷

¹⁷ Fördős Zsanett: Ahol Czóbel Béla és Rippl-Rónai is dolgozott – Megnéztük a Gellért-hegyi Műteremházat. 2021.

Gödöllő - Nagy Sándor műteremháza
saját fotó

A **Gödöllői Művésztelep**et bővebben, személyesen megismert részletekkel együtt szeretném bemutatni. Szerencsém volt a művésztelep egy vezetett séta során - Halászy Márta vezetésében - megismerni, ahol bejártuk a fontosabb és még meglévő épületeket, és betekintést nyertünk az ottani élet maradványaiba, illetve a ma is működő Gödöllői Iparművészeti Műhelybe.

Megalakulása nem köthető pontos dátumhoz, a fiatal művészek 1890-től az erdélyi Diódon gyűltek össze, a Nagybányai művésztelep megalakulásával szinte egy időben. Budapestről és Párizsból érkező művészek jártak együtt Erdélybe, csodálták a tájat, történelmi levegőjét, és a népviselet szépségét. A később Gödöllőn letelepedő csoportot már ekkor övezte az a misztikus és áhitatos légkör, ami aztán a kialakult új életelveiket és művészeti szokásaikat meghatározta. A Gödöllői Művésztelep a korábban említettekhez képest kicsit kilóg a sorból, hiszen nem festőiskolaként vagy ideiglenes művésztelepként, hanem sokkal inkább egy kézműves-kolóniaként működött, lakóit pedig nem egy művészeti irányzat, hanem a leginkább a közös életfilozófia kötötte össze. Egyszerre hatott rájuk a vallásosság, a tolsztojánus eszmék és a századvegi filozófiák, valamint Ruskin és Morris társadalom- javító szándékkal átszőtt művészeti tanai. Meghatározó szerepet játszott a századforduló szecessziós esztétikája, amely célul tűzte ki a népi hagyományokhoz visszanyúlást, az élet mindennapi tárgyainak és a környezetnek a megszépítését.

Elsőként az alapítóként ismert, (Körösfői-) Kriesch Aladár vett házat 1901-ben, a királyi kastélyról és a szép környezetről, nyugalomról híres Gödöllőn. A kivonulás számára egészségügyi okok miatt is fontos volt, élete során sokat betegeskedett, amit részben a polgári családban töltött gyermekkorának és az otthoni kosztoknak tulajdonított. Célja a természethez való közelség és az önfenntartó életmód volt, családjával átálltak az akkoriban nagyon újnak számító, vegetáriánus étkezésre is. A Körösfői nevet az erdélyi falu, Körösfő tiszteletére vette fel, az erdélyben töltött időszaka után.

1905-től a szövőműhely megalakulásától megindult a szövőnők és az iparművészet iránt érdeklődő művészek letelepedése. Ebben az évben érkezett meg feleségével Párizsból Leo Belmonte, aki Körösfői kérésé-

re kitanulta a szövés mesterségét, és felhagyott a portréfestéssel. Szőni a párizsi Manufacture des Gobelins-ben tanult, majd Gödöllőre költözött, a számára épült, Medgyaszay által tervezett műteremházba.¹⁸ Odaköltözését követően, ő lett a művésztelep működésének anyagi alapját szolgáltató szőnyegszövő-műhely vezetője és tanára, amely 1907-től az Iparművészeti Főiskola tanműhelye lett.¹⁹ Ekkor költözött ide Nagy Sándor és felesége, Körösfői-Kriesch Aladár húga, Kriesch Laura, akik Leo Belmonte háza mellett, a másik Medgyaszay-féle villában éltek.

1905 és 1907 között, a korábban már említett Malonyay Dezső féle A Magyar Nép Művészete című könyvön (amelyben Medgyaszay is közreműködött) dolgozó, jelentős művészeti gyűjtőmunkát végző művész, Juhász Árpád, és kiemelkedő grafikus Zichy István költöztek Gödöllőre. Zichy Nagybányáról, Freckay Endre pedig a szolnoki művésztelepről pártolt át. Ekkor tájt került velük kapcsolatba Moiret Ödön szobrász is, 1909-ben pedig már Raáb Ervin, és felesége Bethlen Mária is Gödöllőn lakott. A telep fontosabb tagjai közé tartozik még Sidló Ferenc, aki kisebb-nagyobb megszakításokkal dolgozott Gödöllőn, illetve Undi Mariska, aki a legöntudatosabb művésznője volt a telepnek.

A telephez kötődő építészek Medgyaszay István és Thoroczkai Wigand Ede, illetve az üvegfestészetben fontos Róth Miksa, akik nem telepedtek le, de a közös eszméken kívül a közös munkák sora szorosan összekapcsolta őket a gödöllőiekkel. A tanítványok közül legjelentősebb

¹⁸ Gellér Katalin: A Gödöllői Művésztelep. 2003. p. 3-5.

¹⁹ Gréczi, 2012. p. 6.

talán Remsey Jenő volt, aki Körösfői halála után is Gödöllőn maradt, és festődinasztiát alapított. Testvére, Remsey Zoltán is itt alkotott, felesége, Frey Vilma pedig, az elbeszélések alapján a szövőműhely legszebb asszonya volt. Leszármazottaik máig Gödöllőhöz kötődnek, és szintén művészeti pályán helyezkedtek el.

Gödöllőn számos szellemi kiválóság megfordult a családi zenei-, illetve felolvasó esteken, jelmezbálokon. Volt, hogy meghívták Orbók Loránd bábszínházát is, szerveztek táncbemutatókat, olykor maguk tartottak előadásokat. Körösfői-Kriesch Aladár hegedült, húga zongorázott. A baráti társaság életében fontos szerepet játszott a szabadság, ruháikat maguknak varrták, zöldségeiket maguknak termelték, és gyermekeiket is otthon taníttatták. Fontos volt számukra az iparosodó világtól való elszakadás, és az önfenntartó, vegetáriánus életmód. Tárgyaik nagy részét is maguknak készítették, előnyben részesítették a kézműves, iparművészeti alkotásokat.

Körösfői felesége tanítónő volt, ezért könnyen megoldották gyermekeik otthon, magántanulóként, saját elvek alapján való tanítását. Saját illusztrációkkal díszített tankönyveket, tananyagokat készítettek. Azt vallották, hogy a gyerekeket születésüktől kezdve szép tárgyakkal kell körülvenni, és esztétikus környezetben, természetközeli nevelni. Igyekeztek velük szép zenét hallgatni és szépirodalmat olvasni nekik, sok előadást és kulturális programot szerveztek, melyeken gyerekek és felnőttek egyaránt résztvehetek.

Művészetük megújítását gyökeres életmódváltással alapozták meg, a nagyvárosból való kivonulás (szecesszió) a természettel és a vidéki néppel való békés és természetes együttélés biztosítékát jelentette.²⁰ Az új élet megvalósulásának színterei a kert, a ház és a műhely voltak. Kertjeik megformálására kialakítására is tudatosan törekedtek. Ezt elsősorban Thoroczkai Wigand Ede tartotta szem előtt, kutatásokat is végzett, és a kalotaszegi kertek alapján fogalmazta meg "Réka asszony egykori képzeletbeli kertjét". Festészetükben is fontos szerepet játszott a kert, Körösfőitől, Nagy Sándortól és Undi Mariskától is jó néhány kert ábrázolást ismerhetünk. A kertekben általában magukat, gyermekeiket és saját élethelyzeteiket festették meg.

20 Révész Emese: Gödöllői Művésztelep.

Az új művészeti elveik megvalósítását a művészek saját házaik megtervezésével kezdték, az otthon a belső világ tükréeként, belső portréként fogták fel. „Olyan lakást rendezünk be, ahol a gondolatok gazdag sokaságában nyilvánul a luxus.” Nem mindenki engedhette meg magának, hogy újépítésű házba költözzön, de bútoraik és lakásaik berendezése mindig a szellemiségüket tükrözte. Egyedül Nagy Sándorék és Belmonte-ék költöztek teljesen új, Medgyaszay István tervezte házakba, melyek a kor építészetének legmodernebb alkotásai közé tartoztak.²¹

A világháborúnak köszönhetően szétzilálódott a művésztelep élete és Körösfői betegsége miatt életének utolsó időszakát a budakeszi szanatóriumban töltötte, itt hunyt el 1920-ban, ezzel az akkori Gödöllői Művésztelep története is lezárult, felbomlott a társaság.²² Egyes tagjai a kommunista eszmével azonosultak, ők a későbbiekben egyéni útjukat járták, mint például Remsey Jenő, Moiret Ödön vagy Toroczkai Wigand Ede.²³

21 Gréczi, 2012. p. 6.

22 Gellér, 2003. p. 3-5.

23 A Szecesszió Gödöllőn. 2021.

A szövőműhely tagjai az iskola tornácán 1920 után
forrás: Gellér Katalin

/ mai művészeti helyszínek

A következőkben, egy rövid összefoglalást tennék az általam ismert, Magyarországon napjainkban is működő művészeti közösségek működéséről, a teljesség igénye nélkül.

Gödöllői Művésztelepről szóló kutatásom alkalmával szerencsém volt ellátogatni az 1998-ban alakult, jelenleg is működő **Gödöllői Iparművészeti Műhelybe**. A Műhely vezetője, Hidasi Zsófi mesélt a mostani helyzetről, hogy milyen programokat szerveznek, illetve arról, hogy a közeljövőben egy nagyobb felújítást is terveznek majd a műhely épületén. A szecessziós művésztelep és szövőműhely hagyományait folytatva most is foglalkoznak mindenféle kulturális programokkal, kiállításokat rendeznek, szövés- és kerámia oktatást tartanak.²⁴ 2021 nyarán, a művésztelep megalakulásának 120. Évfordulóján, Párhuzamos Szálak címen rendeztek egy nagyobb kiállítást, ahova fiatal képzőművészeket hívtak meg.²⁵ Az alkotások a régi Nagy Sándor házban és kertjében, illetve a Remsey ház környékén voltak kiállítva. Az inspiráló környezetben, gyönyörű kertek és épületek között volt lehetősége a művészeknek a régi hagyományokból kiindulva új, kortárs alkotásokat létrehozni.

2021 tavaszán volt szerencsém egy tervezési tantárgy keretében közelebbről megismerni az **Art Quarter Budapest** (AQB) helyszínét, ami a korábbi budafoki Haggemacher sörgyár területén üzemel jelenleg. A sörgyár az I. világháború után hanyatlásnak indult, és az államosítással működése teljes mértékben meg is szűnt. Az AQB egy privát kezdeményezésből született, független kulturális intézményként, kortárs művészeti központként működik. A kiállítások és rendezvények szervezése mellett a területen rezidencia-program működik, művészlakások, műtermek vannak kialakítva. Az időszakosan itt lakó magyar és külföldi művészek segítséget kapnak projektjeik megvalósításában és a helyi szakmai közéletbe való integrálásban. Emellett közösségi eseményeket szerveznek, és kiállításokat tartanak az AQB Project Space-ben, és a volt sörgyár pincéjében. A régi ipari

²⁴ Gödöllői Iparművészeti Műhely. www.gimhaz.hu

²⁵ Helyspecifikus, kortárs reflexiók a gödöllői művésztelep megalakulásának 120. Évfordulóján. *Octagon*, 2020.

terület még egyéb funkciókat, szervezeteket is befogad, itt működik a Rózsavölgyi Csokoládégyár és kávézó, illetve egy kézműves pékség és Grün Microgreens Urban Farm, ahol ehető csíra termesztéssel foglalkoznak.²⁶

A tervezés és egyéb programok kapcsán többször jártam a helyszínen, ahol mindig nagyon kedves, vidám és befogadó emberekkel találkoztam. Ezt a működési formát a fiatal művészek számára nagyon előnyösnek tartom, inspiráló a közösség összetartó ereje és helyszín hangulata. Azt gondolom, hogy egy ilyen intézmény működése által, hosszú távon a városrész kulturális életében is fellendülést tapasztalhatunk. Ahogyan például Szentendrén, vagy az előbb említett Gödöllőn nagy hatással volt a századforduló-korabeli művészvilág a mai kulturális életre, hogy alkotó közösség lakta/ lakja még jelenleg is, sokkal élhetőbb és üdébb városrészek jöttek létre.

Hasonlóan jó példa a városi környezetben megvalósított **Jurányi Produkciós Közösségi Inkubátorház**, amelyet a Függetlenül Együtt Közös Otthont Alapítvány alapított 2012 októberében. A cél az volt, hogy közös otthont találjanak a független színházi és alkotóművészeti szektornak, ahol a napi működéshez szükséges infrastrukturális háttér biztosítva van számukra. Egy olyan kulturális centrumot szerettek volna létrehozni, ami "kortárs művházként" tud majd funkcionálni. A funkció egy elhagyott oktatási intézményben valósult meg, ahol a mai napig rajz- tánc- és próbatermek, színház és kávézó működik.²⁷ Mára a budapesti fiatalok egyik legkedveltebb helyszíne lett, ahova tanulni és szórakozni egyaránt járhatnak.

²⁶ Art Quarter Budapest. www.aqb.hu

²⁷ Jurányi Ház. www.juranyihaz.hu

Budafok, Haggemacher-sörgyár ma Art Quarter Budapest

A **Kővágóörsi Alkotótábor**, ahova már elsőéves korom óta rendszeresen járok, fontos inspirációforrása a diplomamunkámnak. A Balatonfelvidék gyönyörű, és inspiráló környezetében, egy 19. század elején épült kővágóörsi falugazdaságban (ami nagyjából a 70-es évek közepétől üresen állt) valósult meg családi és baráti összefogásból. Az épületegyüttes tökéletes helyszíne az alkotótáboroktól kezdve a művészeti rezidenciáknak, koncerteknek és csapatépítő programok-

nak. Kialakítása és helyszínei pont annyira alakíthatóak és változatosan használhatóak, hogy kisebb és nagyobb csoportok számára is tökéletesen megfelelnek. A minimálisra csökkentett privát és félprivát terek nagyon jól kiegészítik a több minőségű és különböző zártságú közösségi tereket. A kertek körbeölelő régi épületek nagyon jó atmoszférát teremtenek, ami a művészeti tevékenységek elengedhetetlen hozzávalója.²⁸

Kővágóörsi Alkotótábor 2022

A tapasztalataim és a korábbi művésztelepekkel kapcsolatos kutatásom alapján azt gondolom, hogy egy település életére pozitív hatással vannak az ott működő művészeti tevékenységek, meghatározóak a helyszín további élete és az ott élők szellemi fejlődése szempontjából. A szecesszió korában kialakult művésztelepek hatása a legtöbb településen máig érezhető, akár Gödöllő vagy Szentendre példáját vesszük, a fennmaradt értékek és a szellemi örökség fontos részévé váltak a települések életének. A jelenlegi alkotótáborok és művésztelepek hatása kevésbé egyértelműen érzékelhető, de ahol régebb óta folyik alkotói tevékenység és vannak nyílt események, kiállítások, ott a helyiek is lelkesen érdeklődnek és részt vesznek a programokon.

²⁸ Kővágóörsi Alkotótábor Egyesület. www.kovagoorsalkototabor.hu

Kővágóörsi Alkotótábor 2020
TAJ - Baranyai Kata, Csanády Anna, Varga Liza, Veres Zsuzsanna

/ az informális építészet jelentőségének vizsgálata a közösségi- és a személyes élettereink kialakításában

/ az anyagok újrafelhasználása és a körkörös építészet megjelenése a szükségszerű építésben

informális életterek

A nyaraló, illetve zártkertes övezetekre jellemző, hogy építészetük a spontán emberi igényekhez alkalmazkodik, a szabályozások hiányából adódó informáltság a telkeken kívüli részekre is kiterjed, az utak, a közvilágítás és a szemétszállítás megoldása is sokszor önerőből történik.

Informális életterként tekintek azokra a térbeli helyzetekre, amelyek valamilyen szabályozás alól mentesülnek, és ahol a szabadság egyszerre van jelen a bizonyos szintű kiszolgáltatottsággal.

A táborozás élettereiben megtalálható ez a kiszolgáltatottságból fakadó szabadságérzet, amit a természet közelsége, és a saját erőből megteremtett infrastrukturális lehetőségek biztosítanak. Fellelhető a gyűjtögetés és a raktározás fontossága, amelyet a zártkertek világában is tapasztalhatunk. A kiszolgáltatottság abból is fakad, hogy a környezet és az adottságai állandóan változnak, és nem tudhatjuk egy ilyen tér esetében, hogy meddig áll fent az az állapot, amiben élünk. Beszélhetünk az időjárás viszonyosságairól, vagy akár a terület befolyásoló politikai döntésekről, szabályozásokról.

A szükség építészetét olyan terekben értelmezem, ahol a minimális életterek megteremtése az egyén és közösség együttműködése nélkül nem valósulna meg. A minimális életterek kapcsán azt a kérdést fontolgatom, hogy mi az, amire igazán szükségünk van, és melyek azok a terek, amelyeket kényelemből építünk. Ennek a határa nagyon nehezen meghúzható, így az alapvető infrastrukturális ellátottságból indulok ki.

A zártkertes övezetek nagyrészt városok külterületeiként vannak fenntartva, ami azt jelenti, hogy a városnak nem kötelessége a terület közmű ellátottságát fejleszteni és karban tartani, ezért a legtöbb területen a telektulajdonosok intézik az ehhez szükséges munkálatokat. Az villanyvezetékeket sokszor a telkeken keresztülhúzott villanypóznákról osztják szét, az utak rendbetételét általában mindenki a saját telke előtti szakaszon oldja meg, a szennyvízelvezetés pedig a legtöbb helyen egyáltalán nincsen megoldva.

/ informalitás az építészetben

A saját kezűleg épített nyaraló- pihenő épületek anyaghasználatára jellemző, hogy nagyléptékű építkezéshez nem használható, maradék építőipari anyagokból készülnek, amelyekhez olcsón, informális keretek között lehet hozzájutni. A telkeken megjelenő tákolt építmények sokszor talált anyagokból készülnek, ami az emberek hozzáállásában is megfigyelhető, igyekeznek mindent összegyűjteni, ami még később jól jöhet, beépítetlen szaniterek, ereszcsontrák és egyéb anyagok felhalmozása jellemző ezeken az területeken.

„Az „építészek nélküli” építés párhuzamosan van jelen magasépítészetünkkel, érintkezési felületeiken helyenként káros, más esetekben konstruktív szinergiákat felszínre hozva. A spontán építés gyakran nagyon kevés pénzből, sok innovációval, nagyon gazdaságos, **könnyen megvalósítható**, és karbantartható épületeket hoz létre, amelyek ezen tulajdonságaik miatt is érdekesek a dokumentálásra, vizsgálatra.”²⁹

Abból a kiszolgáltatottságból adódóan, hogy mindent saját erőforrásokból oldanak meg, sokkal inkább jelen van az életükben meglévő erőforrásokhoz kötődő, épületekkel, kertekkel kapcsolatos gondoskodás. Az újrahasznosítás és az anyagok raktározása egy fontos tevékenység, ami az új építőanyagok előállítása és beszerzése helyett egy fenntartható alternatívát mutat a kisebb léptékű épületek építésére. Világszinten egyre több olyan szervezettel és építészirodával találkozhatunk, ahol a körkörösség, mint építészeti szempont megjelenik. Belgiumban például építőipari cégek (pl. Rotor-Brussels) foglalkoznak a bontott építőanyagok rendszerezésével, raktározásával és ezek újra eladásával. A Velencei Biennálé 2023-as német pavilonja is ezzel a témával foglalkozott, ahol az előző évi képzőművészeti Biennálé elbontása után keletkező anyagokat gyűjtötték össze és kategorizálták, majd Velencén belül épületfelújításokat és kiegészítéseket csináltak az anyagok egy részéből.

nyaraló 1933
fotó: Makk Judit forrás: Fortepan

nyaraló 1972
fotó: Obeitkó Miklós forrás: Fortepan

29 Bartha András: *Saját kezű építés- Építőanyagok második élete a Balaton körül*. Budapest: BME Építőművészeti Doktori Iskola, 2019. p. 1.

/ „buhera” - szükségszerű, ösztönös építés

A buherálásból fakadó építészeti szépség általában az őszinte és funkcionális elemek összeillesztéséből ered. Olyan megoldásokra lehetünk figyelmesek, amelyeket az építészeti tervezés részeként soha nem alkalmazhatnánk, nem felelnek meg a statikai vagy épületenergetikai szempontoknak, de mégis állékony és praktikus megoldások. Az építészeti tervezés során sokszor kompromisszumot kell kötni, amikor valamit nem lehet megvalósítani úgy ahogy az építész elképzelte, mert nem felel meg bizonyos előírásoknak, vagy sokszor kivitelezés költségessége miatt kell egyszerűbb, de kevésbé vonzó megoldásokat választanunk.

A szükségszerű építésben ilyen helyzetek nem állnak elő, mindent a józan ész vezérel, és minden a legolcsóbb, legkönnyebben beszerezhető és legpraktikusabb anyagokból készül. Az a mondat, hogy valami „nem felel meg” ebben a „buherálás” építészetében nem létezik, minden, ami a használatához szükséges feltételek megteremtéséről szól, a célnak megfelel, nincsenek műszaki követelmények, ami az emberek fantáziáját és kreatív energiáit felszabadítja, így sokszor különleges építészeti megoldásokkal találkozhatunk. Akár egy épület hőszigeteléséről vagy egy teraszt árnyékoló előtetőről legyen is szó, mindent a gyűjtögetés és a talált anyagok határoznak meg. Ha valami elromlik, az emberek maguknak javítják meg, mert nem áll érdekükben például vízvezetékcserelelőt hívni, ha az ő telkükön hivatalosan nincsen bekötött vízvezeték, így óvják magukat az esetlegesen felmerülő szabálysértéstől, hiszen a kialakított rendszerek sokszor félig illegálisan – informálisan – lettek létrehozva. Emiatt ezeken a területeken nagyon fontos az emberek közötti összetartás és az, hogy tudják, hogy ki mihez ért, miben lehet a szomszédoktól segítséget kérni.

Az épületekre vonatkozó szabályozásokat (amennyiben vannak) sokszor könnyedén meg lehet kerülni azzal, ha az engedélyeztetésben a lakhatási szándékot eltitkolva, valamilyen mezőgazdasági funkciót jelölnek meg. A zártkertes övezetekben az épületeket sokszor terménytárolóként, szerszámoskamraként, az esetlegesen megjelenő nyaraló funkcióra utaló jeleket, például a medencéket tűzvíz tárolóként szokás feltüntetni.

„Az **anyagi racionalitás** és az elérhető lakatos szaktudás lehet az elsődleges oka a filigrán acél tartószerkezetek dominanciájának. Ha az épület tömege szilikát szerkezetből is van, biztosan csatlakozik hozzá egy zártszelvényből, vagy acélcsőből hegesztett előtető, tornác. Ezek a statikai méretezés hiányából adódóan- vékony szerkezetű, könnyed szerkezetek **hiányoznak a „hivatalos” építészet formanyelvéből**, és helyenként irigylésre méltóan elegáns csomópontokat eredményeznek. Szintén a meglévő anyagok maximális kiaknázásának igényével magyarázható a tetőfedő anyagok szerepváltó használata. A hullám- és trapézlemez, előregyártott fa panelek elterjedt használata egészen **újszerű formák kifejlődését eredményezte**. Az alapvetően tetőfedésre kitalált szerkezetek fal- és korlátburkolatként, sőt még beton zsaluzatként is beépítésre kerültek. A felületeket és a textúrákat megvizsgálva kirajzolódik a kézzel mozgatható építőanyag-egységek léptéke (pl.: deszkázás, táblás homlokzatburkolat mérete), amely valamelyest egységesíti az amúgy heterogén felületi minőségeket.”³⁰

30 Bartha, i. m., p. 19.

/ közösségi folyamatok és a körkörös építészet

Az informális építészetben alapvető szerepet játszik a spontaneitás ezenkívül fontos eleme az önszerveződő közösségek összetartó ereje. A közösségi építés – régebben kaláka – jellemző formája a kiszolgáltatott helyzetben lévő területek építészetének. Sokan a mindennapi élethez szükséges feltételeket maguknak teremtik meg, családjuk és a környéken élők segítségével.

„Kaláka / Közös munka (erdélyi szó): Közösen, nem pénzért, hanem egymás megsegítésére kölcsönösen végzett munka, melyre hívogattak. Ilyen volt például a fonó, a dörzsölő, a fosztó, vályoghordás, építkezés, terménybehordás.

Némely vidéken (pl. erdélyi magyarság között) szokásos volt, hogy nagyobb munkában (pl. házépítés) sok család önkéntesen segít, összedolgozik a viszonyosság alapján, vagyis adandó alkalommal ők is megkapják a közösség segítségét. Az ilyen közös munkát multság követi. A szó eszem-izomot is jelent bizonyos tájnyelveken. Így használja Arany János Pap országa c. versében: „Terítették a magyarokat ingyen lakoma csalétkével: s aki egyszer megkívánta, azt be is bocsáták, pogány fővel el nem hagyta többé a kalákát”. – *Tudományos és Köznyelvi Szavak Magyar Értelmező Szótára*

Szabadsági-hegy 2024 sajtófoto

A városok peremén létrejövő átmeneti (vidék és város közötti) terekben fontos szerepet játszik a maradék építőanyagok használata, általában azért is mert a peremterületekre jellemzően megjelennek a környék ipari területein dolgozó munkások, akik munkahelyi kapcsolataikból adódóan sokszor hozzájutnak hibás vagy már nagyüzemi felhasználásban feleslegessé vált anyagokhoz.

Az anyagok körforgása és újrahaznosítása is jellemző a területekre, ami a helyi kapcsolatoknak, munkahelyeknek köszönhetően jól működik, ha elbontanak valamit, rögtön van jelentkező a maradék téglákra, cserepekre, sosem dobnak ki semmit, hanem inkább mindent felhalmoznak, elraktároznak hátha még jól jöhet majd a későbbiekben.

„A heterogén anyaghasználatból, a patchwork-szerű szerkesztésből következtethetünk rá, hogy sok esetben megmaradt, szerzett anyagok kerültek beépítésre a vizsgált példákban. Erre utalnak a túl- vagy alulméretezett szerkezeti vastagságok, méretek. Más példákban már bontott, és újra felhasznált anyagokat találunk, amelyek őrzik a korábbi funkcióból adódó lenyomataikat. Nagyon elterjedt az ipari melléktermékek (pl. stancolt fémlemezek) használata, ezek utalnak az építők hátterére, társadalmi pozíciójára is.”³¹

A diplomám helyszínül választott Szabadsági-hegy a törökbálinti raktárváros közvetlen közelében helyezkedik el, mezőgazdasági és ipari területek között is átmeneti helyzetben, ezért itt is nagyon sok építőipari munkással találkozhatunk, akik munkahelyükből adódóan többször jutnak hozzá alapanyagokhoz, amelyeket utána olcsón továbbadnak a területen élőknek.

A közösségiség tehát általában az építéshez kötődő feladatokra korlátozódik, és háttérbe szorulnak a bármilyen jellegű szórakozással kapcsolatos közösségi események. Mivel a területen nincsenek boltok, kocsmák, éttermek, ezért nincsenek közösségi események sem. Az összetartást és a közösségként való működést szerintem egy olyan alulról szerveződő közösség, mint a mi kezdeményezésünk, segíteni és fejleszteni tudja.

³¹ Bartha, i. m., p. 19.

/ közösségiség fontossága mindennapjainkban,
élettereink kialakításában és az alkotási
folyamatainkban

/ tervezett funkció továbbélési lehetőségei

/ módszertan eredményei

összegzés

/ közösségiség fontossága mindennapjainkban

A közösségben való létezés elengedhetetlen része mindennapi életünknek. Számomra az alkotó folyamatokban és az építészetben is nagyon fontos a közösséghez való tartozás és az ebből származó lehetőségek. Az Építész Szakkollégiummal szervezett programjaink alkalmával és a nyári táborainkban megtanultam, hogy hogyan érdemes együttműködni és a rész-feladatokat szétosztani egy esemény lebonyolítása érdekében.

A zártkertekről szóló forráskutatás alapján rájöttem, hogy sokszor mennyire nehéz lehet közösségként együttműködni, amikor a legtöbben az élethez való alapvető szükségleteik megteremtésén dolgoznak. Kiderült az is, hogy ezeken a területeken a közösségiség leginkább az építéssel kapcsolatos tevékenységekben jelenik meg és nem nyilvánul meg más, szórakozással, szabadidő eltöltéssel kapcsolatos dolgokban.

A világ felgyorsulásának köszönhetően az, ami régen működőképesnek bizonyult ma már sokszor teherként lép fel az emberek életében. A zártkertek kialakulásának idejében, a hétfégi szabadidő eltöltésének szinte egyetlen formája volt a kertekben való tevékenykedés, ami ma leginkább csak a nyugdíjasok idejébe fér bele. Manapság annyi teendők és szabadidő eltöltési lehetőségünk van a városban, hogy ritkán mozdulunk ki ennek vonzáskörzetéből. Az utazás lehetőségei is sokkal széleskörűbbek lettek, bármikor megvehetünk egy olcsó repülőjegyet és elmehetünk külföldre, amikor időnk engedi. Az internet megjelenésével az otthoni időtöltés is sokkal szélesebb körű lett, nem is beszélve arról, hogy mennyi mindenről lemaradunk, ha pár napot internetmentesen töltünk.

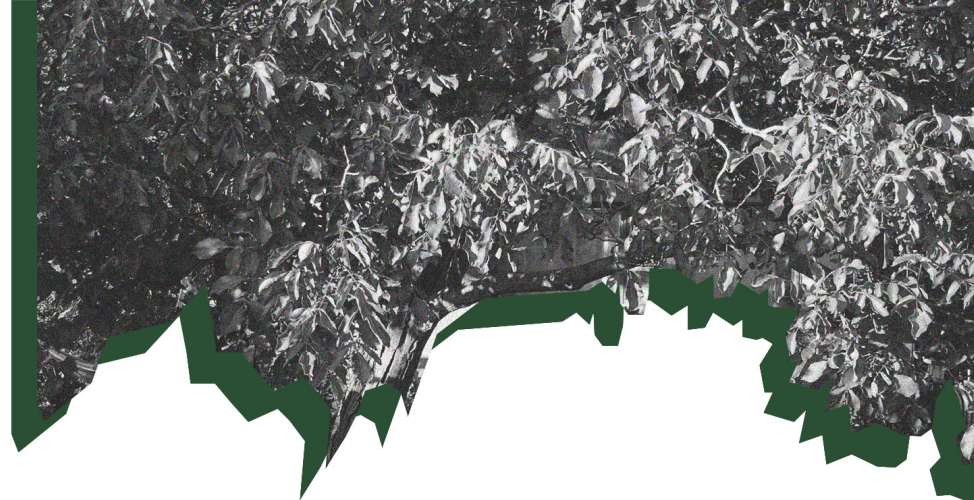
A zártkertek funkcióváltása a világ felgyorsulásának köszönhetően egyre felerősödik, a város és vonzáskörzete folyamatosan tágul és ennek köszönhetően az ott élő közösségek is folyamatosan változnak. Fontosnak tartom, hogy azok a közösségi praktikák, amit a lakókban való építésben tapasztalhatunk ne vesznek el teljesen, és ha tudunk akkor tegyünk azért, hogy a régeből inspirálódva valamilyen közösségi élet fennmaradjon ezeken az elszigetelődött területeken is.

/ tervezett funkció utóéleti lehetőségei

A művészeti közösségekben nagyon fontos szerepe van az informális erejének, amely előteremt az a közeget, amiben szabadon alkotunk. Ennek felismerésével és előnyeinek kihasználásával megteremthetjük másoknak is azt a lehetőséget, hogy csatlakozzanak, részt vegyenek tevékenységeinkben és kimozduljanak a felgyorsult városi életük okozta nyomás alól.

A tervezett művésztelep funkcióval azt gondolom, hogy egy olyan állandóan változó közeget teremtenénk meg a területen, ami pozitív hatással lehet az ott élőkre és az oda látogatókra is. A mezőgazdasági munkálatokkal megismerkedni vágyó művészek tanulhatnak a helyi közösségtől, ezzel létrehozva egy önfenntartó gazdálkodást, ami mintaként szolgálhat a hasonló kertés övezetek használatának szempontjából.

A nyitott művészeti eseményekkel lehetőséget teremtenénk az ott élőknek a szürke hétköznapokból való kimozdulásra, közösségi és kulturális életük felpezsdítésére.

Törökbalint - Telep életkép 2023
saját fotó

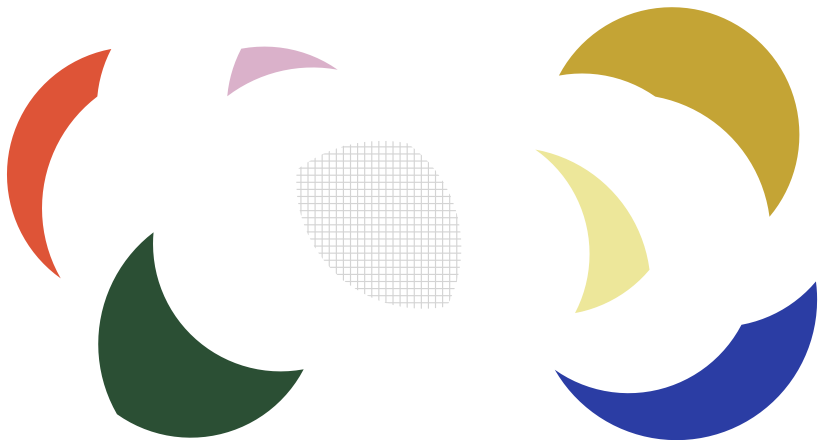
/ módszertan eredményei

A bevezetésben ismertetett módszertan eredményeit az egyes produktumok létrejöttén keresztül szeretném bemutatni.

A kialakított szempontrendszer megfelelőnek bizonyult arra, hogy egy valós térbeli helyzet értelmezésének folyamatát a lehető legszélesebb körben tudjam ismertetni.

A diplomamunkámra egy kísérleti projektként tekintek, amelyben egy létező térbeli szituációt érzelmi megközelítésen túl, fizikai valójában értelmezek. A tér részletes megismerésére tett kísérletben, személyes alapoktól kiindulva, történelmi és térbeli helyzetét vizsgálva jutottam el a most bemutatásra kerülő alkotásokig, amelyek mind az adott tér értelmezésének lenyomatai.

A teret először három irányból jártam körül, (az érzékelés, a használat és a térképzés szempontjából) majd ezek metszetében kialakult egy következő értelmezési réteg, amely már részletesebb helyismeretet kívánt. A végső produktumok ez alapján formálódtak, az első megfigyelési szint az átélésen, a második a szélesebb körű megértésen alapult, a végső fázis pedig mint alkotás jött létre.

tér érzékelés

A téma művészeti megközelítésében a tér érzékeléséből fakadó inspiráció forrásokat kerestem, amihez a korábbi tervezési tapasztalataim, illetve a helyszínnel kapcsolatos élményeim szolgáltak alapul.

A tér érzékelésének első szintjén a fogalmak terével foglalkoztam, amiből gondolattérképek jöttek létre, a második szinten pedig az érzékszerveimre hagyatkoztam, és arra koncentráltam, hogy a hangok hogyan határozzák meg a körülöttem lévő teret.

térhasználat

A kutatási munkarész alapját a területre jellemző térhasználati módok körüljárásával építettem fel, amelynek az egyik részét a zártkertes övezetekbe való kiköltözési hullámok a másik részét pedig a művészeti közösségek élettereivel foglalkozó szövegrész teszi ki.

A térhasználati vizsgálat első szintjén a telek használatát az átélés szempontjából vizsgáltam, a második szinten pedig a folyamatok megértésére térképeket és helyszínrajzokat készítettem.

térképzés

Az építészeti munkarészben a térképzési módokat vizsgáltam, először az ösztönös és spontán használathoz kötődő építéssel, majd a tervezett, érzéseket megjelenítő, alkotói szándékkal létrejövő gondolati térrel foglalkoztam.

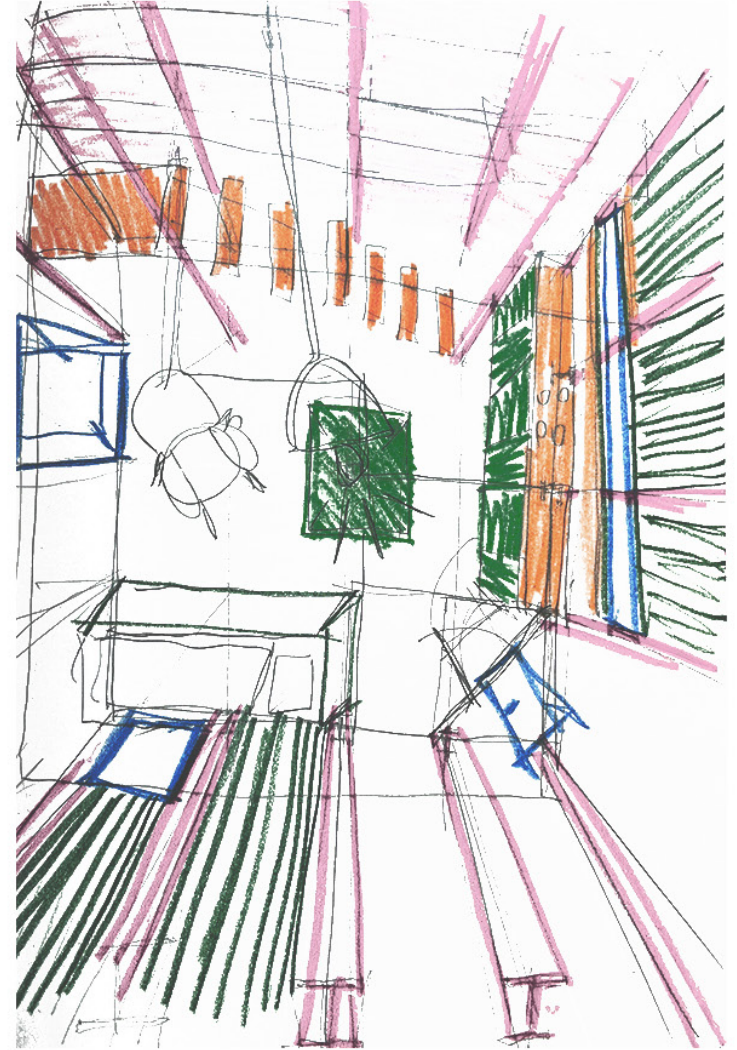
Az elképzelt terekről a meghatározott fogalmi rendszer alapján axonometrikus ábrákat készítettem, amelyek részben tervezettek, részben pedig a használatból adódó spontaneitást ábrázolják.

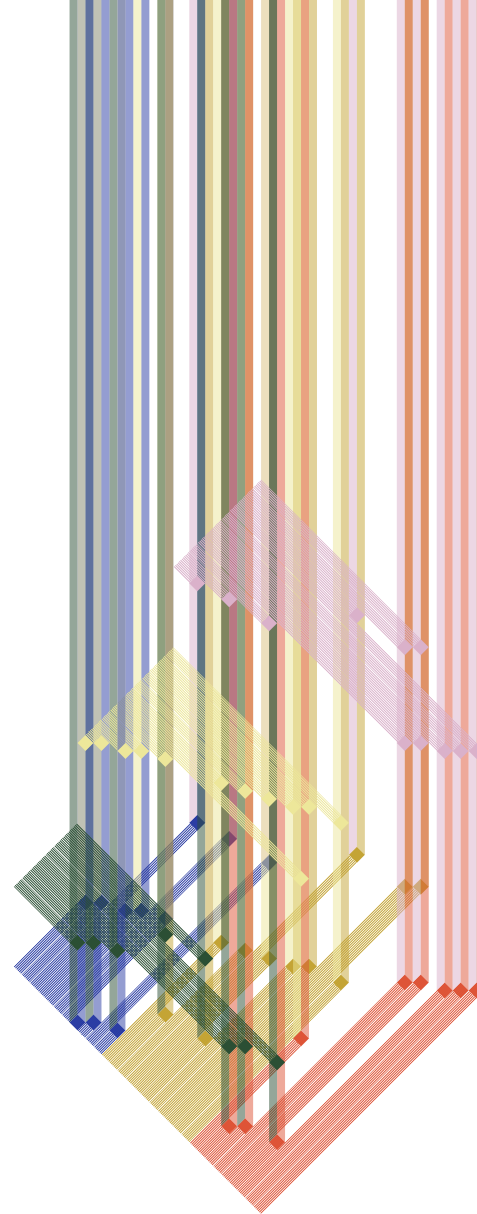
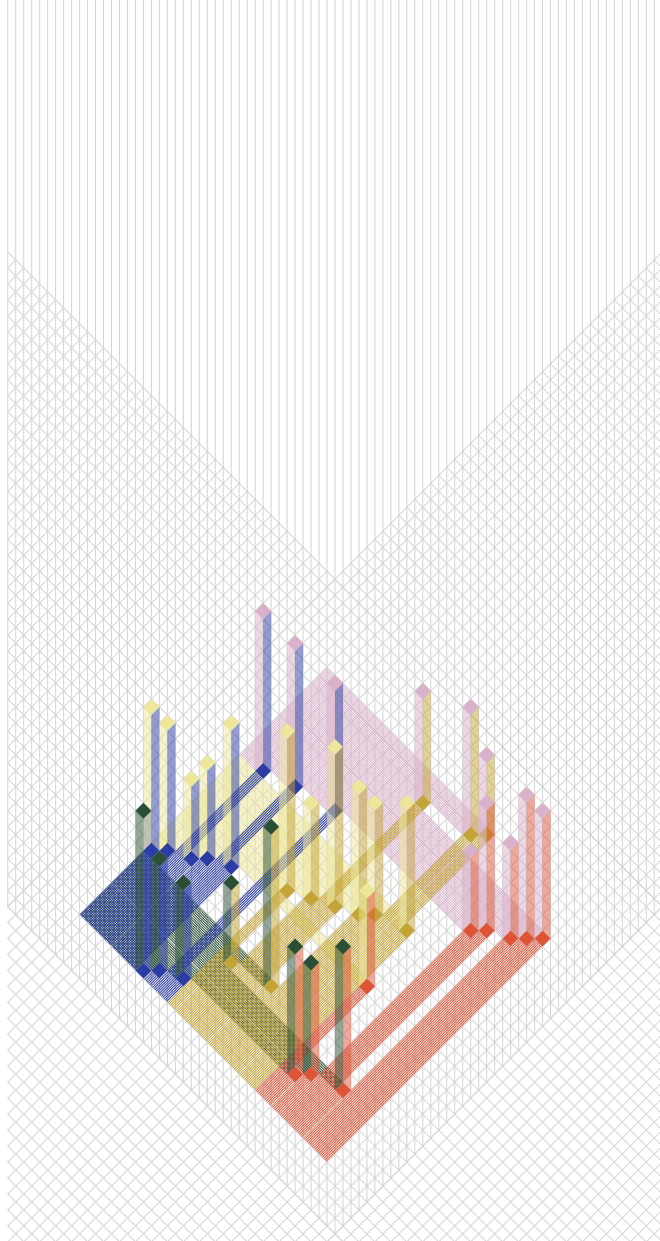
az érzékelés és a használat metszetéből jön létre

A bevezetésben megfogalmazott pontok alapján gyűjtött fogalmakat egy raszteres rendszerben helyeztem el, amelyekből először síkbeli, majd később térbeli ábrákat készítettem. A létrejött gondolattérképek megalkotják azt a síkot, amiben a további értelmezés mentén terek hozhatók létre. Ebből a gondolati térből épülnek fel később a helyszínrajzon megjelenő mintázatok és az épületek axonometrikus világa is. Ez a tér érzékelésének első lenyomata, ami a térhasználati mintákkal összekapcsolva az átélésből fakadó produktum.

Az excelben készített gondolattérképeken vízszintes irányban a térképzés, a térhasználat és az érzékelés alapján, az oszlopokban pedig az átélés, a megértés és az alkotás alapján vannak csoportosítva a fogalmak.

A mintázatok alakulása attól függ, hogy a szavak milyen sorrendben szerepelnek a táblázatban. Az elsőben csoportonként ABC sorrendben, a másodikban pedig csoportosítás nélkül ABC sorrendben helyezkednek el. A szavak sorrendjétől függően szeretném kiszámolni, hogy hány féle variáció állítható elő a mintákból.

megértés

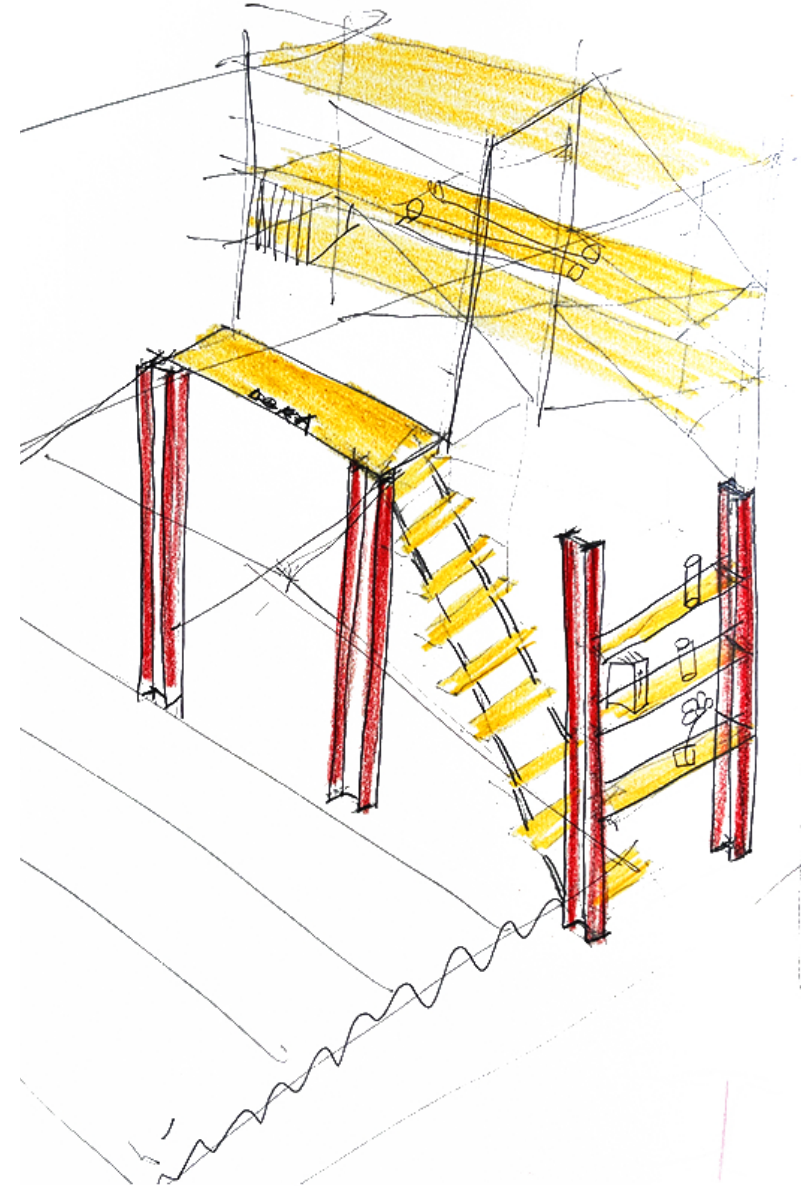
a használat és a térképzés metszetéből jön létre

Célom, hogy az alapvetően is személyes kötődésű helyszínt a lehető legjobban megismerjem, és kísérleti térként értelmezve minél több szemszögből be tudjam mutatni. A témát több szempontból körüljárva próbálom közelíteni a legtágabban vett környezettől a legapróbb részletekig, míg végül bele nem kerülünk abba a kísérleti térbe, amivel a diplomám keretein belül foglalkoztam.

A helyszín értelmezésének, megértésének első szintje a zártkertek fejezetben megjelenő térképek voltak, ahol országos, budapesti majd törökbálinti viszonylatban mutattam be a területet. A megértés következő lépése az épületek felmérése és a jelenlegi állapot dokumentálása volt. Ezek után a helyszín használatának ábrázolásával kialakítottam az elképzelt építészeti programot, amivel a helyszínrajzot újraértelmeztem, és megjelentek rajta a raszteres rendszerben elhelyezett színfoltok, amellyel szintén a kialakított **térhasználat - térképzés - tér érzékelés** és az **átélés - megértés - alkotás** fogalmak rendszerérenek megjelenítésére tettem kísérletet.

Az épületek elképzelt terei szintén ebben a rendszerben, de már térben elhelyezve kerülnek bemutatásra. A hagyományosan vett építészeti tervek hiánya abból adódik, hogy a hangsúly nem a tervezettség, hanem a spontán térhasználaton és a tér értelmezésén múlik. A rajzaim által a szemlélő többféleképpen értelmezheti a létrejött teret, amelyet a meglévő épületek és pár új épület hozzáadásával akár el is lehet képzelni a telken.

A részletrajzokkal a célom, hogy közelebb kerüljünk a tér egyes pontjaihoz, amelyek grafikai elemként hivatottak bemutatni az általam elképzelt megoldási lehetőségeket és tér képzési pontokat. A 9x9 sűrűsödési pont a teljesség igénye nélkül igyekszik bemutatni a terület minden elképzelt dimenzióját.

/ táborozás épületei

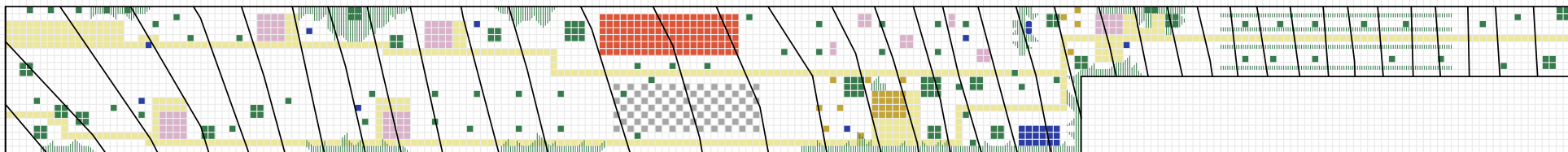
elsősorban nyári használatra
meglévő épületek átalakítása
nyári táborok, események helyszínei
kiszolgáló és közösségi terek
sátorhelyek kialakítása, kert rendezése

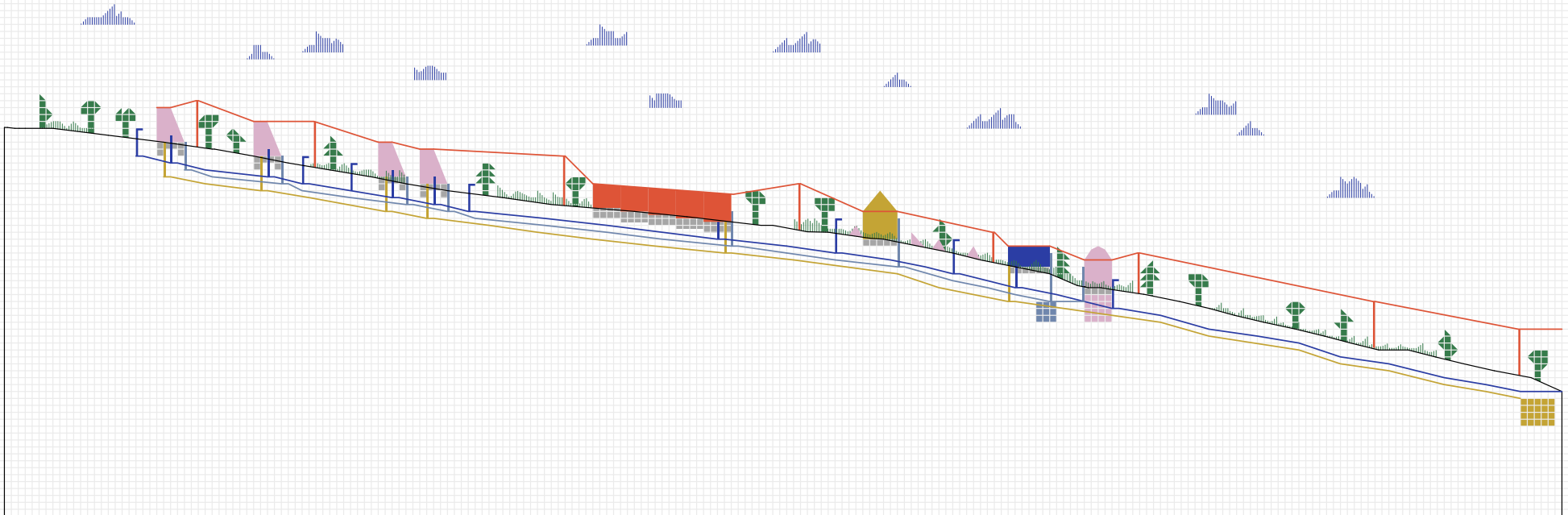
- **közösségi konyha épület 15 m²**
közösségi főzés, nappali funkció
veteményeshoz közel, kertkapcsolattal
fűszer és tartósélelmiszer raktározás
- **szállásépület 15 m² és sátorhelyek**
8-10 fő számára szállás emeleteságyakkal
galériás kialakítással
- **kültéri fürdőszoba 18 m²**
szállás és a konyha épület közötti területen
kültéri zuhanyzók
- **kert rendezése**

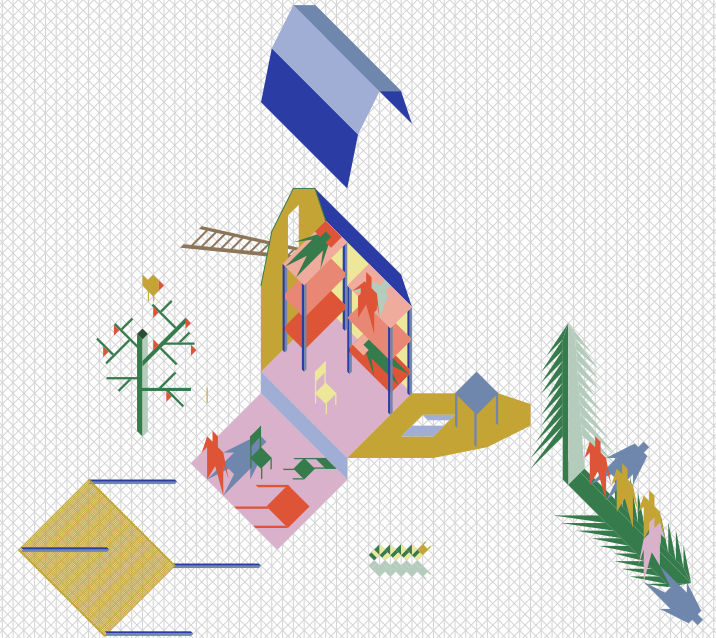
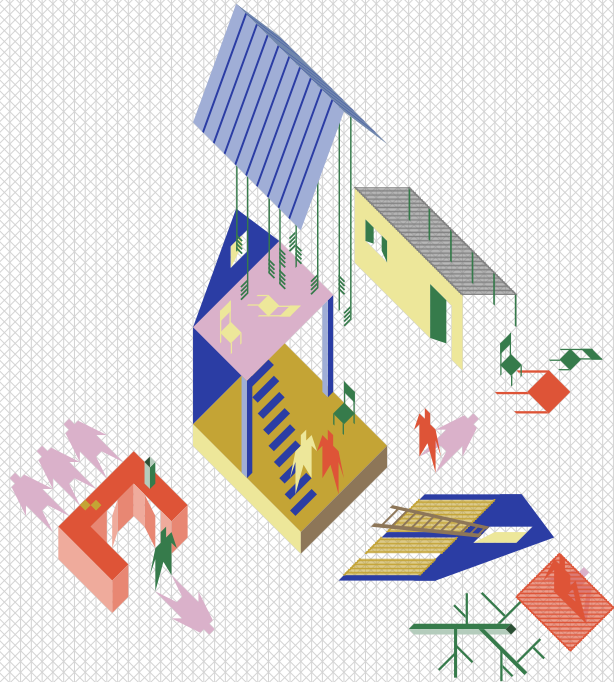
/ művészeti program épületei

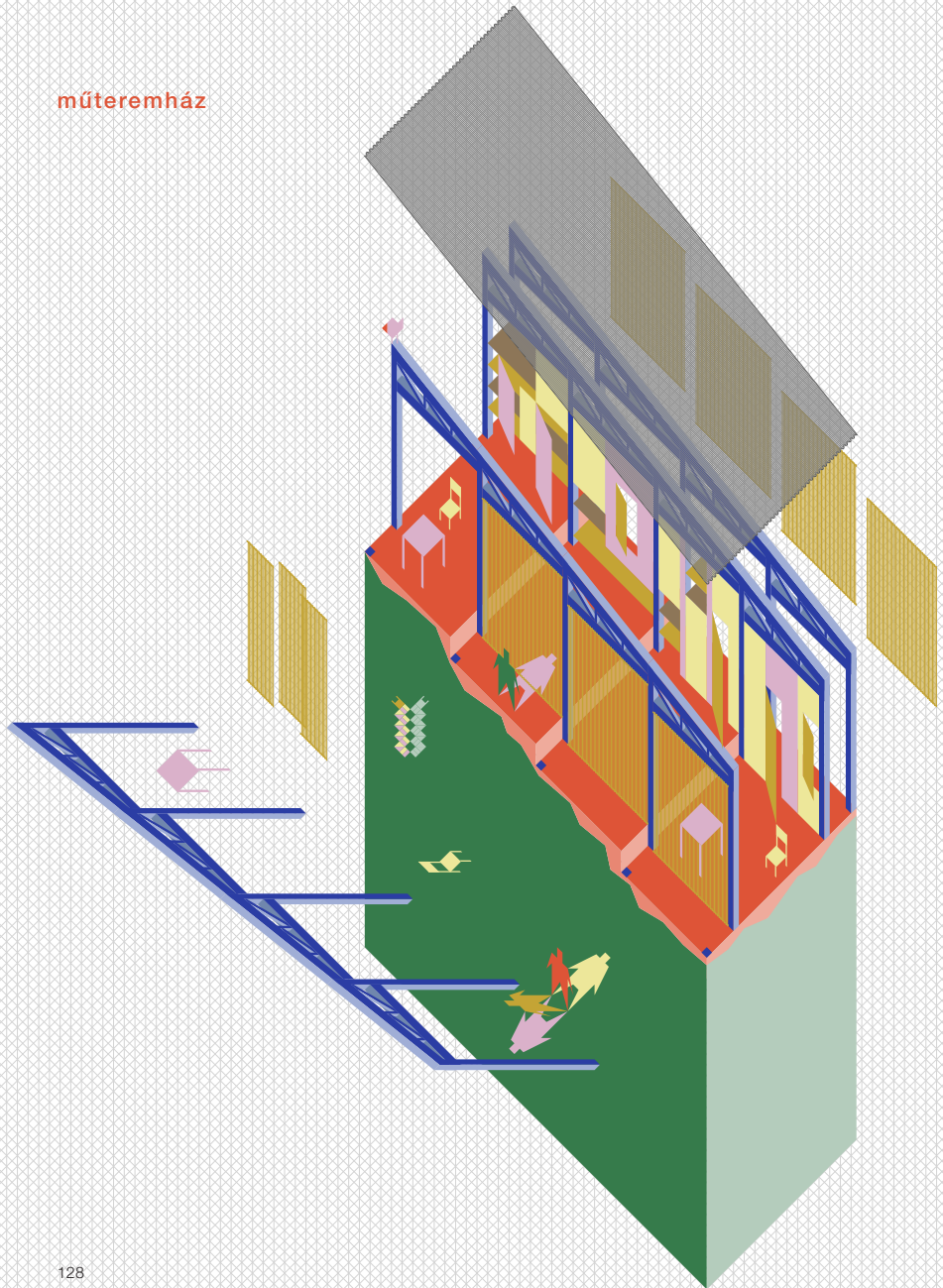
egész éves használatra
új épületek létesítése
művészeknek hosszabb távra kiadható lakások
felosztható műterem / télen művészeknek
nyáron közösségi programok, kiállítások helyszíne

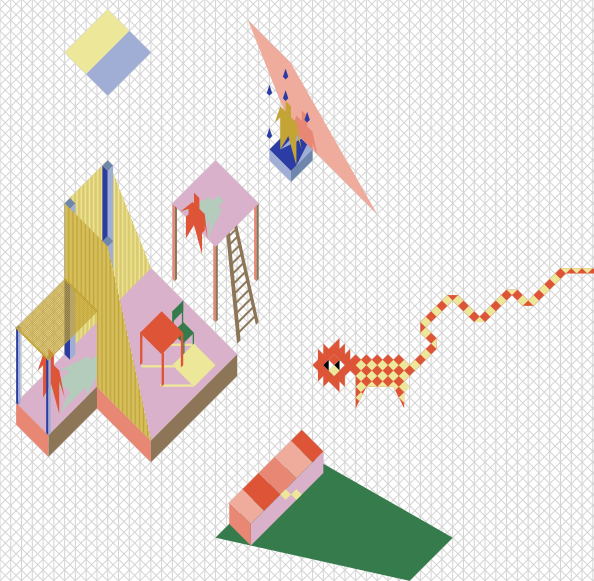
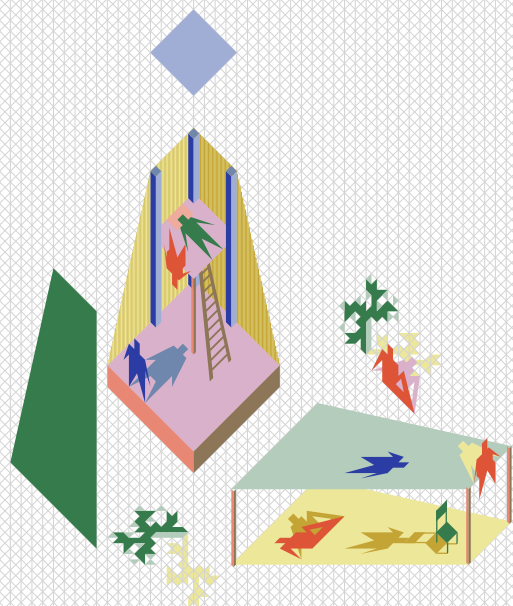
- **műteremház 88 m²**
egymástól elválasztható műterem egységek
fedett-nyitott tér
raktár, mosdó
- **lakások 4 db 16 m²**
hálószoba
fürdőblokk
konyha - nappali
- **útvonalak, teraszok kialakítása**

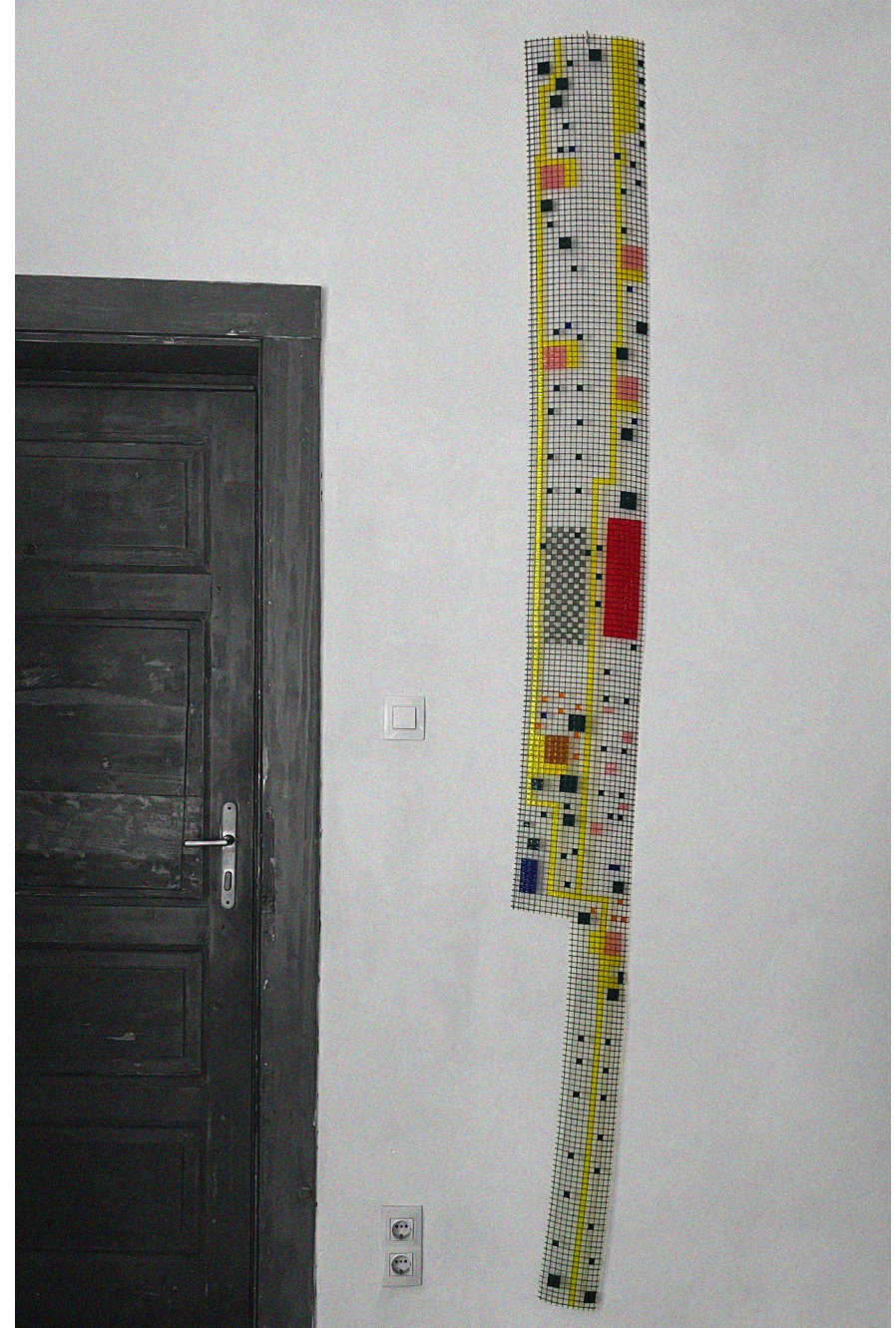
alkotás

az érzékelés és a térképezés metszetéből jön létre

A helyszínrajzot egy kertészeti hálóból kivágva modelleztem meg, amelyre a telken megjelenő színfoltokat hőprés technika segítségével helyeztem el. A tárgyat térben felfüggesztve szeretném installálni, aminek megvilágításával a transzparens fóliák újabb mintázatokat fognak létrehozni a padlón, amely átértelmezi a valós eseményeket és az állandóságot.

Az érzékelés második szintjén az érzékszerveimre hagyatkoztam, és arra koncentráltam, hogy a hangok hogyan határozzák meg a körülöttem lévő teret. Felvettem a telek környezetében megszólaló hangokat, amelyeket a mintázatok alapján fogok összevágni, és ezzel egy új térélményt létrehozni.

A végső művészeti produktummal egy hangokból felépülő térbeli installációt szeretnék létrehozni, ami az elképzelt térbe helyez minket. A hangok a helyszínrajz egyes elemein mennek végig, amivel megjelenítik azt a területet, amivel a diplomám kapcsán foglalkoztam.

/ felhasználó szakirodalom

Arch+, Summacumfemmer, Büro Juliane Greb: *Open for Maintenance*. Venice Biennale German Pavilion, 2023.

Bartha András: *Saját kezű építés- Építőanyagok második élete a Balaton körül*. Budapest: BME Építőművészeti Doktori Iskola, 2019.

Beluszky Pál: Egy alig ismert településszerkezeti elem, a kertség. *Földrajzi Értesítő*, 1982, 326.

Bukta Imre: *Nálunk vidéken* (kiállítás), 2019. <https://www.kieselbach.hu/kiallitas/bukta-imre-nalunk-videken> (Utolsó elérés: 2024. 05. 25.)

Déri Miklós: *Bebírók* (fotósorozat), 2022. <https://osztondij.mma-mmki.hu/events/deri-miklos-bebirok-11441> (Utolsó elérés: 2024. 05. 25.)

Farkas Ellák Sebestyén - Oravecz-Deák Tamás: *Korszerűség és hagyomány Medgyaszay István építészetében*. BME Tudományos Diákköri Konferencia, 2019. <http://tdk.bme.hu/EPK/Eptort7/Korszeruseg-es-hagyomany-Medgyaszay-Istvan> (Utolsó elérés: 2024. 05. 26.)

Fazekas Katalin: *Közösség és építészet - Komplex tervezői megközelítések*. Budapest: BME Építőművészeti Doktori Iskola, 2017.

Fürdős Zsanett: Ahol Czóbel Béla és Rippl-Rónai is dolgozott – Megnéztük a Gellért-hegyi Múteremházat. *We Love Budapest*, 2021. <https://welovebudapest.com/cikk/2021/11/19/latnivalok-es-kultura-ahol-czobel-bela-es-ripl-ronai-is-dolgozott-megnez-tuk-a-gellert-hegyi-muteremhazat/> (Utolsó elérés: 2024. 05. 25.)

Gábor Anikó: *A budapesti agglomeráció története*. Szent István Egyetem, Gödöllő <https://miau.my-x.hu/miau/22/ga/mernok2.htm> (Utolsó elérés: 2024. 05. 25.)

Gellér Katalin - Keserü Katalin: *A Gödöllői Művésztelep*. Budapest: Cégér Könyvkiadó, 1987.

Gellér Katalin: *A Gödöllői Művésztelep*. Gödöllő: Gödöllői Városi Múzeum, 2003.

Gréczi Emőke: Egykori és mai művésztelepek. *Múlt-kor*, 2012. <https://mult-kor.hu> (Utolsó elérés: 2022. 06. 07.)

Hermann Ildi: *Nyarálok* (fotósorozat), 2006-2007. <https://ildihermann.com/nyaralok/> (Utolsó elérés: 2024. 05. 25.)

Horváth Sebestyén: Az ország Budapest-vízfejűségének okai a múltban találhatóak. *Oeconomus Gazdaságkutató Alapítvány*, 2023 <https://www.oeconomus.hu/oecogram/az-oroszag-budapest-vizfejusegenek-okai-a-multban-talalhatoak/> (Utolsó elérés: 2024. 05. 25.)

Kapitány Balázs (szerk.): Agglomeráció, *KSH Népeségtudományi Kutatóintézet*, 2015. <https://demografia.hu/hu/tudastar/fogalomtar/27-agglomeracio> (Utolsó elérés: 2024. 05. 25.)

Martin Šulík: *A Kertben* (film) - szlovák filmszatíra, 100 perc, 1995

Németh László: Kert-Magyarország (részlet), 1930, Országépítő, 1. évf., 1990/3. https://epa.oszk.hu/02900/02952/00003/pdf/EPA02952_orzagepito_1990_03_37-41.pdf (Utolsó elérés: 2024. 05. 25.)

Révész Emese: Gödöllői Művésztelep. *Artportal*. <https://artportal.hu/lexikon-muvesz/godolloi-muvesztelep/> (Utolsó elérés: 2022. 06. 07.)

Vígvári András: *Zártkert-magyarország*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2023

Virág Anett: *Táj – Kép – Építészet, analógia a plein air festészet és a kortárs építészet eszközkészlete között*. Budapest: BME Építőművészeti Doktori Iskola, 2023. Art Quarter Budapest. *Aqb*, 2022. <https://www.aqb.hu/> (Utolsó elérés: 2022. 06. 07.)

A századforduló művészete: Szimbolizmus, szecesszió. Iparművészeti Múzeum, 2020. Kiadja: Kommunikációs és Közönségszolgálati Főosztály <http://www.imm.hu/files> (Utolsó elérés: 2022. 06. 07.)

A Szecesszió Gödöllőn. *Hung Art*, 2021. <https://www.hung-art.hu/vezetes/stilusok/02.html> (Utolsó elérés: 2024. 05. 26.)

Gödöllői Iparművészeti Műhely. *Gimház*, 2022. <https://gimhaz.hu/> (Utolsó elérés: 2022. 06. 07.)

Gödöllői Művésztelep. *Katolikus lexikon*. <https://lexikon.katolikus.hu/> (Utolsó elérés: 2024. 05. 26.)

Helyspecifikus, kortárs reflexiók a gödöllői művésztelep megalakulásának 120. Évfordulóján. *Octogon*, 2020. <https://www.octogon.hu/design/parhuzamos-szalak/> (Utolsó elérés: 2022. 06. 07.)

Jurányi Ház, <https://juranyihaz.hu/hu/rolunk/juranyi-haz> (Utolsó elérés: 2022. 06. 07.)

Kővágóórs Alkotótábor Egyesület, <http://www.kovagoorsalkototabor.hu/egyesulet/> (Utolsó elérés: 2022. 06. 07.)

Minimum Party Társaság, http://www.minimumparty.org/frameset_hu.html (Utolsó elérés: 2024. 05. 25.)

Monte Verità, <https://www.monteverita.org/en/monte-verita/history>, (Utolsó elérés: 2024. 05. 25.)

Szabadházi-hegy, szabadhazihegy.hu/szabadhazi-hegy-2/ (Utolsó elérés: 2024. 05. 25.)

Szentendrei művésztelep. *Alkotóművészet*, 2021. https://alkotomuveszet.hu/muvesztelep/szentendrei_muvesztelep/ (Utolsó elérés: 2022. 06. 07.)

Törökbálint Városi Önkormányzata: Törökbálint településképi arculati kézikönyv, 2017 www.torokbalint.hu/app/cms/TorokbalintApp/index?id=47&resource=Torokbalint/Onkormanyzat/Dok/2017/TAKV1.pdf (Utolsó elérés: 2024. 05. 25.)

5 0 5 4

g szakkétek világban
nyitottt mvelészet! let

K | s | é | l | e | t | e | k
f | é | l | é | t | e | m | e | s | é | s | !

S I I A **S I A S I**

